

Przegląd Prawa Egzekucyjnego

Nr 8/2021

ISSN 1731-030X

W numerze:

Grzegorz Kamieński

Stosowanie sankcji kosztowej
(art. 30 u.k.k.) w praktyce komorniczej – cz. I

Paweł Dzienis

Odpowiedzialność rolnika za szkody wyrządzone
przez zwierzęta a ograniczenia egzekucji sądowej

CURRENDA

Przegląd Prawa Egzekucyjnego

PRZEGŁĄD PRAWA EGZEKUCYJNEGO

Miesięcznik

KOMITET REDAKCYJNY:

REDAKTOR NACZELNY

Prof. dr hab. Sławomir Cieślak

REDAKTORZY TEMATYCZNI

Prof. dr hab. Janusz Jankowski – prawo postępowania egzekucyjnego

Dr Tomasz Banach – prawo dotyczące ustroju samorządu komorniczego

REDAKTOR PROWADZĄCY I JĘZYKOWY

Mgr Magdalena Ruzicka – język polski

SEKRETARZ REDAKCJI

Mgr Magdalena Ruzicka

RADA NAUKOWA

PRZEWODNICZĄCY

Prof. dr hab. Janusz Jankowski

CZŁONKOWIE

Dr Tomasz Banach

Dr Anna Barańska

Dr Elena Borisova

Prof. dr Laura Ervo

Prof. dr hab. Svetlana Fursa

Prof. dr Yevhen Fursa

Prof. Viktória Harsági

Prof. dr hab. Andrzej Jakubecki

Prof. dr Johann Kindl

Prof. UŁ dr hab. Michał Krakowiak

Dr Rafał Łyszczek

Prof. dr hab. Vytautas Nekrošius

Prof. Joan Picó i Junoy

Prof. dr Álvaro Pérez Ragone

Prof. Ricardo Sichel

Dr John Sorabji

Dr Mariusz Sorysz

Dr hab. Dmitriy Toumanov

Dr hab. Vladimir Yarkov

LISTA RECENZENTÓW CZASOPISMA

Prof. Natalie Fricero

Prof. ASzWoj dr hab. Agnieszka Góra-Błaszczkowska

Prof. dr hab. Elwira Marszałkowska-Krześ

Prof. UW r dr hab. Izabella Gil

Prof. UAM dr hab. Andrzej Jarocho

Wersją pierwotną czasopisma jest wersja drukowana.

Redakcja nie zwraca niezamówionych tekstów oraz zastrzega sobie prawo do skracania tekstów. Uprzejmie informujemy, że przesłanie tekstu artykułu czy opracowania na adres redakcji wiąże się ze zgodą na jego ewentualne opublikowanie na łamach czasopisma i przeniesieniem na wydawnictwo przysługujących do niego praw autorskich. W przypadku zaistnienia okoliczności uniemożliwiających przeniesienie praw autorskich do tekstu na wydawcę, autor zobowiązany jest niezwłocznie powiadomić o tym fakcie redakcję. Redakcja zastrzega sobie także prawo do dokonywania w nadesłanych tekstach skrótów, poprawek stylistycznych, językowych i interpunkcyjnych, wprowadzania śródtytułów, a także innych zmian, niemających jednak wpływu na ich zawartość merytoryczną. Tezy zawarte w artykułach stanowią wyraz poglądów autorów i nie muszą odzwierciedlać poglądów Redakcji.

Nakład 600 egz.

Sopot 2021

© Copyright by

Currenda Spółka z o.o.

ISSN 1731-030X

Currenda Sp. z o.o.

al. Niepodległości 703A, 81-853 Sopot

e-mail redakcji: ppe@currenda.pl

Sekretarz redakcji: Magdalena Ruzicka

Kontakt mailowy do red. prowadzącego: magdalena.ruzicka@currenda.pl

tel.: 664 962 310; 58 550 38 75

www.sklep.currenda.pl

www.currenda.pl/przegląd

W NUMERZE:

ARTYKUŁY

- 5 Stosowanie sankcji kosztowej
(art. 30 u.k.k.) w praktyce komorniczej – cz. I**
Application of Cost Sanctions in the Practice of Bailiffs
*dr Grzegorz Kamiński, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa
im. Angelusa Silesiusa w Wałbrzychu*
- 21 Odpowiedzialność rolnika za szkody wyrządzone
przez zwierzęta a ograniczenia egzekucji sądowej**
The Farmer's Responsibility for Damages Caused
by Animals and Limitations of Judicial Enforcement
*dr Paweł Dzienis, sędzia Sądu Okręgowego w Białymstoku,
wiceprezes Sądu Rejonowego w Białymstoku*
- 49 Stosowanie art. 44² k.p.c.
w postępowaniu egzekucyjnym**
Application of Art. 44² of the Code
of Civil Procedure in Enforcement Proceedings
*Paweł Kamiński, doktorant w Katedrze Prawa Finansów
Publicznych WPIA Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu*
- 72 Features of the Legislation of Ukraine
Regarding the Execution of Court Decisions
on the Recovery of Alimony in Favor of Children**
Charakterystyka przepisów ukraińskich dotyczących
wykonania wyroków sądowych związanych z egzekwowaniem
świadczeń alimentacyjnych na rzecz dzieci
*Svetlana Belikova, Head of the Department for the Training
of Prosecutors in the Representation of State Interests in the Court
of the Institute for Special Training of the National Academy
of Prosecution of Ukraine, Candidate of Law,
Senior Counselor of Justice, Kiev, Ukraine*

STRESZCZENIE **Stosowanie sankcji kosztowej (art. 30 u.k.k.) w praktyce komorniczej – cz. I**

W niniejszym opracowaniu dokonano analizy kwestii związanych ze stosowaniem sankcji kosztowej, o której mowa w przepisie art. 30 ustawy o kosztach komorniczych. Regulacja ta określa, że w razie oczywiście niecelowego wszczęcia postępowania egzekucyjnego lub wskazania we wniosku o wszczęcie egzekucji osoby niebędącej dłużnikiem komornik wydaje postanowienie o pobraniu od wierzyciela opłaty stosunkowej w wysokości 10% egzekwowanego świadczenia. Termin „oczywiście niecelowe” budzi wątpliwości interpretacyjne w praktyce komorniczej.

Słowa kluczowe: *niecelowe wszczęcie postępowania egzekucyjnego, sankcja kosztowa, ustawa o kosztach komorniczych, postępowanie egzekucyjne, komornik*

SUMMARY **Application of Cost Sanctions in the Practice of Bailiffs**

The author analyzes the issues related to the application of the cost sanction referred to in art. 30 of the Bailiff's Costs Act. This regulation specifies that in the event of evidently purposeless commencement of enforcement proceedings or indication in the application for the initiation of enforcement of a person who is not the debtor, the bailiff issues an order to charge the creditor with a relative fee of 10% of the enforced benefit. The concept of "obviously pointless" raises interpretation doubts in the practice of bailiffs.

Keywords: *evidently purposeless commencement of enforcement proceedings, cost sanction, the Act on bailiffs' costs, enforcement proceedings, bailiff*

Stosowanie sankcji kosztowej (art. 30 u.k.k.) w praktyce komorniczej – cz. I

1. Wprowadzenie

Zagadnienie stosowania sankcji kosztowej, o której mowa w art. 30 u.k.k.¹, budzi wątpliwości interpretacyjne w praktyce jej stosowania przez komorników w toku postępowania egzekucyjnego. W niniejszym opracowaniu analizie poddano dwa przypadki zastosowania przez komornika przywołanej sankcji. Pierwszy z nich dotyczy sytuacji skierowania wniosku egzekucyjnego wobec dłużnika, który zmarł. Drugi odnosi się do egzekucji odsetek, gdzie komornik uznał, iż nastąpiło ich przedawnienie. Stąd też konieczne jest odniesienie się do kwestii terminu, w jakim przedawniają się odsetki wynikające z tytułu wykonawczego.

2. Artykuł 30 u.k.k. – zagadnienia ogólne

Przepis art. 30 u.k.k. określa, że w razie oczywiście niecelowego wszczęcia postępowania egzekucyjnego lub wskazania we wniosku

¹ Ustawa z dnia 28 lutego 2018 r. o kosztach komorniczych (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 210); dalej: u.k.k.

o wszczęcie egzekucji osoby niebędącej dłużnikiem komornik wydaje postanowienie o pobraniu od wierzyciela opłaty stosunkowej w wysokości 10% egzekwowanego świadczenia. W takim przypadku komornik nie ściąga ani nie pobiera opłaty od dłużnika, a opłatę ściągniętą lub pobraną zwraca dłużnikowi. Przepisy art. 29 ust. 1–3 u.k.k. nie znajdują tutaj zastosowania.

Ratio legis takiego rozwiązania stanowiło założenie, że to właśnie wierzyciel posiada najpełniejszą wiedzę o tym, kto jest jego dłużnikiem oraz czy zachodzi potrzeba wszczęcia postępowania egzekucyjnego². W zamyśle projektodawców regulacja ta miała wyeliminować sytuacje, w których wierzyciele nie dokładają należytej staranności przy określaniu osoby dłużnika (wskazując np. nieprawidłowy adres) i doprowadzają w ten sposób do podjęcia czynności egzekucyjnych przeciwko osobom trzecim, jak również ograniczyć liczbę sytuacji, w których wierzyciel kieruje do komornika wnioski o wszczęcie egzekucji pomimo uprzedniego spełnienia świadczenia przez dłużnika, czy też zapobiegać przypadkom, w których do złożenia wniosku o egzekucję świadczeń powtarzających się dochodzi wyłącznie w celu szykanowania dłużnika dobrowolnie i terminowo realizującego obowiązki określone w tytule wykonawczym. W uzasadnieniu projektu ustawy podkreślono, że omawiana regulacja stanowi odzwierciedlenie założenia, iż państwo nie powinno akceptować działań, w których złożenie wniosku o wszczęcie egzekucji stanowi przejaw nadużycia prawa³.

Przepisy art. 30 u.k.k. służą podobnemu celowi jak unormowania zawarte w nieobowiązującej już u.k.s.e.⁴ Przepis art. 49 ust. 4 u.k.s.e. przewidywał, że w przypadku niecelowego wszczęcia postępowania egzekucyjnego opłaty, o których mowa w art. 49 ust. 1 i 2 u.k.s.e., uiszcza wierzyciel. W celu ich pobrania komornik wydaje postanowienie,

² Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o kosztach komorniczych, Sejm VIII kadencji, druk sejmowy nr 1581, s. 10.

³ *Ibidem*.

⁴ Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o komornikach sądowych i egzekucji (Dz.U. z 1997 r. Nr 133, poz. 882); dalej: u.k.s.

w którym wzywa wierzyciela do uiszczenia należności z tego tytułu w terminie 7 dni od dnia doręczenia postanowienia. Postanowienie po uprawnieniu się podlega wykonaniu w drodze egzekucji bez zaopatrywania w klauzulę wykonalności. Oba te przepisy – art. 30 u.k.k. i art. 49 ust. 4 u.k.s.e. – zostały wprowadzone, aby zapewnić spójność z normą wynikającą *a contrario* z art. 770 § 1 k.p.c.⁵, zgodnie z którą to wierzyciel ponosi koszty niecelowej egzekucji. Przepisy te służą zachowaniu spójności podstaw obciążenia wierzyciela opłatą i nieponoszenia przez dłużnika kosztów takiej egzekucji na rzecz wierzyciela⁶. Na gruncie nieobowiązującego już przepisu art. 49 ust. 4 u.k.s.e. Sąd Najwyższy orzekł, iż: „Artykuł 49 ust. 4 u.k.s.e. nie precyzuje pojęcia niecelowego wszczęcia postępowania egzekucyjnego i pozostawia w tym zakresie swobodę w podejmowaniu arbitralnych decyzji komornikowi (...). Ustawodawca wprowadził ten przepis do systemu prawnego w związku z tym, że o ile art. 770 k.p.c. wskazywał na obowiązek zwrotu wierzycielowi przez dłużnika kosztów związanych z celowym prowadzeniem egzekucji, o tyle do chwili nowelizacji ustawy nie było normy przewidującej obowiązek uiszczenia opłaty należnej komornikowi w razie prowadzenia przez wierzyciela niecelowej egzekucji. Należy podkreślić, że regulacja art. 49 ust. 4 u.k.s.e. ma charakter wyjątku, co można wywieść z brzmienia całej normy art. 49 w związku z art. 43 u.k.s.e., zatem powinna być interpretowana w sposób ścisły”⁷. Powyższe uwagi zachowują aktualność w obowiązującym stanie prawnym.

Różnice zachodzące między dawną i obecną regulacją dotyczą okoliczności warunkujących możliwość pobrania opłaty (odmiennie sformułowane) oraz stawki tej opłaty (autonomiczna stawka wskazana w tym przepisie)⁸.

⁵ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1575 ze zm.); dalej: k.p.c.

⁶ M. Uliasz [w:] *System Postępowania Cywilnego. Tom VIII. Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne*, pod red. K. Flagi-Gieruszyńskiej, Warszawa 2021, s. 1568.

⁷ Uchwała SN z dnia 17 grudnia 2010 r., III CZP 93/10, Lex nr 646746.

⁸ M. Uliasz [w:] *Ustawa o komornikach sądowych. Ustawa o kosztach komorniczych. Kodeks Etyki Zawodowej Komornika Sądowego. Komentarz*, pod red. M. Świeczkowskiej-Wójcikowskiej, J. Świeczkowskiego, Warszawa 2019, art. 30, Nb 1.

Przepis art. 30 u.k.k. stanowi więc dla wierzyciela sankcję za sprzeniewierzenie się nakazowi celowego prowadzenia egzekucji. Regulacja ta może mieć bowiem zastosowanie wyłącznie w sytuacji, gdy postępowanie egzekucyjne zostało wszczęte na wniosek wierzyciela. Nie znajdzie natomiast zastosowania w razie wszczęcia postępowania egzekucyjnego z urzędu. Słusznie zauważa I. Kunicki, że przepis ten stosuje się tylko do egzekucji świadczeń pieniężnych oraz do nowacyjnego zabezpieczenia roszczeń pieniężnych (art. 31 zd. 2 u.k.k.). W ocenie tego autora w pozostałych przypadkach opłat komorniczych podobna regulacja byłaby zbędna, gdyż opłatę uiszcza wierzyciel albo wnioskodawca wraz ze stosownym wnioskiem, a zatem jeżeli wszczęcie odpowiedniego postępowania było niecelowe, wnioskodawca nie otrzyma zwrotu uiszczonej opłaty od dłużnika⁹.

Nie sposób zgodzić się z poglądem, że przepis art. 30 u.k.k. może być stosowany w sprawach, w których doszło do wyegzekwowania świadczenia. „Znajduje to potwierdzenie w art. 30 zdanie drugie u.k.k., z którego wynika, że opłatę ściągniętą od dłużnika (czyli opłatę stosunkową ściaganą z wyegzekwowanego świadczenia) komornik zwraca dłużnikowi. Pobranie opłaty od wierzyciela na podstawie art. 30 u.k.k. może nastąpić także w razie umorzenia postępowania egzekucyjnego i to bez względu na przyczynę umorzenia. Gdyby przyjęto odmienne założenie, to nie byłoby potrzebne wyraźne wyłączenie jednoczesnego stosowania przepisów art. 30 oraz 29 ust. 1–4 u.k.k. (por. art. 29 ust. 4 zd. 1 *in fine* i art. 30 zd. 3 u.k.k.)”¹⁰. To, czy doszło do faktycznego wyegzekwowania świadczenia jest irrelevantne dla możliwości zastosowania sankcji kosztowej. Jeśli nie doszło do wyegzekwowania świadczenia, to w następstwie stwierdzenia wystąpienia okoliczności z art. 30 u.k.k. komornik zaprzestaje pobierania, ściągania albo egzekwowania opłaty od dłużnika. Nie wpływa to jednak w żaden sposób na możliwość zastosowania regulacji, o której mowa w art. 30 u.k.k. Jeżeli natomiast stwierdzenie niecelowego wszczęcia

⁹ I. Kunicki, *Ustawa o kosztach komorniczych. Komentarz*, Warszawa 2018, art. 30, Nb I.2.

¹⁰ M. Uliasz [w:] *Ustawa o komornikach sądowych...*, *op. cit.*, art. 30, Nb 7.

egzekucji bądź wskazanie we wniosku egzekucyjnym osoby niebędącej dłużnikiem nastąpiło po ściągnięciu od dłużnika stosownej opłaty, komornik zobowiązany jest dokonać jej zwrotu z urzędu.

Wierzyciel obciążony jest opłatą stosunkową w stawce 10% egzekwowanego świadczenia, zaś przy ustalaniu wartości tego świadczenia zastosowanie ma art. 23 u.k.k., gdyż wobec braku przepisu szczególnego, stanowiącego odpowiednik art. 23 ust. 4 u.k.k., wartość świadczenia ustalana jest według stanu na dzień wydania postanowienia o umorzeniu egzekucji¹¹.

W przypadku, o którym mowa w art. 30 u.k.k., komornik wydaje postanowienie o pobraniu od wierzyciela opłaty – zastosowanie ma tutaj art. 21 ust. 2 u.k.k. Zgodnie z art. 4 u.k.k. w zw. z art. 3 ust. 1 zd. 2 u.k.k. postanowienie to po uprawomocnieniu podlega wykonaniu bez zaopatrywania go w klauzulę wykonalności. Problematyczna okazuje się kwestia opłaty minimalnej, gdyż ustawodawca nie określił wprost, jaka jest stawka opłaty minimalnej w razie wydania przez komornika postanowienia o obciążeniu wierzyciela sankcją kosztową na podstawie art. 30 u.k.k. W piśmiennictwie wyrażono pogląd, że wobec braku regulacji szczegółowej zastosowanie znajdzie art. 25 ust. 1 u.k.k., który stanowi, iż opłata nie może być niższa niż 150 zł. „Powyższe wynika z pewnego przeoczenia ustawodawcy, który pominął sytuację, o której mowa w art. 30 u.k.k. w przepisach art. 28 u.k.k. Przepisy art. 28 ust. 1–3 u.k.k. odnoszą się bowiem wyłącznie do świadczeń spełnionych przez dłużnika lub od niego wyegzekwowanych. Z kolei w art. 29 ust. 4 u.k.k. odniesiono się jedynie do sytuacji opisanej w art. 29 ust. 1 u.k.k. Rozwiązanie takie budzi pewne zastrzeżenia, albowiem wydaje się, że z uwagi na same przesłanki pobrania opłaty określonej w art. 30 u.k.k, opłata minimalna powinna być wyższa niż ta wymieniona w art. 29 ust. 4 i wynosić przynajmniej 300 zł – tj. tyle, ile wysokość opłaty minimalnej pobieranej standardowo od dłużnika przy egzekucji świadczeń pieniężnych”¹².

¹¹ M. Klonowski [w:] *Ustawa o komornikach sądowych. Ustawa o kosztach komorniczych. Komentarz*, pod red. R. Reiwersa, Warszawa 2019, art. 30, Nb 2.

¹² *Ibidem*.

W doktrynie wyrażono zapatrywanie, że pobranie opłaty przewidzianej w art. 30 u.k.k. może nastąpić tylko w razie umorzenia postępowania albo ukończenia postępowania, co wynika z przepisów dotyczących czasu orzekania o kosztach postępowania egzekucyjnego (por. np. art. 770 § 2 i 3 oraz art. 816 § 3 k.p.c.)¹³. „Niedopuszczalne jest więc wydanie postanowienia o pobraniu omawianej opłaty np. w trakcie postępowania albo w razie zwrotu wniosku o wszczęcie egzekucji. Pobieranie omawianej opłaty wraz z umorzeniem albo ukończeniem postępowania egzekucyjnego odpowiada tzw. zasadzie finalizmu orzekania o kosztach. Respektowanie tej zasady, zwłaszcza w odniesieniu do opłaty przewidzianej w art. 30 u.k.k., jest uzasadnione tym, że zazwyczaj w chwili wszczęcia postępowania nie jest możliwe dokonanie oceny, czy czynność ta jest celowa”¹⁴.

3. Złożenie wniosku egzekucyjnego wobec dłużnika, który zmarł, a sankcja kosztowa

Najbardziej problematycznym zagadnieniem w praktyce komorniczej wydaje się pojęcie **oczywiście niecelowego** wszczęcia postępowania egzekucyjnego. Wszczęcie postępowania egzekucyjnego jest niecelowe, jeżeli bez wszczęcia tego postępowania wierzyciel uzyskałby świadczenie albo nie uzyska go pomimo wszczęcia postępowania, jak również wszczęcie postępowania egzekucyjnego przeciwko osobie, która nie jest dłużnikiem. Niecelowe wszczęcie postępowania egzekucyjnego oznacza zatem czynność zbędną, nieprzydatną, która nie może doprowadzić do celu, a więc do zaspokojenia wierzyciela. W piśmiennictwie podano wiele przykładów „oczywiście niecelowej” egzekucji¹⁵.

Należy podkreślić, że ocena niecelowości wszczęcia postępowania egzekucyjnego w każdym przypadku jest dokonywana według stanu

¹³ M. Uliasz [w:] *Ustawa o komornikach sądowych...*, op. cit., art. 30, Nb 8.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Zamiast wielu: A. Marciniak, *Ustawa o komornikach sądowych i egzekucji. Komentarz*, Warszawa 2014, art. 49, Nb 18.

istniejącego w chwili zainicjowania postępowania, a więc prawnie doniosłe będą tylko okoliczności istniejące podczas dokonywania tej czynności przez wierzyciela, nawet jeżeli zostaną one ujawnione dopiero w trakcie postępowania¹⁶. Jeżeli okoliczności wskazujące na niecelowość egzekucji powstały po wszczęciu postępowania, to przepis art. 30 u.k.k. nie będzie miał zastosowania. „Omawiana przesłanka oznacza, że ocena celowości wszczęcia postępowania egzekucyjnego ma charakter całościowy (totalny). Odnosi się ona do wszczęcia całego postępowania egzekucyjnego, a nie do poszczególnych jego fragmentów (np. czynności, etapów postępowania albo sposobów egzekucji)”¹⁷.

Jednakże dla zastosowania sankcji kosztowej, o której mowa w przepisie art. 30 u.k.k., nie wystarczy, że wszczęcie postępowania egzekucyjnego było niecelowe, bowiem postępowanie egzekucyjne musi być wszczęte oczywiście niecelowo. Z oczywistością niecelowego wszczęcia postępowania mamy do czynienia, gdy niecelowość tę widać już „na pierwszy rzut oka”, a zatem bez prowadzenia szczegółowych badań celowości, w szczególności zaś bez prowadzenia postępowania dowodowego w tym zakresie¹⁸. Takie podejście powoduje, iż pojawia się dodatkowa trudność związana z oceną stopnia niecelowości (czy niecelowość jest oczywista, czy też nie). Jak zauważa M. Uliasz, może dojść również do tego, że w razie „nieoczywistej niecelowości” wierzyciel nie ponosiłby opłaty przewidzianej w art. 30 u.k.k., ale mógłby zostać zobowiązany do zwrotu kosztów postępowania egzekucyjnego na rzecz dłużnika¹⁹. W ocenie tego autora taki brak spójności rozstrzygnięć o opłacie egzekucyjnej i kosztach postępowania egzekucyjnego powoduje, że odwoływanie się do statycznego ujęcia omawianej przesłanki rodziłoby skutki asystemowe i dysfunkcjonalne²⁰. Nie sposób nie zgodzić się

¹⁶ M. Uliasz [w:] *Ustawa o komornikach sądowych...*, *op. cit.*, art. 30, Nb 19.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ I. Kunicki, *Ustawa o kosztach komorniczych...*, *op. cit.*, art. 30, Nb 3.

¹⁹ M. Uliasz, *Opłaty egzekucyjne według ustawy o kosztach komorniczych* [w:] *Analiza i ocena ustawy o komornikach sądowych oraz ustawy o kosztach komorniczych*, pod red. A. Marciniaka, Sopot 2018, s. 382.

²⁰ *Ibidem*.

z poglądem, że kwestia badania celowości wszczęcia egzekucji przez komornika sama w sobie budzi wątpliwości, gdyż komornik nie ma żadnych instrumentów do prowadzenia postępowania dowodowego w tym zakresie i nie jest powołanym do tego organem²¹. „Zastosowanie przez ustawodawcę wyrażenia «oczywiście niecelowe wszczęcie postępowania egzekucyjnego» wydaje się sugerować, że badanie to sprowadza się do rozstrzygania w sytuacjach oczywistych – gdy wierzyciel sam przyzna, że egzekucja była wszczęta niecelowo. W przypadku sporu co do celowości wszczęcia egzekucji wszelkie instrumenty do jego rozstrzygnięcia ma dopiero sąd rozpoznający skargę na czynność komornika”²².

W praktyce komorniczej pojawiła się wątpliwość, czy jako „oczywistą niecelowość” można uznać złożenie wniosku egzekucyjnego wobec dłużnika, który zmarł.

Stan faktyczny toczącej się sprawy egzekucyjnej przedstawiał się następująco. Wierzyciel złożył do komornika wniosek o wszczęcie egzekucji wobec dłużnika będącego osobą fizyczną, w zakresie przymusowej realizacji roszczenia pieniężnego wynikającego z tytułu egzekucyjnego – wyroku sądowego. W toku postępowania egzekucyjnego komornik pozyskał informację, że 2 tygodnie przed złożeniem wniosku egzekucyjnego dłużnik zmarł. W związku z powyższym komornik postanowieniem umorzył postępowanie egzekucyjne i na podstawie art. 30 u.k.k. obciążył wierzyciela kosztami egzekucji. W uzasadnieniu postanowienia wskazano, że: „W związku z faktem, iż postępowanie egzekucyjne prowadzone przeciwko osobie zmarłej nie może doprowadzić do wyegzekwowania świadczenia, wszczęcie takiego postępowania należy uznać za oczywiście niecelowe”.

Niecelowość egzekucji będzie zachodzić wówczas, gdy już w chwili wszczęcia postępowania egzekucyjnego czynności komornika nie mogły doprowadzić do zrealizowania obowiązku objętego tytułem

²¹ T. Skoczylas [w:] *Ustawa o komornikach sądowych. Ustawa o kosztach komorniczych. Komentarz*, M. Simbierowicza, M. Świtkowskiego, Warszawa 2019, art. 30, Nb 4.

²² *Ibidem*.

wykonawczym, zaś wierzyciel jeszcze przed złożeniem wniosku egzekucyjnego mógł się o tym z łatwością dowiedzieć i takiego wniosku nie złożyć²³. Trudno uznać za niecelowe wszczęcie egzekucji w sytuacji, gdy wierzyciel nie miał wiedzy co do faktu, że dłużnik zmarł 2 tygodnie wcześniej, a jednocześnie na tym etapie postępowania nie było także wiadomo, czy dłużnik posiada następców prawnych. Jednocześnie dostrzec należy, że jak wynika to z przepisu art. 922 § 1 k.c.²⁴ prawa i obowiązki majątkowe zmarłego przechodzą z chwilą jego śmierci na jedną lub kilka osób stosownie do przepisów niniejszej księgi. W prawie polskim regulacja prawa spadkowego opiera się na konstrukcji sukcesji uniwersalnej i przewiduje przejście na spadkobierców zmarłego wszystkich praw majątkowych i sytuacji prawnych, w jakich pozostawał w chwili swojej śmierci spadkodawca. Przechodzą one w drodze dziedziczenia na wskazane ustawą lub testamentem podmioty, a prawa i obowiązki spadkodawcy tworzą spadek jako wyodrębnioną masę majątkową²⁵. Słusznie podkreśla się w doktrynie prawa spadkowego, że konstrukcja prawna dziedziczenia zapewnia bezpieczeństwo obrotu prawnego ważne zarówno dla potencjalnych spadkobierców, jak i wierzycieli oraz dłużników spadkodawcy, zaś w wyniku przejścia praw i obowiązków majątkowych ze spadkodawcy na spadkobierców ci ostatni z reguły wstępują w stosunki prawne, które łączyły spadkodawcę z innymi osobami²⁶. „Nie prowadzi to więc do pokrzywdzenia wierzycieli spadku oraz nie prowadzi zarazem do nabycia nieuzasadnionej korzyści przez dłużników spadku, którzy mogliby zagrażać życiu spadkodawcy, gdyby prawa majątkowe, które mu przysługiwały, miały wygasać w momencie jego śmierci”²⁷.

²³ Por. uchwałę SN z dnia 8 marca 2013 r., III CZP 109/12, OSNC 2013/10/115.

²⁴ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1740); dalej: k.c.

²⁵ W. Borysiak [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, wyd. 28, pod red. K. Osajdy, Warszawa 2021, art. 922, Nb 9.

²⁶ *Ibidem*, Nb 27.

²⁷ *Ibidem*.

Zaprobować należy pogląd wyrażony w uzasadnieniu postanowienia Sądu Rejonowego w Sierpcu z dnia 23 września 2019 r., gdzie podkreślono, że: „Zgodnie z treścią art. 30 ustawy o kosztach komorniczych, w razie oczywiście niecelowego wszczęcia postępowania egzekucyjnego lub wskazania we wniosku o wszczęcie egzekucji osoby niebędącej dłużnikiem komornik wydaje postanowienie o pobraniu od wierzyciela opłaty stosunkowej w wysokości 10% egzekwowanego świadczenia. (...) W przepisach brak definicji pojęcia niecelowości, dlatego można uznać, że byłoby to wtedy, gdy wierzyciel miałby świadomość lub możliwość dowiedzenia się, że egzekucja nie przyniesieżądanego skutku. Oceniamy bowiem celowość «wszczęcia» w momencie złożenia wniosku o wszczęcie egzekucji. Zważyć w tym miejscu należy, iż wierzyciel po uzyskaniu tytułu wykonawczego nie ma możliwości ustalenia, czy dłużnik w dacie złożenia wniosku o wszczęcie egzekucji żyje czy nie (...); w przypadku śmierci dłużnika, która nastąpiła przed wniesieniem wniosku egzekucyjnego, mamy do czynienia z egzekucją niedopuszczalną (a nie niecelową), stąd też przepis art. 30 ustawy o kosztach komorniczych nie może mieć zastosowania w przedmiotowej sprawie”²⁸.

Skierowanie egzekucji względem dłużnika, który zmarł, nie może zasadniczo stanowić „oczywiście niecelowej” egzekucji w rozumieniu analizowanego przepisu art. 30 u.k.k. Takie wątpliwości można byłoby mieć wyłącznie w sytuacji, w której wierzyciel ma świadomość, że dłużnik nie żyje (np. członek bliskiej rodziny, sąsiad). Jednak trzeba także mieć na względzie trudności dowodowe w tym zakresie, co już zostało wcześniej zasygnalizowane.

Skierowanie egzekucji względem dłużnika, który zmarł, w omawianym stanie faktycznym nie mogło zostać uznane jako oczywiście niecelowe wszczęcie postępowania egzekucyjnego. Taki pogląd dominuje w orzecznictwie i stanowi utrwaloną linię orzeczniczą prezentowaną przez Sąd Najwyższy. W uchwale z dnia 17 grudnia 2010 r. Sąd Najwyższy orzekł,

²⁸ Postanowienie SR w Sierpcu z dnia 23 września 2019 r., I Co 508/19, Lex nr 2736438.

że: „Skoro ustawodawca wprowadził pojęcie celowego wszczęcia postępowania egzekucyjnego, to jego znaczenie może być ustalane i rozważane tylko w takich sytuacjach, w których postępowanie egzekucyjne jest dopuszczalne. W języku polskim «niecelowy» to taki, który nie prowadzi do celu, nie jest przydatny, nie daje efektów, daremny, zbędny. Tylko takie postępowanie egzekucyjne, które po wstępnym badaniu wniosku okaże się dopuszczalne ze względu na przesłanki podmiotowe i przedmiotowe może być wszczęte i prowadzone celowo lub niecelowo. Jeśli prowadzenie postępowania w konkretnych okolicznościach nie jest dopuszczalne i zachodzą podstawy do jego umorzenia, to nie ma podstaw do rozważań nad celowością prowadzenia tego postępowania. (...) Wobec tego, wierzyciel jest zwolniony z ponoszenia opłaty stosunkowej, jeśli po złożeniu wniosku o wszczęcie egzekucji okaże się, że dłużnik nie ma zdolności sądowej, a taka sytuacja ma miejsce wtedy, gdy dłużnik zmarł przed wszczęciem postępowania egzekucyjnego”²⁹. Pogląd ten wyrażony został także w najnowszym orzecznictwie. Dla przykładu wskazać można postanowienie Sądu Rejonowego w Poznaniu z dnia 21 stycznia 2020 r.: „Wniosek o wszczęcie postępowania egzekucyjnego (...) został złożony dnia 16 lipca 2019 r., natomiast dłużnik (...) zmarł 26 września 2017 r. Prowadzenie postępowania egzekucyjnego przeciwko dłużnikowi należało w konsekwencji ocenić jako niedopuszczalne. W przypadku stwierdzenia niedopuszczalności prowadzenia postępowania egzekucyjnego zbędne stało się natomiast rozważanie celowości jego prowadzenia. Ponadto nie istniały podstawy do zastosowania przepisu art. 30 ustawy o kosztach komorniczych i obciążenia wierzyciela opłatą stosunkową na poziomie 10% wysokości egzekwowanego świadczenia”³⁰. Jednocześnie w orzecznictwie sądowym pojawiają się wyraźne odniesienia do przywołanej już uchwały Sądu Najwyższego z dnia 17 grudnia 2010 r. (III CZP 93/10). Wskazać tu można na postanowienie Sądu Okręgowego w Świdnicy z dnia 21 czerwca 2019 r.: „W ocenie Sądu

²⁹ Uchwała SN z dnia 17 grudnia 2010 r., III CZP 93/10, Lex nr 646746.

³⁰ Postanowienie SR w Poznaniu z dnia 21 stycznia 2020 r., II Co 4543/19, Lex nr 3153602.

Okręgowego aktualna jest jednak argumentacja zawarta w uchwale Sądu Najwyższego z dnia 17 grudnia 2010 r. (III CZP 93/10) wydanej w czasie, gdy obowiązywał jeszcze przepis art. 49 ust. 4 ustawy o komornikach sądowych i egzekucji. Należy bowiem podkreślić, że oba te przepisy posługują się określeniem «niecelowego wszczęcia egzekucji», tak więc trudno jest zakładać, by interpretacja tego zwrotu mogła być różna (...) oczywiście mając na względzie to, że art. 30 ustawy o kosztach komorniczych jest bardziej restrykcyjny, gdyż stanowi on o «oczywiście niecelowym wszczęciu egzekucji». (...) Mając na uwadze te rozważania Sądu Najwyższego, trzeba się zgodzić ze skarżącym, iż w przypadku śmierci dłużnika, która nastąpiła przed wniesieniem wniosku egzekucyjnego, mamy do czynienia z egzekucją niedopuszczalną (a nie niecelową), stąd też przepis art. 30 ustawy o kosztach komorniczych nie może mieć zastosowania w przedmiotowej sprawie³¹.

W odniesieniu do przedstawionego w niniejszym opracowaniu stanu faktycznego nie można mówić o „oczywiście niecelowym” wszczęciu postępowania egzekucyjnego. Tym samym, nie zaistniały okoliczności pozwalające na zastosowanie sankcji kosztowej, o której mowa w art. 30 u.k.k. Wierzyciel nie posiadał, i przy dochowaniu wszelkich możliwych standardów najwyższej staranności nie mógł się dowiedzieć o śmierci dłużnika. Ujawniona przez komornika we wstępnym etapie postępowania egzekucyjnego bezwzględna przeszkoda do jego wszczęcia w postaci śmierci dłużnika ujawnionego w tytule wykonawczym stanowiącym podstawę egzekucji, przed wszczęciem postępowania, musiała skutkować umorzeniem całego postępowania w trybie art. 824 § 1 pkt 2 k.p.c., wobec jego niedopuszczalności. Nie można więc w żaden sposób przyjąć, że postępowanie zostało wszczęte niecelowo, skoro od samego początku było niedopuszczalne, a śmierć dłużnika przed jego wszczęciem stanowiła samoistną (choć nieznaną wierzycielowi i komornikowi) podstawę do odmowy wszczęcia postępowania od chwili

³¹ Postanowienie SO w Świdnicy z dnia 21 czerwca 2019 r., II Cz 421/19, Lex nr 2686828.

jego zainicjowania³². W orzecznictwie słusznie zwrócono uwagę, że uzyskanie każdorazowo w razie zamiaru wszczęcia postępowania egzekucyjnego danych o ewentualnym zgonie dłużnika w trybie art. 46 ust. 2 pkt 1 ustawy z dnia 24 września 2010 r. o ewidencji ludności – w sytuacji posiadania tytułu wykonawczego przeciwko dłużnikowi oraz wszelkich jego danych umożliwiających złożenie takiego wniosku, nastroczałoby dodatkową trudność i mogłoby się zakończyć negatywną decyzją organu administracji³³. „Przed wszystkim jednak żaden przepis prawa procesowego normującego egzekucję nie nakłada na wierzyciela inicjującego postępowanie egzekucyjne przeprowadzenia uprzedniego dochodzenia co do tego czy dłużnik żyje, aktualnej sytuacji życiowej dłużnika czy też jego stanu majątkowego. Wręcz przeciwnie, wierzyciel kierując wniosek egzekucyjny do wyspecjalizowanego organu egzekucyjnego może się ograniczyć do oznaczenia stron postępowania (art. 126 § 1 pkt 2 i § 2 pkt 1 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.) i świadczenia, które ma być spełnione (art. 797 k.p.c.) pozostawiając szczegółowe ustalenia dotyczące dłużnika (art. 760¹ k.p.c., art. 761 k.p.c., art. 801 § 1 k.p.c.) temu organowi. W toku tych czynności może zatem dojść do ustalenia, iż dłużnik zmarł przed wszczęciem postępowania, co nie uzasadnia *a priori* przyjęcia winy wierzyciela – niemającego często żadnego kontaktu z dłużnikiem i wiedzy o nim, w zainicjowaniu tego postępowania”³⁴.

4. Podsumowanie

Przedstawiona powyżej analiza wskazuje, że klauzula generalna „oczywistej niecelowości” nie może być pojmowana szeroko – należy ją interpretować w ujęciu wąskim, odnosząc wyłącznie do tych sytuacji, które bez głębszej analizy pozwalają na uznanie ich za „oczywiście

³² Tak też np. postanowienie Sądu Rejonowego Poznań – Nowe Miasto i Wilda w Poznaniu z dnia 3 czerwca 2020 r., II Co 757/20, <https://poznan-nowemiasto.sr.gov.pl/ii-co-75720,new,mg,212.html,1314>; data dostępu: 19.07.2021.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*.

bezczelowe”. Skoro przepis ten dotyczy obowiązków o charakterze publicznoprawnym, to musi być stosowany ściśle, a ewentualne wątpliwości, jakie miałyby powstawać przy jego wykładni, nie mogą być rozstrzygane na korzyść przyjęcia istnienia obowiązku, na temat którego ustawodawca wyraźnie się nie wypowiedział. Tym samym, skierowanie wniosku egzekucyjnego wobec dłużnika, który (niedawno) zmarł, nie może zostać uznane za „oczywiście niecelowe”.

STRESZCZENIE **Odpowiedzialność rolnika za szkody wyrządzone przez zwierzęta a ograniczenia egzekucji sądowej**

Niniejsze opracowanie łączy zagadnienia materialnoprawne z egzekucyjnymi na gruncie odpowiedzialności rolnika za szkody wyrządzone przez zwierzęta stanowiące inwentarz żywy gospodarstwa rolnego. Poruszono w nim też zakres odpowiedzialności ubezpieczyciela OC gospodarstw rolnych, zwłaszcza w kontekście szkód wyrządzonych przez psa rolnika na kanwie uchwały Sądu Najwyższego (składu siedmiu sędziów) z dnia 20 czerwca 2017 r. (III CZP 114/16). Uporządkowano również zasady odpowiedzialności rolnika na podstawie art. 431 k.c. oraz wskazane przypadki, gdy odpowiedzialność za zwierzęta rolnika z art. 415 k.c. Na tle instytucji samopomocy wywodzonej z art. 432 k.c. pojawia się problem ograniczeń egzekucji prowadzonej z gospodarstwa rolnego, zwłaszcza ze składników inwentarza żywego szczegółowo wymienionych w Rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości wydanego na podstawie art. 830 k.p.c. Zwierzę rolnika ukazane zostało bowiem w dwóch aspektach: przedmiotowym, jako źródło szkody, oraz jako przedmiot egzekucji, z którego poszkodowany szkodą wyrządzoną przez zwierzę poszukuje naprawienia jej z tego zwierzęcia jako składnika majątku dłużnika. Opracowanie wzbogacone jest badaniami historycznymi i komparatystycznymi wybranych europejskich porządków prawnych. Przeprowadzona analiza wieloaspektowa problemu pozwoliła na sformułowanie wniosków legislacyjnych.

Słowa kluczowe: *delikt, odpowiedzialność za zwierzęta, dozwolona samopomoc, zastaw ustawowy, egzekucja sądowa, ograniczenia egzekucji, gospodarstwo rolne*

SUMMARY **The Farmer's Responsibility for Damages Caused by Animals and Limitations of Judicial Enforcement**

The article combines substantive and enforcement issues on the basis of farmer's responsibility for damages caused by animals constituting the livestock of agricultural farm. It also touches on the scope of liability of the farm's insurer, especially

in the context of damage caused by a farmer's dog on the canvas of the resolution of the Composition of Seven Judges of the Supreme Court of June 20, 2017, III CZP 114/16. The principles of farmer's responsibility based on art. 431 of the Civil Code and indicated cases when the responsibility for animals will result from art. 415 of the Civil Code. Against the background of self-help institutions from art. 432 of the Civil Code there is the problem of restrictions on execution carried out from a farm, especially from livestock components listed in detail in the Regulation of the Minister of Justice issued on the basis of art. 830 of the Code of Civil Procedure. Therefore, the farmer's animal was presented in two subject aspects as a source of damage and as an object of execution, from which the injured party of the damage caused by the animal seeks compensation for this part of the debtor's assets. The article is enriched with historical and comparative studies of selected European legal orders. The multifaceted analysis of the problem allowed for the formulation of legislative proposals.

Keywords: *tort, responsibility for animals, allowed self-assistance, statutory pledge, judicial enforcement, enforcement restrictions, agricultural farm*

Odpowiedzialność rolnika za szkody wyrządzone przez zwierzęta a ograniczenia egzekucji sądowej

1. Wstęp

Odpowiedzialność za zwierzęta została unormowana w art. 431 k.c. Zastosowanie tej regulacji do zwierząt z gospodarstwa rolnego jest wieloaspektowe. Jednym z ważniejszych judykatów związanych z tym zagadnieniem w odniesieniu do rolnika jest uchwała Sądu Najwyższego z dnia 20 czerwca 2017 r.¹ Wiąże ona tytułowe zagadnienie z kwestiami obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej rolników. Zagadnienie to nie wyczerpuje się jednak w rozwiązaniu problemu kwalifikacji prawnej psa na tle składników gospodarstwa rolnego. Wiąże się ono szerzej z poszukiwaniem odpowiedzi na pytanie, jak ogólna koncepcja deliktu odpowiedzialności za zwierzęta funkcjonuje w odniesieniu do szkód wyrządzonych przez zwierzęta należące do rolnika. Kolejną kwestią jest zbadanie operacyjności i praktycznego znaczenia zabezpie-

¹ Uchwała SN (w składzie 7 sędziów) z dnia 20 czerwca 2017 r., III CZP 114/16, OSNC 2017/12/130, Legalis.

czenia roszczeń odszkodowawczych w postaci zastawu ustawowego na zwierzęciu z art. 432 k.c. To zaś prowadzi do rozważań wpływu ograniczeń egzekucji z gospodarstwa rolnego na odpowiedzialność rolnika za szkody wyrządzone przez zwierzęta. Ocena tej instytucji w relacji materialnoprawnej do egzekucyjnej stanowi istotny element analizy przeprowadzonej w niniejszym artykule. Takie ujęcie tematu pozwala na sformułowanie wniosków *de lege ferenda*.

2. Uporządkowanie zasad odpowiedzialności rolnika za zwierzęta

Podstawę prawną odpowiedzialności cywilnej za zwierzęta domowe i hodowlane określa art. 431 § 1 k.c. Jest to odpowiedzialność deliktowa. Analizowana regulacja stanowi *lex specialis* w stosunku do ogólnej formuły deliktu z art. 415 k.c.² Konstrukcja ta zbudowana jest na zasadzie winy chowającego zwierzę lub się nim posługującego. Jest to wina w nadzorze (łac. *culpa in custodiendo*) nad zwierzęciem. Ten czyn niedozwolony oparty jest na wzruszalnym domniemaniu winy (łac. *presumptio iuris tantum*)³. Warto zwrócić uwagę, że przyjęcie zasady winy uzasadniane było przez twórców Kodeksu zobowiązań⁴ przede wszystkim względami społecznymi – tym, że zwierzętami posługiwał się znaczny odsetek ludności i to przeważnie niezamożnej (miano tu na względzie głównie zwierzęta używane w rolnictwie)⁵. Zgodnie z art. 148 k.z.: „Właściciel zwierzęcia albo ten, kto się zwierzęciem posługuje, odpowiedzialny jest za szkodę, jaką ono wyrządziło, niezależnie od tego, czy było pod jego nadzorem, czy też zabłąkało się lub uciekło, chyba udowodnił, że nie można poczytać żadnej winy ani jemu, ani osobie, za którą ponosi

² I. Długoszewska-Kruk [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. M. Załuckiego, Warszawa 2019, komentarz do art. 431 k.c., teza 1.

³ Wyrok SN z dnia 12 sierpnia 1999 r., I CKN 1232/98, Lex nr 527150.

⁴ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 27 października 1933 r. – Kodeks zobowiązań (Dz.U. z 1933 r. Nr 82, poz. 598); dalej: k.z.

⁵ R. Longchamps de Bérier, *Uzasadnienie projektu Kodeksu zobowiązań*, Warszawa 1935, Wydawnictwo Urzędowe Komisji Kodyfikacyjnej, s. 214

odpowiedzialność⁶. Jak trafnie wskazuje się w doktrynie, przyczyną ekskulpacyjną nie będzie dowód, iż w momencie wyrządzenia szkody zwierzę nie znajdowało się pod nadzorem⁷, czy też zabłąkało się lub uciekło, chyba że nadzór wykonywany był należyście starannie⁸, a zwierzę zostało skradzione lub uwolnione przez osobę trzecią, za którą chowający lub posługujący się zwierzęciem nie ponosi odpowiedzialności⁹. Mianem odpowiedzialności gwarancyjnej opartej na zasadzie ryzyka określana jest wynikająca z art. 431 § 1 k.c. odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną z winy osoby, za którą ponosi odpowiedzialność chowający lub posługujący się zwierzęciem¹⁰. Jako wyjątek dopuszczona została odpowiedzialność na zasadach słuszności. Występuje ona wówczas, gdy podmiot odpowiedzialny za szkodę nie ponosi winy, przyjęcie zaś odpowiedzialności uzasadniają zasady słuszności, a w szczególności porównanie stanu majątkowego zobowiązanego i poszkodowanego. Do przyjęcia odpowiedzialności nie jest konieczne wykazanie tytułu prawnego do zwierzęcia, ale istotne jest wykorzystywanie go we własnym interesie lub do swoich celów¹¹. W orzecznictwie dopuszcza się nawet odpowiedzialność osoby, która ma satysfakcję z pieczy¹². Rolnik najczęściej będzie legitymował się tytułem prawnym do składnika inwentarza, chyba że będzie chodziło o zwierzę przez niego przygarnięte. Nie będzie jednak odpowiadał za zwierzę, którego obecność jest tylko tolerowana

⁶ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 27 października 1933 r. – Kodeks zobowiązań (Dz.U. z 1933 r. Nr 82, poz. 598).

⁷ Por. wyrok SA w Szczecinie z dnia 12 grudnia 2013 r., I ACa 580/13, Lex nr 1439272.

⁸ M. Safjan [w:] *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz do art. 1–449*¹⁰, pod red. K. Pietrzykowskiego, Warszawa 2018, komentarz do art. 431 k.c., Nb5.

⁹ W. Dubis [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. E. Gniewka, P. Machnikowskiego, Warszawa 2019, komentarz do art. 431 k.c., teza 2, Nb 2.

¹⁰ Zob. wyrok SN z dnia 27 maja 2017 r., II CSK 488/14, OSNC zb.dod. 2016/D/64, na tle szkody wynikającej z wypadku komunikacyjnego spowodowanego nagłym wtargnięciem na drogę publiczną krowy hodowanej w gospodarstwie rolnym darczyńców, a znajdującej się pod nadzorem domownika.

¹¹ J.M. Kondek [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. K. Osajdy, Warszawa 2020, komentarz do art. 431 k.c., teza A. 2 i 3, Legalis; W. Dubis [w:] *Kodeks cywilny...*, *op. cit.*, komentarz do art. 431 k.c., teza 2, Nb 2.

¹² Wyrok SA w Szczecinie z dnia 2 czerwca 2016 r., I ACa 17/16, Legalis nr 1505005.

w gospodarstwie rolnym¹³. W zależności od stanów faktycznych może zachodzić rozłączna bądź solidarna odpowiedzialność chowającego zwierzę i posługującego się nim¹⁴. Sąd Apelacyjny w Łodzi, rozstrzygając spór dotyczący odpowiedzialności właściciela kompleksu hotelowego ze stadniną koni za wypadek z udziałem zwierzęcia, trafnie przyjął, że delikt z art. 431 k.c. ma charakter szczególny wobec ogólnej podstawy odpowiedzialności za czyn własny i tym samym wyłącza zastosowanie art. 415 k.c., o ile szkoda została wyrządzona przez zwierzę. Dotyczy to wyłącznie przypadków, gdy zwierzę spowodowało szkodę „własnym popędem”, a więc spontanicznie, niezależnie od dyspozycji wydawanych mu przez człowieka¹⁵. Jeśli zaś chodzi o obiektywny element winy, czyli bezprawność, to opowiedzieć się należy za stanowiskiem, że w przypadku konstrukcji z art. 431 k.c. polega ona na naruszeniu reguł właściwego nadzoru¹⁶ nad zwierzęciem, będących regułami ostrożności¹⁷. Trafny jest pogląd, że brak bezprawności chowającego zwierzę lub się nim posługującego będzie wyłączał odpowiedzialność¹⁸. Szkoda w rozumieniu art. 431 k.c. jest wyrządzona zachowaniem się zwierzęcia, biernym lub czynnym, wynikającym z jego własnego popędu.

W doktrynie podaje się przykład zastosowania art. 431 § 1 k.c. w aspekcie podmiotowym, tj. odpowiedzialności osoby, za którą chowający zwierzę ponosi odpowiedzialność, za szkodę wyrządzoną przez tę osobę chowającemu zwierzę jako sytuację, gdy na skutek nieprawidłowego nadzoru dzierżawcy oddana w dzierżawę krowa zniszczy uprawy swojego właściciela¹⁹. Dodać można, że podobnie będzie z koniem

¹³ Orzeczenie SN z dnia 30 sierpnia 1938 r., C.II. 102/38, PS 1938/11/660.

¹⁴ Tak: J.M. Kondek [w:] *Kodeks cywilny...*, op. cit., teza A, 4; odmiennie: P. Machnikowski, A. Śmieja [w:] *System Prawa Prywatnego. Tom VI. Prawo zobowiązań – część ogólna*, pod red. A. Olejniczaka, Warszawa 2014, s. 521, Nb 77.

¹⁵ Wyrok SA w Łodzi z dnia 8 kwietnia 2015 r., I ACa 1472/14, Legalis nr 1242121; M. Wilejczyk, *Odpowiedzialność za szkody wyrządzone przez zwierzęta pozostające pod opieką człowieka*, PS 2016, nr 9, s. 110.

¹⁶ Wyrok SA w Krakowie z dnia 18 grudnia 2012 r., I ACa 1145/12, Legalis nr 721958.

¹⁷ P. Machnikowski [w:] *System Prawa Prywatnego. Tom VI. Prawo zobowiązań – część ogólna*, pod red. A. Olejniczaka, Warszawa 2014, s. 436–437, Nb 40.

¹⁸ M. Goettel, *Sytuacja zwierzęcia w prawie cywilnym*, Warszawa 2013, s. 358.

¹⁹ M. Zelek [w:] *Kodeks cywilny. Tom II. Komentarz do art. 353–626*, pod red. M. Gutowskiego, Warszawa 2019, komentarz do art. 431 k.c., teza 2, Nb 2. Pogląd ten jest

wynajętym do prac przez innego rolnika. W okolicznościach rolniczych istotna jest też odpowiedzialność za zwierzęta, które zabłąkały się lub uciekły. Będzie tak w przypadku szkód wyrządzonych przez takie zwierzęta np. w uprawach innych rolników lub w odniesieniu do skutków zdarzeń komunikacyjnych. Z art. 431 k.c. wynika, że sytuacja taka nie zwalnia rolnika z odpowiedzialności. Zwolni z niej zaś wykazanie, że zwierzę oswobodziło się w wyniku działania siły wyższej albo osoby trzeciej, za którą chowający zwierzę nie ponosi odpowiedzialności²⁰. Przy analizie znaczenia związku przyczynowego w delikcie odpowiedzialności za szkody wyrządzone przez zwierzęta wskazuje się na ciekawy przykład braku tego czynu niedozwolonego w sytuacji, gdy właściciel niebezpiecznego psa zostawił otwartą furtkę do ogrodu, a pies wydostał się z tego ogrodu przez dziurę w płocie wyciętą przez sąsiada i wyrządził szkodę²¹. W takiej sytuacji naruszenie powinności właściciela zwierzęcia nie było przyczyną wystąpienia szkody, więc nie powinien on za nią odpowiadać²².

3. Odpowiedzialność rolnika za szkody wyrządzone przez psa

W przywołanej już uchwale z dnia 20 czerwca 2017 r. Sąd Najwyższy orzekł, że: „Przepis art. 50 ust. 1 ustawy z dnia 22 maja 2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych²³ ma zastosowanie do szkód wyrządzonych przez psa wykorzystywanego przez rolnika użytkowo w gospodarstwie rolnym”²⁴. Zasadniczą kwestią dla odpowiedzialności rolnika i jego ubezpieczyciela OC jest rola, jaką

akceptowany w doktrynie z zastrzeżeniem J.M. Kondka [w:] *Kodeks cywilny...*, *op. cit.*, teza 5 co do statusu dzierżawcy jako chowającego i posługującego się zwierzęciem.

²⁰ M. Zelek [w:] *Kodeks cywilny...*, *op. cit.*, Nb. 12.

²¹ P. Machnikowski, A. Śmieja [w:] *System Prawa Prywatnego...*, *op. cit.*, s. 515.

²² M. Zelek [w:] *Kodeks cywilny...*, *op. cit.*, Nb. 13.

²³ T.j. Dz.U. z 2016 r., poz. 2060 ze zm.

²⁴ Uchwała SN (w składzie 7 sędziów) z dnia 20 czerwca 2017 r., III CZP 114/16, OSNC 2017/12/130, Legalis.

pełni to zwierzę w gospodarstwie rolnym. W komentowanym judykacie dokonano bowiem dyferencjacji na psa użytkowego i psa domowego. Tylko ten pierwszy jest częścią inwentarza stanowiącego składnik gospodarstwa rolnego. Kwalifikacja ta ma znaczenie w aspekcie odpowiedzialności ubezpieczyciela. Za psa, który nie pełni roli w gospodarstwie rolnym, odpowiada rolnik osobiście. Przywołana uchwała SN porządkuje dotychczasowe rozbieżności w orzecznictwie i w tym przejawia się jej doniosłość. Zawiera wskazówki ważne dla określenia zakresu odpowiedzialności ubezpieczyciela w ramach obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej rolników na tle sporów dotyczących innych zwierząt gospodarskich, hodowlanych i domowych. Istotne jest bowiem wyznaczenie zakresów znaczeniowych poszczególnych kategorii zwierząt w odniesieniu do podmiotu ponoszącego za nie odpowiedzialność. Komentowana uchwała stanowi też odpowiedź na następujące zagadnienie prawne przedstawione przez Rzecznika Finansowego: „Czy art. 50 ust. 1 ustawy z dnia 22 maja 2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych²⁵ ma zastosowanie do szkód powstałych przy udziale psa wykorzystywanego przez rolnika użytkowo w gospodarstwie rolnym?”. Rzecznik wskazał na psy stróżujące i pasterskie. Zdaniem Rzecznika pies wykorzystywany w gospodarstwie rolnym użytkowo, tj. pilnujący maszyn, urządzeń rolniczych, inwentarza, pól przed dzikimi zwierzętami oraz nieupoważnionymi osobami trzecimi, jak również służący zapewnieniu spokoju siedliska i prawidłowego funkcjonowania gospodarstwa, stanowi element gospodarstwa rolnego, zatem szkody powstałe z jego udziałem powinny być uważane za funkcjonalnie związane z posiadaniem gospodarstwa rolnego. Za element gospodarstwa winny być uznane również psy pasterskie, niezbędne przy chowaniu i ochronie inwentarza. Przyczyną rozbieżności w orzecznictwie i stanowiskach ubezpieczycieli były różne kwalifikacje psa jako

²⁵ T.j. Dz.U. z 2013 r., poz. 392 ze zm.

składnika gospodarstwa rolnego. Pogląd przeciwny oparty był na argumentach, że szkoda wyrządzona przez psa wykorzystywanego w gospodarstwie nie ma związku z posiadaniem gospodarstwa, gdyż pies nie jest zwierzęciem gospodarskim w rozumieniu art. 2 pkt 1 ustawy z dnia 29 czerwca 2007 r. o organizacji hodowli i rozrodzie zwierząt gospodarskich²⁶.

Sąd Najwyższy zauważył, że powodem rozbieżności stanowisk w zakresie odpowiedzialności ubezpieczyciela rolnika jest różna kwalifikacja psa jako składnika gospodarstwa rolnego. Stwierdził ponadto, że formuła dotycząca zakresu ochrony ubezpieczeniowej od odpowiedzialności cywilnej rolnika oparta jest na kryterium podmiotowo-funkcjonalnym. Przepis art. 50 ust. 1 u.o.u.o.²⁷ wprowadza kryterium funkcjonalne zakresu odpowiedzialności ubezpieczyciela i wiąże ją z posiadaniem gospodarstwa rolnego. W toku argumentacji, odnosząc się do kodeksowej definicji gospodarstwa rolnego, SN doszedł do wniosku, że nie wyłącza ona możliwości uznania psa za składnik gospodarstwa rolnego, z którego zachowaniem łączy się odpowiedzialność ubezpieczyciela. Kryterium funkcjonalne wymaga w tym przypadku każdorazowej oceny roli konkretnego psa *in casu*.

4. Wpływ uchwały na orzecznictwo

Analizując wpływ przedmiotowej uchwały SN na orzecznictwo sądów powszechnych, wskazać należy, iż została ona zaaprobowana w praktyce. Przykładem może być wyrok Sądu Rejonowego w Zambrowie w sprawie I C 224/17²⁸, w którym powołano się na uchwałę w sprawie III CZP 114/16 przy rozstrzygnięciu sporu o zadośćuczynienie i odszkodowanie dla osoby ugryzionej na terenie własnego gospodarstwa rolnego przez psa sąsiada. Pozwanym był ubezpieczyciel właściciela psa z tytułu OC rolników. Sąd przyjął, że pies służył do pilnowania obejścia, więc niewątpliwie władztwo nad

²⁶ T.j. Dz.U. z 2017 r., poz. 2132.

²⁷ Ustawa z dnia 22 maja 2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 854 ze zm.); dalej: u.o.u.o.

²⁸ Legalis nr 1981815.

nim było związane z posiadaniem i prowadzeniem przez rolnika gospodarstwa rolnego. Podobnie argumentację z uchwały w sprawie III CZP 114/16 wykorzystał Sąd Okręgowy w Rzeszowie w sprawie psa, który wybiegł z bramy siedliska pod samochód, uszkadzając pojazd. W wyroku tym przyjęto, że zakresem ubezpieczenia OC objęte są szkody wyrządzone przez jakiegokolwiek składnik mienia posiadacza gospodarstwa rolnego. Zdaniem tego Sądu składnikiem takim bez wątpienia jest pies przeznaczony do pilnowania gospodarstwa²⁹.

5. Znaczenie pojęcia gospodarstwa rolnego w zakresie odpowiedzialności ubezpieczyciela

Definicję gospodarstwa rolnego na potrzeby prawa odszkodowawczego możemy skonstruować z dwóch przepisów: szczególnego – art. 2 ust. 1 pkt 4 u.o.u.o. oraz ogólnego – art. 55³ k.c. Analizując tak skonstruowaną definicję, należy podjąć próbę przypisania do składników gospodarstwa rolnego zwierząt, w tym psa rolnika. Różnorodność terminologiczna nie ułatwia tego zadania. Z definicji ustawowej wynika, że gospodarstwo rolne to obszar użytków rolnych, gruntów pod stawami oraz sklasyfikowanych jako użytki rolne gruntów pod zabudowaniami, przekraczający łącznie powierzchnię 1,0 ha, jeżeli podlega on w całości lub części opodatkowaniu podatkiem rolnym, a także obszar takich użytków i gruntów, niezależnie od jego powierzchni, jeżeli jest na nim prowadzona produkcja rolna stanowiąca dział specjalny w rozumieniu przepisów o podatku dochodowym od osób fizycznych. Trudno w definicji tej odszukać miejsce dla zwierząt. Pomimo szczególnego jej charakteru wydaje się, iż jest ona niekompletna. Pomocne może być jej uzupełnienie poprzez definicję kodeksową. Okazuje się, że taką zresztą wskazówkę interpretacyjną odnaleźć można w orzecnictwie sądów powszechnych³⁰. Potwierdza to

²⁹ Wyrok SO w Rzeszowie z dnia 20 marca 2018 r., V Ca 618/17, Legalis nr 2118319.

³⁰ Zob. zwłaszcza teza z wyroku SA w Białymstoku z dnia 7 marca 2013 r., I ACa 880/12, Legalis nr 715196.

prawidłowość takiego zabiegu interpretacyjnego w odniesieniu do zakresu przedmiotowego regulowanego przez u.o.u.o. Dopiero systemowe spojrzenie pozwala na skonstruowanie kompletnej definicji gospodarstwa rolnego. W myśl art. 55³ k.c. za gospodarstwo rolne uważa się grunty rolne wraz z gruntami leśnymi, budynkami lub ich częściami, urządzeniami i inwentarzem, jeżeli stanowią one lub mogą stanowić zorganizowaną całość gospodarczą, oraz prawami związanymi z prowadzeniem gospodarstwa rolnego. Jest to zatem swoiste skupienie różnych komponentów w ściśle określonym celu. Psa i inne zwierzęta rolnika można umieścić jako element inwentarza. Cóż kryje się pod tym pojęciem? W doktrynie wyjaśniono, że jest to nazwa zbiorcza obejmująca maszyny i zwierzęta³¹ (a więc rzeczy ruchome w rozumieniu Kodeksu cywilnego) włączone do procesu gospodarowania i służące do prowadzenia działalności wytwórczej³².

Warto zwrócić uwagę, iż Sąd Najwyższy, przeprowadzając w uchwalę w sprawie III CZP 114/16 analizę historyczną uregulowań odpowiedzialności cywilnej, zauważył różnicę semantyczną. W aktualnym stanie prawnym ubezpieczyciel odpowiada za szkodę wyrządzoną „w związku z posiadaniem” przez rolnika gospodarstwa, podczas gdy wcześniej odpowiadał on za szkodę wyrządzoną „w związku z prowadzeniem gospodarstwa rolnego” lub „z tytułu prowadzenia gospodarstwa rolnego”. Słusznie SN ocenił, że doszło do rozszerzenia zakresu przedmiotowego tej odpowiedzialności. Różnicę tę podsumował jako odejście od przyczynowego na rzecz funkcjonalnego powiązania zdarzenia sprawczego z odpowiedzialnością. Jednakże zauważyć można, że rola psa rolnika mieściła się w obu tych zakresach znaczeniowych. Brakuje podstaw do wyłączania psa ze sfery funkcjonalnej gospodarstwa rolnego.

Na funkcjonalny związek składnika z gospodarstwem rolnym wskazał Sąd Apelacyjny w Białymstoku w wyroku w sprawie I ACa 730/11³³,

³¹ R. Golat, *Zwierzęta a nieruchomości – wybrane aspekty prawne*, Nieruchomości 2017, nr 5, s. 11.

³² R. Budzinowski [w:] *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz do art. 1–352*, pod red. M. Gutowskiego, Warszawa 2018, komentarz do art. 55³ k.c., Nb 6.

³³ OSAB 2012/2–3, Legalis nr 548619.

wyłączając z odpowiedzialności gwarancyjnej szkodę wyrządzoną przez konia wykorzystywanego w celach rekreacyjnych. Właściciel konia obok prowadzenia gospodarstwa rolnego zajmował się, traktując to jako hobby, działalnością gospodarczą, przy której prowadzeniu wykorzystywał konie wierzchowe. Podobnie Sąd Apelacyjny w Łodzi nie uznał związku z prowadzeniem gospodarstwa rolnego w odniesieniu do szkód w stadninie umieszczonej na terenie gospodarstwa rolnego, z której konie były wykorzystywane do świadczenia usług nauki jazdy³⁴. Z uzasadnienia tego wyroku wynika, że prowadzenie stadniny było odrębną od rolniczej działalnością sportowo-rekreacyjną. Działalności te podlegały też odrębnym umowom ubezpieczenia. Zdaniem sądu I instancji decydujące znaczenie dla przyjęcia, że za wypadek, jakiego doznała powódka, gospodarz odpowiada także w ramach umowy OC rolników, miało to, że nauka jazdy konnej była powiązana z hodowlą koni prowadzoną w ramach gospodarstwa rolnego. Orzeczenie to skłania do refleksji nad zakresem odpowiedzialności za szkody powstałe w związku z prowadzeniem gospodarstwa agroturystycznego. Zakres ubezpieczenia OC związany jest z gospodarstwem rolnym, to zaś jest ściśle powiązane z produkcją rolną. Jednak podstawą prowadzenia działalności agroturystycznej jest gospodarstwo rolne. Ponadto samo zdarzenie będące źródłem szkody nie musi mieć ścisłego związku z działalnością gospodarstwa, bowiem wymaganie takie nie wynika z art. 50 u.o.u.o. Z tego powodu uznać należy, że związane jest z „posiadaniem gospodarstwa rolnego” w rozumieniu art. 50 ust. 1 u.o.u.o.

W uchwale z dnia 13 maja 1982 r.³⁵ Sąd Najwyższy przyjął odpowiedzialność w ramach obowiązkowego ubezpieczenia OC rolników za szkody wyrządzone osobie trzeciej przez pszczoły należące do rolnika prowadzącego wędrowną pasiekę w inwentarzu żywym. W rozpoznawanej sprawie ubezpieczyciel, odmawiając wypłaty odszkodowania z obowiązkowego

³⁴ Wyrok SA w Łodzi z dnia 19 maja 2011 r., I ACa 225/II, OSAŁdz 2012/3/24, Legalis nr 547921.

³⁵ Uchwała SN z dnia 13 maja 1982 r., III CZP 16/82, OSNCP 1982/II–12/166.

ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej rolników, bronił się tym, że szkoda w postaci uządlenia owiec powstała nie w związku z prowadzeniem gospodarstwa rolnego, lecz gospodarstwa specjalistycznego, jakim jest pasieka. Zdaniem SN w sytuacji, gdy rolnik prowadzący duże gospodarstwo rolne o profilu sadowniczym posiada jednocześnie pasiekę, nie można mówić o prowadzeniu przez niego dwóch gospodarstw: rolnego i specjalistycznego, ale o prowadzeniu jednego gospodarstwa rolnego. Sąd uzasadnił ten związek, uwzględniając z jednej strony to, że do prowadzenia pasieki konieczne jest dysponowanie własnymi lub cudzymi użytkami rolnymi, a z drugiej strony, że pszczoły, oprócz dostarczania miodu, spełniają bardzo doniosłą rolę zapylania drzew i roślin, a więc mają zasadniczy wpływ na wysokość zbiorów zbóż i owoców. Według SN należy zatem przyjąć, że prowadzona przez rolnika pasieka nie stanowi odrębnej od gospodarstwa rolnego jednostki gospodarczej, lecz tworzy wraz z innymi działami produkcji rolnej jedną całość.

O odpowiedzialności za szkody powstałe w związku z poszukiwaniem pszczół traktuje art. 182 § 1 k.c. Statuuje on prawo właściciela roju do jego poszukiwania na cudzym gruncie. Właściciel może wejść na ten grunt w pościgu za swoim rojem, powinien jednak naprawić wynikłą z tego szkodę. Zgodnie z tym przepisem: „Rój pszczół staje się niczym, jeżeli właściciel nie odszukał go przed upływem trzech dni od dnia wyrojenia. Właścicielowi wolno w pościgu za rojem wejść na cudzy grunt, powinien jednak naprawić wynikłą stąd szkodę”. W zakresie tego przepisu nie mieści się odpowiedzialność za szkody wyrządzone przez zwierzęta. Opisana w art. 182 §2 k.c. szkoda nie jest szkodą wyrządzaną przez zwierzęta. Odpowiedzialność właściciela poszukującego roju pszczół powstaje, jeżeli to goniący rój wyrządził szkodę. Odpowiedzialność właściciela roju wobec poszkodowanych osób jest niezależna od winy i ma charakter absolutny i nie są przewidziane okoliczności egzoneracyjne³⁶. Natomiast

³⁶ P. Księżak [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. K. Osajdy, Warszawa 2020, komentarz do art. 182 k.c., teza C.6; E. Skowrońska-Bocian, M. Warciński [w:] *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz do art. 1–449*¹⁰, pod red. K. Pietrzykowskiego, Warszawa 2018, s. 587.

jeśli to sam rój wyrządził szkodę, jego właściciel będzie odpowiadać na ogólnych zasadach odpowiedzialności za zwierzęta z art. 431 k.c.³⁷

6. Zwierzęta gospodarskie a zwierzęta domowe

Przeciwnicy stanowiska uznającego psa za składnik gospodarstwa rolnego argumentują, że pies pilnujący obejścia nie jest zwierzęciem gospodarskim, tylko zwierzęciem domowym wykorzystywanym użytkowo ze względu na jego cechy³⁸. W celu przeprowadzenia dyferencjacji tych pojęć należy sięgnąć do słowniczka zawartego w ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt³⁹. Zgodnie z definicją legalną zawartą w art. 4 pkt 17 tej ustawy zwierzęta domowe to zwierzęta tradycyjnie przebywające wraz z człowiekiem w jego domu lub innym odpowiednim pomieszczeniu, utrzymywane przez człowieka w charakterze jego towarzyszy. Interpretacje tego pojęcia możemy znaleźć w orzecznictwie Naczelnego Sądu Administracyjnego, który przyjął, że gołębie hodowane przez człowieka nie są zwierzętami domowymi⁴⁰. Nie są one też zwierzętami gospodarskimi ani hodowlanymi. NSA zwraca uwagę na to, że w definicji zwierzęcia domowego ważny jest ładunek emocjonalny. Zdaniem Sądu zwierzęciem domowym nazywa się takie zwierzę, które trzymane jest w domu lub mieszkaniu dla zaspokojenia potrzeb emocjonalnych człowieka, jako zwierzę towarzyszące człowiekowi lub jako swoista ozdoba, czy też atrakcja mieszkania. Zwierzę domowe traktowane jest zwykle przez domowników jako pupil⁴¹. Jednocześnie w orzecznictwie NSA dostrzega się, że ten sam gatunek zwierzęcia,

³⁷ Szerzej: J. Buczek, *Cywilnoprawna problematyka hodowli pszczoł*, PS 2003, nr 2, s. 33.

³⁸ Por. np. stanowisko pozwanego ubezpieczyciela w sprawie I C 140/17 SR w Suwałkach, Legalis nr 1993288.

³⁹ Tj. Dz.U. z 2020 r., poz. 638.

⁴⁰ Wyrok NSA z dnia 18 lutego 2014 r., II OSK 2746/13, Legalis nr 909311. NSA podzielił pogląd WSA we Wrocławiu, iż nie sposób uznać gołębia (nawet bardzo lubianego przez swego właściciela) za rodzinnego pupila, tym samym gołąb nie może być uważany za zwierzę domowe.

⁴¹ Wyrok NSA z dnia 8 listopada 2012 r., II OSK 2023/12, Legalis nr 816902.

pełniąc różne role, może być zakwalifikowany do różnych kategorii zwierząt. Tak będzie np. ze świnią domową. Interesujące są też wywody dotyczące wspomnianego już psa rolnika. Otóż NSA przyjmuje, że: „Pies trzymany na placu, którego ma pilnować przed intruzami, jest zwierzęciem użytkowym. Trzymany w obejściu gospodarstwa rolnego nadal pełni rolę użytkową, a zwierzęciem domowym staje się dopiero z chwilą nawiązania więzi emocjonalnych pomiędzy człowiekiem i zwierzęciem oraz przyznania mu przez ludzkie stado prawa do przebywania razem z ludźmi w ich najbliższym otoczeniu, na zasadzie członka stada”⁴². Odnosząc się do tej definicji, skonkludować można, że w takim rozumieniu konkretny pies nie traci jednak waloru użytkowego, może bowiem być zarówno zwierzęciem użytkowym, jak i domowym. Natomiast według art. 4 pkt 18 tej ustawy zwierzęta gospodarskie to zwierzęta uważane za takie przez przepisy o organizacji hodowli i rozrodzie zwierząt gospodarskich.

Zasadą jest, że przepis art. 431 k.c. nie dotyczy odpowiedzialności za zwierzęta dzikie żyjące w stanie wolnym⁴³. Odróżnić jednak należy sytuację, w której odpowiedzialność na podstawie art. 431 k.c. będzie ponosił też rolnik prowadzący gospodarstwo agroturystyczne, który zaopiekował się zwierzęciem dzikim w swoim gospodarstwie, np. przygarnął znalezione chorego jelenka⁴⁴. Odmienne jednak należy ocenić rolnika dokarmiającego dzikie zwierzęta podchodzące pod jego zabudowania – np. żubry.

⁴² Wyrok NSA z dnia 29 kwietnia 2009 r., II OSK 1953/08, Legalis nr 233523.

⁴³ Por. np. M. Goettel, Glosa do wyroku SN z dnia 7 września 2000 r., I CKN 1212/99, OSP 2001/6/90; K. Jaworek, A. Konert, P. Szarama, J. Sznajder, *Problematyka odpowiedzialności Skarbu Państwa oraz innych podmiotów za szkody wyrządzone na skutek zderzenia statków powietrznych ze zwierzętami*, Ius Novum 2014, nr 1, s. 143; K. Piernik-Wierzbowska, *Systematyka i zagadnienie własności zwierząt oraz ich statusu prawnego w kontekście problematyki odpowiedzialności za szkody przez nie wyrządzone*, Studia Iuridica Toruniensa 2015, nr 1, s. 217.

⁴⁴ Odmienne: P. Machnikowski, A. Śmieja [w:] *System Prawa Prywatnego...*, op. cit., s. 537, Nb 364.

7. Zajęcie zwierzęcia a ograniczenia egzekucji przeciwko rolnikowi

Przepis art. 432 k.c. reguluje dozwoloną samopomoc. Wyrządzenie szkody na gruncie przez zwierzę pozwala poszkodowanemu na zajęcie zwierzęcia jako zabezpieczenie roszczeń o naprawienie szkody. Zabezpieczenie to ma postać ustawowego prawa zastawu. Przyznanie poszkodowanemu zastawu ustawowego na zwierzęciu, które swoim zachowaniem wyrządziło szkodę na gruncie, oznacza, że z tego zwierzęcia będzie mógł dochodzić naprawienia swojej szkody. Stosuje się do niego przepisy art. 306–325 w zw. z art. 326 k.c. W doktrynie wskazuje się, że prawo zajęcia zwierzęcia przysługuje we wszystkich przypadkach wyrządzenia szkody na gruncie przez zwierzę nie tylko na podstawie art. 431 § 1 k.c., lecz również art. 415 k.c. Odmienne, zawężając rozważania do art. 431 § 1 k.c., sądzi A. Szpunar⁴⁵. Jako wątpliwe w literaturze ocenia się przysługiwanie tego prawa w przypadku odpowiedzialności za szkody wyrządzone przez zwierzęta na gruncie według zasad słuszności⁴⁶. Spór w doktrynie dotyczy podmiotu odpowiedzialnego za szkodę: czy jest nim jedynie właściciel zwierzęcia, czy też osoby, za które on odpowiada⁴⁷. Szkada na gruncie będzie szkodą majątkową – najczęściej to szkoda w uprawach. Może to być również uszkodzenie ogrodzenia czy budynku, np. jego elewacji, a także uszczerbek wymagający naprawienia przez kultywację terenu. Z zakresu przedmiotowego szkód na gruncie wyłączone będą szkody np. w uszkodzonym przez psa samochodzie zaparkowanym przez gościa rolnika na siedlisku. Prawo zajęcia zwierzęcia przysługuje posiadaczowi gruntu, a poza tym szkoda w pojeździe nie jest szkodą gruntową. Regulacja samopomocy jest prawem celowym, gdyż

⁴⁵ A. Szpunar, *Odpowiedzialność za szkody wyrządzone przez zwierzęta i rzeczy*, Warszawa 1985, s. 56–57.

⁴⁶ J.M. Kondek [w:] *Kodeks cywilny...*, *op. cit.*, komentarz do art. 432 k.c. Za przyznaniem tego prawa przy podstawie odpowiedzialności z art. 431 § 2 k.c. jest W. Dubis [w:] *Kodeks cywilny...*, *op. cit.*, art. 432, Nb 1; M. Zelek [w:] *Kodeks cywilny...*, *op. cit.*, art. 432, Nb 5.

⁴⁷ M. Zelek [w:] *Kodeks cywilny...*, *op. cit.*, art. 432 k.c., Nb 4.

zajęcie zwierzęcia ma być potrzebne do zaspokojenia roszczenia z tytułu naprawienia szkody. Potrzebę tę należy rozważać w dwóch aspektach: po pierwsze uwzględniając stan majątkowy dłużnika, po drugie – możliwość realizacji zajęcia. Trudno jednak wymagać od poszkodowanego dokonywania oceny tych okoliczności w momencie zajęcia. W doktrynie wskazuje się, iż w przywołanym przepisie mowa jest o potrzebie, a nie o konieczności, wystarczy zatem wykazanie, że w braku zajęcia zwierzęcia uzyskanie zaspokojenia roszczenia byłoby bardziej utrudnione⁴⁸. Gdy nie powstało roszczenie o naprawienie szkody, posiadacz gruntu, który zajął zwierzę, nie uzyskał ustawowego prawa zastawu⁴⁹, a może ponieść odpowiedzialność za wyrządzoną szkodę⁵⁰. Podobnie prawo zastawu ustawowego nie powstanie, gdy nie wystąpią pozostałe przesłanki. Moment oceny należy przesunąć w czasie z zajęcia na jego realizację, czyli zaspokojenie się.

Zgodnie z art. 312 k.c. zaspokojenie zastawnika z rzeczy obciążonej następuje według przepisów o sądowym postępowaniu egzekucyjnym. Ponadto art. 313 k.c. dopuszcza możliwość zaspokojenia wierzytelności zabezpieczonej zastawem zwykłym przez przejęcie rzeczy na własność. Istnieje też przewidziana w art. 319 k.c. możliwość pozaegzekucyjnego zaspokojenia zastawnika zastawu zwykłego z pożytków rzeczy zastawionej. W celu egzekucyjnego zaspokojenia się wierzyciel – zastawnik musi dysponować tytułem wykonawczym⁵¹. W doktrynie zgłoszono wątpliwości co do treści żądania pozwu w przypadku, gdy zastawca nie jest dłużnikiem osobistym⁵². W kontekście analizowanego zagadnienia odpowiedzialności za zwierzęta rozważać należy praktyczny wymiar sporu doktrynalnego o zakres podstaw odpowiedzialności objętych

⁴⁸ *Ibidem*, art. 432, Nb. 5.

⁴⁹ M. Safjan [w:] *Kodeks cywilny...*, *op. cit.*, komentarz do art. 432 k.c., Nb 1.

⁵⁰ G. Karaszewski [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. J. Ciszewskiego, P. Nazaruka, Warszawa 2019, Lex el., komentarz do art. 432 k.c.

⁵¹ K. Zaradkiewicz [w:] *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz do art. 1–449*¹⁰, pod red. K. Pietrzykowskiego, Warszawa 2018, komentarz do art. 312 k.c., Nb 4.

⁵² Ł. Żelechowski [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. K. Osajdy, Warszawa 2020, komentarz do art. 312 k.c., teza C, Legalis.

prawem dozwolonej samopomocy. Zgodnie z art. 1025 § 1 pkt 5 k.p.c. wierzytelności zabezpieczone zastawem zwykłym znajdują się w piątej kategorii zaspokojenia, do której zalicza się także inne wierzytelności zabezpieczone rzeczowo. Zgodnie z art. 1030 k.p.c. zastawnik, który nie ma tytułu wykonawczego, może uczestniczyć w podziale sumy uzyskanej z egzekucji tylko wtedy, gdy udowodni przysługujące mu prawo zastawu dokumentem urzędowym lub dokumentem prywatnym z podpisem urzędowo poświadczonym.

Realizując zabezpieczone zastawem rejestrowym roszczenie z tytułu naprawienia szkody wyrządzonej na gruncie przez zwierzę, należy mieć na uwadze ograniczenia egzekucji wynikające przede wszystkim z przepisów Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 5 lipca 2017 r. w sprawie określenia przedmiotów należących do rolnika prowadzącego gospodarstwo, które nie podlegają egzekucji⁵³, wydane na podstawie delegacji ustawowej z art. 830 k.p.c. Ograniczenia te obowiązują obok art. 829 pkt 3 k.p.c. przewidującego, że nie podlegają egzekucji jedna krowa lub dwie kozy albo trzy owce potrzebne do wyżywienia dłużnika i będących na jego utrzymaniu członków rodziny. Jeśli chodzi o inwentarz żywy, to przepisy Rozporządzenia wyłączają spod egzekucji: 1) stado podstawowe zwierząt gospodarskich: bydła mlecznego, bydła mięsnego, koni, kóz, owiec, świń, drobiu, zwierząt futerkowych, innych gatunków, stanowiących podstawę produkcji zwierzęcej w gospodarstwie rolnym dłużnika; 2) zwierzęta gospodarskie, poza stadem podstawowym, w drugiej połowie okresu ciąży i w okresie odchowu potomstwa oraz źrebięta do 6 miesięcy, cielęta do 4 miesięcy, jagnięta do 3 miesięcy, prosięta do 2 miesięcy, kozłęta do 5 miesięcy; 3) stado użytkowe drobiu, co do którego zawarto umowę na dostawę ptaków z tego stada lub produktów pochodzących od tych ptaków; 4) zwierzęta futerkowe, co do których hodowca zawarł umowę na dostawę skór tych zwierząt; 5) rodziny pszczoły miodnej (*Apis mellifera*) wraz z zasiedlonymi przez te rodziny

⁵³ Dz.U. z 2017 r., poz. 1385 (weszło w życie dnia 2 sierpnia 2017 r.); dalej: Rozporządzenie.

ulami. Oprócz tego dopuszczalne jest rozszerzenie składników inwentarza żywego ponad stado podstawowe, jeżeli komornik, po zasięgnięciu opinii izby rolniczej właściwej ze względu na położenie gospodarstwa rolnego dłużnika, uzna je za niezbędne do prowadzenia tego gospodarstwa.

Powyższe ograniczenia egzekucji przeciwko rolnikowi działają w następujący sposób. W sytuacji gdy zajęte zwierzę, na którym powstało ustawowe prawo zastawu z mocy art. 432 k.c., należy do tej kategorii, nie będzie możliwe prowadzenie z tego zwierzęcia egzekucji. Gdy tytuł wykonawczy nie będzie ograniczał odpowiedzialności dłużnika do zwierzęcia i dłużnik będzie miał inny majątek nadający się do egzekucji, to świadczenie zostanie wyegzekwowane. W przeciwnym razie egzekucja z zajętego zwierzęcia zostanie umorzona na podstawie art. 824 § 1 pkt 2 k.p.c., a dalsze postępowanie egzekucyjne okaże się bezskuteczne. Analizując katalog zwierząt, z których egzekucja nie może być prowadzona, zauważyć trzeba, że będą to zwierzęta, które najczęściej mogą powodować szkody na gruncie. Uprawnienie egzekucyjne oparte jest na założeniu priorytetu niezakłóconego prowadzenia gospodarstwa rolnego. Wymienione w Rozporządzeniu składniki inwentarza żywego stanowią podstawową bazę gospodarstwa rolnego. Należy wskazać, że ograniczeniem egzekucji nie jest objęty pies rolnika. Może to mieć znaczenie zwłaszcza wtedy, gdy będzie to pies rasowy. Z orzecznictwa wynika jednak, że z uwagi na charakter szkód wyrządzonych przez psy rolników nie często będą mieściły się one w zakresie znaczeniowym pojęcia szkód gruntowych. W doktrynie wskazuje się, że pies rolnika może korzystać z innej podstawy ograniczenia egzekucji. I tak M. Goettel⁵⁴ proponuje, aby zaliczyć psa stróżującego do kategorii „przedmioty niezbędne do osobistej pracy zarobkowej dłużnika”, o której mowa w art. 829 pkt 4 k.p.c. Problemy interpretacyjne sprawia użyte w Rozporządzeniu pojęcie stada podstawowego z uwagi na brak definicji legalnej⁵⁵. W kontekście tytułowej problematyki

⁵⁴ M. Goettel, *Sytuacja zwierzęcia...*, *op. cit.*, rozdz. 4.

⁵⁵ A. Nowak, *Ograniczenia egzekucji z przedmiotów należących do rolnika prowadzącego gospodarstwo rolne (art. 830 k.p.c.)*, PPE 2018, nr 8, s. 20.

pamiętać trzeba, że szkody nie musi wyrządzić całe stado podstawowe zwierząt objętych ograniczeniem egzekucji. Wystarczy, jeśli będzie to jedno zwierzę ze stada podstawnego i wówczas również egzekucja nie będzie dopuszczalna z tego składnika. Uzasadnieniem takiego stanowiska jest to, że przez pozbawienie jednego składnika stada podstawowego rolnik nie będzie dysponował stadem podstawowym niezbędnym do prawidłowego prowadzenia produkcji rolnej. Wymienione ograniczenia obowiązują z mocy prawa, mają charakter norm bezwzględnie obowiązujących i komornik winien uwzględniać je z urzędu⁵⁶. Dopiero gdy zajęte zwierzę nie będzie objęte ograniczeniami, możliwe stanie się prowadzenie z tego zwierzęcia egzekucji. Zwierzęta przedstawiają bowiem niejednokrotnie dobro majątkowe i handlowe.

8. Zwierzę jako przedmiot egzekucji

Zwierzęta są szczególnym przedmiotem egzekucji. Z jednej strony niejednokrotnie przedstawiają one dobro majątkowe i handlowe, zaś z drugiej istotny jest ich szczególny status prawny i postrzeganie społeczne. Stosownie do art. 844¹ k.p.c. przepisy dotyczące egzekucji z ruchomości stosuje się odpowiednio do egzekucji ze zwierząt, jeżeli nie jest to sprzeczne z przepisami dotyczącymi ochrony zwierząt. Jeśli zwierzę będzie przedmiotem egzekucji, to oprócz wskazanych wyżej ograniczeń komornik sądowy powinien mieć na uwadze również zapewnienie ochrony wynikającej z przepisów ustawy o ochronie zwierząt⁵⁷. Wiazać się to będzie z zapewnieniem zwierzętom odpowiednich warunków przebywania czy transportu w toku postępowania egzekucyjnego⁵⁸. Jak pokazuje praktyka, egzekucja

⁵⁶ A. Nowak, *Ograniczenia egzekucji...*, op. cit.; F. Zedler, *Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne. Komentarz. Tom II. Postępowanie egzekucyjne (art. 758–843 k.p.c.)*, Toruń 1995, s. 209–210.

⁵⁷ P. Dzienis [w:] *Ustawa o komornikach sądowych. Ustawa o kosztach komorniczych. Komentarz*, pod red. R. Reiwer, Warszawa 2019, komentarz do art. 33 u.k.s., Nb 5.

⁵⁸ A. Frań-Adamek, *Komentarz do ustawy z dnia 2 lipca 2004 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U.04.172.1804)*, Lex/el., 2005, komentarz do art. 844¹ k.p.c., teza 5.

ze zwierząt domowych, będących pupilami, może budzić wśród społeczeństwa wątpliwości, a nawet być postrzegana jako bardzo kontrowersyjna⁵⁹. Okoliczności te również powinien mieć na uwadze komornik, stosując przepis art. 844¹ k.p.c., ale też w kontekście realizacji obowiązku wyboru sposobu egzekucji najmniej uciążliwego dla dłużnika wynikającego z art. 799 § 1 *in fine*.

9. Spojrzenie historyczne i komparatystyczne na odpowiedzialność za zwierzęta

Regulacja prawna odpowiedzialności za szkody wyrządzone przez zwierzęta znana była już w prawie rzymskim. Określano ją jako odpowiedzialność noksalną⁶⁰. Wywodziła się z Ustawy XII Tablic (*Lex duodecim tabularum*). Poszkodowanemu przysługiwało *actio de pauperie*⁶¹. Właściciel zwierzęcia odpowiadał tylko wtedy, gdy zwierzę wyrządziło szkodę w sposób przeciwny swojej naturze. Odpowiedzialność była ograniczona do wartości zwierzęcia, a wydanie zwierzęcia zastępowało odszkodowanie. Z uwagi na szkody wyrządzone przez zwierzęta niebezpieczne trzymane przez Rzymian mimo zakazów edylów kurulnych przewidziane było specjalne powództwo karne o zapłatę zwykłej lub podwójnej równowartości szkody⁶².

⁵⁹ O przypadku zajęcia i wystawienia na licytację psa rasy mops w RFN w 2019 r. zob. *Komornik zajął psa i sprzedał go na aukcji*, źródło: <https://tvn24.pl/swiat/niemcy-komornik-zajal-psa-za-dlugi-rodziny-i-sprzedal-go-w-internecie-ra913768-2308817> (dostęp: 5.06.2020) oraz *Komornik zajął psa i sprzedał go w internecie na portalu eBay*, źródło: <https://www.rp.pl/Prawo-dla-Ciebie/303049955-Komornik-zajal-psa-i-sprzedal-go-w-internecie-na-portalu-eBay.html> (dostęp: 5.06.2020), a także o zajęciu psa rasy york bez rodowodu i wystawieniu na licytację za cenę wywołania 200 zł należącego do mieszkanki Wejherowa w 2013 r. – zob. *Pies zajety przez komornika. Czy zwierzę może być elementem spłaty długu?*, źródło: <https://natemat.pl/47473,pies-zajety-przez-komornika-czy-zwierze-moze-byc-elementem-splaty-dlugu-waszym-zdaniem> (dostęp: 5.06.2020) oraz o innym przypadku zajęcia psa rasy boston terier – zob. źródło: <http://info.wyborcza.pl/temat/wyborcza/komornik+zaj%C4%85%C5%82+psa> (dostęp: 5.06.2020) i o zajęciu psa w Wejherowie w 2012 r. – zob. źródło: https://wyborcza.pl/1,75398,11432436,Komornik_zajal_dziecku_psa.html (dostęp: 5.06.2020).

⁶⁰ Od łacińskiego słowa *nox*a (szkoda).

⁶¹ W prawie rzymskim powództwo przeciw właścicielowi zwierzęcia domowego z powodu wyrządzonej przez nie szkody; od łacińskiego słowa *pauperies* (bieda).

⁶² Por. K. Kolańczyk, *Prawo rzymskie*, Warszawa 1978, s. 444–446.

Odpowiedzialność za zwierzęta była uregulowana również w Kodeksie Napoleona, który wszedł w życie dnia 1 maja 1808 r. Artykuł 1385 tego kodeksu przewidywał, że: „Właściciel zwierzęcia, albo ten, który go używa, przez czas używania jego, odpowiedzialnym jest za szkodę, jaką to zwierzę sprawiło, bądź gdy zwierzę było pod jego strażą, bądź gdy się zbłąkało, lub uciekło”⁶³.

W austriackim kodeksie cywilnym ABGB⁶⁴, obowiązującym od dnia 1 stycznia 1812 r., odpowiedzialność za szkody wyrządzone przez zwierzę uregulowana została w § 1320. Przepis ten w historycznym tłumaczeniu na język polski⁶⁵ stanowi: „Jeżeli kto uszkodzonym zostanie przez zwierzę; natenczas odpowiada za takowe ten, kto zwierzę do tego napędzał, drażnił albo je pilnować zaniedbał. Jeżeli nikt o taką winę nie może być przekonany; natenczas uszkodzenie uważanem jest za przypadkowe”. Austriackie prawo cywilne zawiera też rozwiązanie będące odpowiednikiem polskiego art. 432 k.c. Według § 1321 w brzmieniu: „Kto napotka na swym gruncie i ziemi cudze bydło, nie ma dla tego prawa zabijać takowe. Może je przez użycie stosownego gwałtu spędzić, albo jeżeli przez to poniósł szkodę, zająć prywatnie tyle sztuk bydła, ile potrzeba do wynagrodzenia szkody. Powinien jednak w ciągu dni ośmiu ugodzić się z właścicielem, lub wynieść do sądu skargę; w przeciwnym zaś razie zwrócić zajęte bydło”. Ponadto dopełnia tę regulację § 1322, w myśl którego: „Zajęte bydło wtenczas także zwróconem być winno, gdy właściciel daje inne stosowne zabezpieczenie”. W doktrynie zauważa się, że mimo uzależnienia odpowiedzialności od dołożenia należytej staranności w orzecznictwie istnieje tendencja do uniezależnienia tej odpowiedzialności od winy i oparcia jej wyłącznie na obiektywnym naruszeniu wymogów staranności⁶⁶.

⁶³ Tekst pierwotny: K.N.1808.I.1.3, Lex. Jest to tłumaczenie oparte na wydaniu Drukarni Księży Pijarów Warszawskich z 1808 r., które zgodnie z art. 1 ustawy przechodniej z 1809 r. było urzędowym tekstem Kodeksu w języku polskim.

⁶⁴ Tekst pierwotny: P.K.U.C.1811.I.1.1, Lex. Tytuł w polskim tłumaczeniu: Powszechna Księga Ustaw Cywilnych dla Wszystkich Krajów Dziedzicznych Niemieckich Monarchii Austriackiej.

⁶⁵ Pełny tekst ABGB w tłumaczeniu na język polski dostępny jest na stronie internetowej: <http://www.pwsz.legnica.edu.pl/-siejam/ustawy/abgb.doc> (dostęp: 13.06.2020).

⁶⁶ P. Machnikowski, A. Śmieja [w:] *System Prawa Prywatnego...*, *op. cit.*, s. 530, Nb 347.

W niemieckim prawie cywilnym (BGB⁶⁷ obowiązującym od dnia 1 stycznia 1900 r.) odpowiedzialność za zwierzęta została uregulowana jako czyn niedozwolony w dwóch wariantach podstawowej odpowiedzialności za zwierzęta (§ 833) oraz tego, kto się zwierzęciem posługuje (§ 834). W pierwszym przypadku odpowiedzialność obejmuje szkodę na osobie oraz szkodę na mieniu. Zobowiązana do naprawienia szkody jest osoba, która trzyma zwierzę (niem. *Tierhalter*). Obowiązek rekompensaty jest wyłączony w następujących przypadkach: jeżeli szkoda została wyrządzona przez zwierzę, które ma służyć wykonywaniu zawodu, zatrudnieniu lub utrzymaniu właściciela zwierzęcia lub właściciel zwierzęcia przestrzega niezbędnej opieki nad zwierzęciem, albo w sytuacji, gdy szkoda również powstałaby przy należytym wykonywaniu tego nadzoru. W ten sposób złagodzona została obowiązująca zasada ryzyka⁶⁸.

W przypadku drugiego z deliktów każdy, kto przejmuje nadzór nad zwierzęciem na podstawie umowy z tymi, którzy utrzymują zwierzę, jest odpowiedzialny za szkodę, jaką zwierzę wyrządza stronie trzeciej w sposób opisany w § 833 BGB. Odpowiedzialność nie ma zastosowania, jeżeli osoba taka zachowa niezbędną ostrożność w sprawowaniu nadzoru lub jeśli szkoda powstałaby, nawet gdyby ta opieka była sprawowana należyście. Obie analizowane regulacje obowiązują w aktualnym brzmieniu BGB. W historycznym § 835 BGB znajdowała się ponadto regulacja odszkodowania za szkody wyrządzone na gruncie lub „w plonach, odłączonych od gruntu, ale jeszcze niesprzątniętych” przez dziki, jelenie, łosie, daniela lub sarny, albo też bażanty. Podmiotem, na którym spoczywała odpowiedzialność, był „ten, kto ma prawo polowania”⁶⁹. Jak wyjaśnił Sąd Najwyższy w orzeczeniu z dnia 8 czerwca 1934 r.⁷⁰: „Na podstawie § 823 BGB trzymający zwierzę domowe lub dzikie odpowiada za szkodę przez

⁶⁷ Bürgerliches Gesetzbuch – ogólnoniemiecki kodeks cywilny uchwalony w 1896 r., obowiązujący od dnia 1 stycznia 1900 r., tekst dostępny na stronie internetowej: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/> (dostęp: 17.05.2020).

⁶⁸ Tak: P. Machnikowski, A. Śmieja [w:] *System Prawa Prywatnego...*, *op. cit.*, s. 530, Nb 347.

⁶⁹ Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch – tłumaczenie według tekstu pierwotnego: Z.U.Z.1923.1.10.1, Lex.

⁷⁰ Orzeczenie SN z dnia 8 czerwca 1934 r., III C 279/33, OSN(C) 1935/2/61, Lex nr 375823.

nie wyrządzoną, niezależnie od winy; innymi słowy, trzymający zwierzę ponosi ryzyko na wypadek wyrządzenia szkody innej osobie. Odpowiedzialność jego nie jest odpowiedzialnością za czyn niedozwolony; odpowiada on na tej podstawie, że trzymanie zwierzęcia przedstawia niebezpieczeństwo dla osób trzecich, lecz odpowiada nawet w tym przypadku, gdy przedsięwziął wszelkie środki dla usunięcia niebezpieczeństwa”.

Szwajcarskie prawo obligacyjne (Obligationenrecht)⁷¹ regulacje dotyczące odpowiedzialności za szkody wyrządzone przez zwierzęta zawiera w art. 56–57. Odpowiedzialność za szkody wyrządzone przez zwierzę powstaje, jeżeli zobowiązany nie udowodni, iż dołożył należytej staranności w zachowaniu i nadzorowaniu zwierzęcia lub że szkoda miałaby miejsce, gdyby opieka nad zwierzęciem była wykonywana należycie. Okolicznością zwalniającą z tej odpowiedzialności jest także wyrządzenie szkody przez zwierzę pobudzone przez inne zwierzę lub zwierzę należące do innej osoby. Prawu szwajcarskiemu znane jest również zabezpieczenie roszczeń odszkodowawczych przez zajęcie zwierzęcia. Orzecznictwo zmierza w podobnym kierunku jak wspomniany przykład na podstawie ABGB.

W hiszpańskim kodeksie cywilnym (Código Civil⁷²) obowiązującym od dnia 16 sierpnia 1889 r. odpowiedzialność za szkody wyrządzone przez zwierzęta uregulowana jest na zasadzie ryzyka. Podstawę prawną odpowiedzialności za zwierzęta stanowi art. 1905 tego kodeksu. Podmiotem odpowiedzialnym jest właściciel zwierzęcia lub ten, który z niego korzysta (hiszp. *El poseedor de un animal, o el que se sirve de él*). Odpowiada nawet w sytuacji, gdy zwierzę zabłąkało się lub uciekło. Okolicznościami egzoneracyjnymi są siła wyższa lub wina poszkodowanego.

Podobnie w Portugalii odpowiedzialność za szkody wyrządzone przez zwierzęta ukształtowana jest na zasadzie ryzyka. Według art. 502

⁷¹ SR: 220-BG z dnia 30 marca 1911 r. w sprawie uzupełnienia szwajcarskiego kodeksu cywilnego (część piąta: kodeks zobowiązań) – zob. źródło: <https://www.gesetze.ch/inh/inhsub220.htm> (dostęp: 13.06.2020).

⁷² Real decreto z dnia 24 lipca 1889 r., „Gaceta de Madrid” (nr 206), tekst dostępny na stronie internetowej: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1889-4763> (dostęp: 13.06.2020).

portugalskiego kodeksu cywilnego⁷³ ktokolwiek we własnym interesie wykorzystuje zwierzęta, jest odpowiedzialny za spowodowane przez nie szkody, o ile szkoda wynika ze szczególnego niebezpieczeństwa związanego z użyciem tych zwierząt.

Według art. 2052 włoskiego kodeksu cywilnego⁷⁴ odpowiedzialność za szkody wyrządzone przez zwierzęta ponosi właściciel lub osoba, która posługiwała się zwierzęciem w czasie zdarzenia. Odpowiedzialność powstaje niezależnie od tego, czy zwierzę pozostawało pod opieką, zostało zagubione, czy też uciekło. Odpowiedzialność nie powstaje, gdy zobowiązany wykaże, że szkoda wynika z przypadku (wł. *il caso fortuito* – *casus fortuitus*). Wówczas brakuje związku przyczynowego między zachowaniem człowieka a zdarzeniem wywołującym szkodę. Odpowiedzialność ta oparta jest na zasadzie ryzyka, a jej *ratio legis* wyraża zasada *cuius commoda et eius incommoda*.

Odpowiedzialność za szkody wyrządzone przez zwierzęta uregulowana jest w prawie holenderskim w księdze 6 kodeksu cywilnego (Burgerlijk Wetboek) w art. 179–181⁷⁵. Odpowiedzialność ta jest wyłączona w sytuacji, gdy kontrola nad zwierzęciem była wykonywana należycie. Regulacja holenderska zawiera dość rozbudowane kazuistyczne ujęcie podmiotów ponoszących odpowiedzialność za szkody wyrządzone przez zwierzęta.

Według art. 924 greckiego kodeksu cywilnego (αστική κώδικας)⁷⁶ właściciel zwierzęcia jest odpowiedzialny za szkody wyrządzone przez to zwierzę osobom trzecim. W sytuacji gdy szkoda została wyrządzona przez zwierzę używane do wykonywania zawodu, opieki nad rezydencją lub żywności

⁷³ Código civil português z dnia 25 listopada 1966 r., kodeks ten wszedł w życie dnia 1 czerwca 1967 r.; tekst dostępny na stronie internetowej: <https://dre.pt/legislacao-consolidada/-/lc/34509075/view> (dostęp: 13.06.2020).

⁷⁴ Codice civile italiano – dekret królewski z dnia 16 marca 1942 r., wszedł w życie dnia 21 kwietnia 1942 r. w nawiązaniu do umownej daty założenia starożytnego Rzymu; tekst dostępny na stronie internetowej: <https://www.codice-civile-online.it/codice-civile/articolo-2052-del-codice-civile> (dostęp: 13.06.2020).

⁷⁵ Tekst holenderskiego kodeksu dostępny na stronie internetowej: <http://www.wetboek-online.nl/wet/Burgerlijk+Wetboek+Boek+6.html> (dostęp: 13.06.2020).

⁷⁶ Tekst greckiego kodeksu dostępny na stronie internetowej: https://www.kodiko.gr/nomologia/document_navigation/437467/p.d.-456-1984 (dostęp: 13.06.2020).

jego właściciela, nie będzie on pociągnięty do odpowiedzialności, jeśli udowodni, że nie ponosi winy za utrzymanie i nadzór nad zwierzęciem.

W prawie litewskim⁷⁷ również wyróżnia się odpowiedzialność za zwierzęta będące pod opieką człowieka oraz za szkody wyrządzone przez dzikie zwierzęta. Zgodnie z art. 6.267 ust. 1 litewskiego kodeksu cywilnego szkody wyrządzone przez zwierzęta domowe lub dzikie zwierzęta będące w posiadaniu osoby muszą zostać naprawione przez ich właściciela (posiadacza), chyba że udowodni on, że zaistniały okoliczności przewidziane w art. 6.270 ust. 1 kodeksu (litewskiego). Są to okoliczności egzoneracyjne w postaci siły wyższej, czy też umyślnego lub rażącego niedbalstwa poszkodowanego. Osoba zobowiązana jest również odpowiedzialna za szkody spowodowane przez zwierzęta, które od niej uciekły. Według prawa litewskiego dzikie zwierzęta żyjące na wolności są własnością państwa⁷⁸. Z orzecznictwa Sądu Najwyższego Litwy⁷⁹ wynika, że do odpowiedzialności państwa za takie zwierzęta należy zastosować przez analogię art. 6.267 kodeksu cywilnego Republiki Litewskiej. Uzasadniono to tym, że dzikie zwierzę żyjące na wolności jest nie mniej niebezpieczne niż zwierzę domowe lub dzikie zwierzę będące w posiadaniu osoby, dlatego też odszkodowanie za spowodowaną przez nie szkodę stanowi wdrożenie zasad konstytucyjnych. W tym przypadku konieczne jest udowodnienie beczynności w zapobieżeniu szkodzie.

⁷⁷ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Šeštoji knyga. Prievolių teisė, Kodeks cywilny Republiki Litewskiej, Valstybės žinios, z dnia 6 września 2000 r., nr 74–2262, tekst dostępny na stronie internetowej: <https://www.infolex.lt/ta/12755> (dostęp: 13.06.2020).

⁷⁸ Ustawa o dzikiej przyrodzie Republiki Litewskiej, Valstybės žinios z dnia 10 lipca 2010 r., nr 81–4218; źródło: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TA-IS.46542?jfwid=kyrux406p> (dostęp: 12.08.2021).

⁷⁹ Postanowienie Sądu Najwyższego Litwy z dnia 4 października 2011 r. w sprawie cywilnej nr 3K-3-371/2011; postanowienie Sądu Najwyższego Litwy z dnia 25 maja 2015 r. w sprawie cywilnej nr 3K-3-330-706/2015; wyrok Sądu Rejonowego dla Miasta Wilna z dnia 26 stycznia 2015 r. w sprawie cywilnej nr e2-2311-595/015; przywołane akty prawne dostępne na stronie internetowej: <http://www.draudi.lt/kas-atsakingas-del-i-keliu-iskbegusio-laukinio-gyvuno-padarytos-zalos-atlyginimo> (dostęp: 13.06.2020).

10. Wnioski z badań porównawczych

Analiza historyczna i prawnoporównawcza stanowi ciekawy przegląd różnych europejskich porządków prawnych i umożliwia sformułowanie wniosków pozwalających na dostrzeżenie podstawowych tendencji legislacyjnych.

1. Przede wszystkim zauważyć można, że odpowiedzialność za zwierzęta ma charakter odpowiedzialności deliktowej i stanowi we wszystkich wybranych do analizy państwach przedmiot odrębnej regulacji. Świadczy to o jej wadze w reżimie odpowiedzialności odszkodowawczej. Problem ten dostrzega zatem nie tylko prawo polskie.
2. Uzasadnieniem wprowadzenia szczególnych regulacji jest niebezpieczeństwo, które mogą stwarzać zwierzęta dla osób trzecich i mienia. Uzasadnienie to jest szczególnie widoczne w prawie rzymskim, włoskim i portugalskim.
3. Analizowane porządki prawne wyraźnie odróżniają odpowiedzialność za zwierzęta domowe bądź ogólniej – trzymane przez człowieka (jak w przykładzie litewskim). Podstaw prawnych odpowiedzialności za zwierzęta dzikie żyjące w stanie wolnym należy poszukiwać w odrębnych regulacjach (prawo niemieckie) lub w stosowanych przez analogię przepisach o odpowiedzialności deliktowej (jak w przykładzie litewskim).
4. Pod względem podmiotu odpowiedzialnego za szkodę analizowane porządki prawne zawierają część wspólną – jest nim zawsze właściciel, ale również posiadacz zwierzęcia – ten, kto zwierzęcia używa (jak w Kodeksie Napoleona) lub się nim posługuje (BGB, prawo włoskie), z niego korzysta (prawo hiszpańskie). Szczególnie kazuistyczną regulację w tym zakresie posiada prawo holenderskie.
5. Podobieństwa w konstrukcjach legislacyjnych wskazują na wzajemny wpływ porównywanych europejskich porządków prawnych. Wskazują na nie nie tylko myśl wyrażana w poszczególnych regulacjach, czy przyjęte zasady, ale również konkretne sformułowania dotyczące

np. sytuacji, gdy zwierzę zabłąkało się lub uciekło (przykład Kodeksu Napoleona oraz kodeks włoski i hiszpański).

6. W kwestii zasad odpowiedzialności stwierdzić należy, że większość z analizowanych regulacji przewiduje surowszą odpowiedzialność niż polskie rozwiązania. Opierają one odpowiedzialność za szkody wyrządzone przez zwierzęta na zasadzie ryzyka. Okoliczności egzoneracyjne są typowe dla prawa cywilnego. Istotna jest też kwestia jakości sprawowanego nadzoru nad zwierzęciem (prawo niemieckie i oparte na nim porządki prawne oraz prawo holenderskie).
7. Zauważyć też można szczególną rolę zwierząt wykorzystywanych do wykonywania zawodu lub opieki. Wówczas nie obowiązują surowsze zasady odpowiedzialności (przykład grecki i niemiecki). Jest to istotne spostrzeżenie z punktu widzenia tytułowej odpowiedzialności rolnika.
8. Okazuje się, że polska regulacja dotycząca zabezpieczenia szkody wyrządzonej przez zwierzę ma swoje źródła w prawie rzymskim (podobnie ABGB).

Przeprowadzona analiza wskazuje, że chociaż europejskie porządki prawne różnią się w szczegółach, to sposób postrzegania przedmiotowej problematyki jest w istocie taki sam. Złożoność zagadnienia oraz liczne podobieństwa pozwoliłyby na stworzenie wspólnej europejskiej regulacji deliktu odpowiedzialności za zwierzęta opartej na jednolitych zasadach. Mogłaby to być regulacja skonstruowana na zasadzie ryzyka z katalogiem okoliczności egzoneracyjnych. Kwestia zakresu podmiotowego również nie byłaby skomplikowana.

II. Podsumowanie

Sprawy dotyczące odpowiedzialności za zwierzęta często widnieją na wokandach sądowych. Różnorodność w tym zakresie jest duża. Znaleźć można sprawy właścicieli zwierząt domowych, dotyczące szkód zwierząt gospodarskich, odszkodowania w uprawach za szkody spowodowane przez zwierzęta żyjące w stanie dzikim i łowne, aż po szkody wyrządzone przez

zwierzęta egzotyczne. Przywykliśmy do podziału psów na rasy, ale w kontekście przeprowadzonych tu rozważań nie taki podział jest prawnie relewantny. Sąd Najwyższy zwrócił uwagę na rolę pełnioną przez psa rolnika. Zagadnienie to ma również bogate piśmiennictwo oraz jest przedmiotem regulacji w różnych porządkach prawnych.

Szerokie ograniczenia egzekucji z żywego inwentarza rolnika w zestawieniu z ustawowym prawem zastawu sprawiają, że uprawnienie wynikające z art. 432 k.c. może często okazywać się iluzoryczne. Poczyniona w ramach niniejszego artykułu analiza polskiego stanu prawnego skłania do zgłoszenia postulatów *de lege ferenda*. W celu przywrócenia funkcji zabezpieczeń wierzytelności można zastrzec wyjątek. Ograniczenia egzekucji nie dotyczą wierzytelności zabezpieczonych ustawowym prawem zastawu i hipoteką ustawową. Można też zastanowić się, czy nie objąć tym wyjątkiem nie tylko zabezpieczeń ustawowych, ale ogólnie zastawów, w tym rejestrowego i hipotek. Wyjątek od ograniczenia egzekucji dotyczyłby tylko egzekucji ze składnika gospodarstwa rolnego, na którym ustanowione jest zabezpieczenie. W tym przypadku argumentem przemawiającym za jego wprowadzeniem byłoby podniesienie zdolności kredytowej rolników. W przypadku zabezpieczeń umownych rozwiązanie to miałoby jeszcze jedną przewagę. Dłużnik, wyrażając zgodę na zabezpieczenie wierzytelności, byłby jednocześnie świadomy ewentualnej egzekucji. Oddziaływanie ograniczeń egzekucji na zdolność kredytową rolników jest już przedmiotem analiz Zespołu do spraw oceny regulacji prawnych z zakresu ochrony rolników indywidualnych i producentów rolnych⁸⁰.

Konkludując rozważania nad odpowiedzialnością za szkody wyrządzone przez zwierzęta przebywające w gospodarstwie rolnym, można filozoficznie powtórzyć za starożytnymi Rzymianami: *Cave canem*⁸¹, pamiętając o uzasadnieniu i prewencyjnej funkcji odpowiedzialności.

⁸⁰ Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości w sprawie powołania Zespołu do spraw oceny regulacji prawnych z zakresu ochrony rolników indywidualnych i producentów rolnych z dnia 29 stycznia 2018 r. (Dz. Urz. MS z 2018 r., poz. 119).

⁸¹ Z języka łacińskiego: „Strzeż się psa”. Napis ten umieszczany na mozaikowych posadzkach w przedsionkach rzymskich domów pełnił funkcję ostrzegawczą. Najbardziej znana jest mozaika z takim napisem odnaleziona w Domu Dramaturga w Pompejach.

**STRESZCZENIE Stosowanie art. 44² k.p.c.
w postępowaniu egzekucyjnym**

W opracowaniu omówiono zastosowanie artykułu 44² k.p.c. w postępowaniu sądowym zainicjowanym skargą na czynności komornika oraz wszczęciem egzekucji z nieruchomości. Analiza obejmuje praktyczne zastosowanie tego przepisu i problemy związane z przedstawieniem akt sprawy sądowi przełożonemu, a także przekazaniu ich innemu sądowi. Jako że jest to problematyka tylko w nieznacznym stopniu omówiona przez doktrynę prawniczą, rozważania bazują przede wszystkim na praktycznych zagadnieniach wynikających z doświadczeń zawodowych autora.

Słowa kluczowe: egzekucja, sąd, wierzyciel, dłużnik, komornik

**SUMMARY Application of Art. 44² of the Code
of Civil Procedure in Enforcement Proceedings**

The article describes the application of article 44² of the Code of Civil Procedure in court proceedings initiated by a complaint against the actions of a bailiff and the initiation of enforcement against real estate. The analysis covers the practical application of this provision and the problems associated with presenting the case files to the superior court, as well as their transfer to another court. The article is based primarily on practical issues arising from the author's professional experience, as this is an issue that is slightly described by the legal doctrine.

Keywords: enforcement, court, creditor, debtor, bailiff

Stosowanie art. 44² k.p.c. w postępowaniu egzekucyjnym

1. Wstęp

Nowelizacja Kodeksu postępowania cywilnego wprowadzona ustawą z dnia 4 lipca 2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw¹ przyniosła istotne zmiany co do właściwości sądów w sprawach, w których te właśnie sądy oraz sądy nad nimi przełożone są stronami postępowania. Efektem tych zmian jest wprowadzenie przepisu art. 44² k.p.c. Zgodnie z jego treścią, jeżeli stroną jest Skarb Państwa, a państwową jednostką organizacyjną, z której działalnością wiąże się dochodzone roszczenie, jest sąd:

- a) właściwy do rozpoznania sprawy – sąd ten z urzędu przedstawia akta sprawy sądowi nad nim przełożonemu, który przekazuje sprawę innemu sądowi równorzędnemu z sądem przedstawiającym;
- b) przełożony nad sądem właściwym do rozpoznania sprawy – sąd właściwy do rozpoznania sprawy z urzędu przedstawia akta sprawy temu sądowi przełożonemu, który przekazuje sprawę innemu sądowi

¹ T.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1086; dalej: ustawa nowelizująca.

równorzędnemu z sądem przekazującym, mającemu siedzibę poza obszarem właściwości sądu przekazującego.

M. Śladkowski wskazuje, że przepis art. 44² k.p.c. posłużył ustawodawcy jako skrócenie drogi znanej już uprzednio, w ramach której wyłączeniu podlegali kolejno wszyscy orzecznicy w danym sądzie, co często wiązało się z niezmiernie czasochłonnym zbieraniem oświadczeń o wyłączeniu sędziego². Rzecz jednak w tym, że ustawodawca w ten sposób, niejako „tylnymi drzwiami”, wprowadził do Kodeksu postępowania cywilnego instytucję nieznaną dotychczas w tym postępowaniu – instytucję wyłączenia sądu. To rozwiązanie, zarówno systemowo, jak i dogmatycznie pionierskie, stało się jednak źródłem licznych problemów interpretacyjnych w orzecznictwie.

W praktyce przepis ten budzi poważne wątpliwości co do dopuszczalności jego stosowania, w szczególności gdy chodzi o sprawy o charakterze nieprocesowym (np. sprawy depozytowe). W niniejszym opracowaniu skupiono się jednak przede wszystkim na problematyce funkcjonowania tego przepisu w ramach postępowania egzekucyjnego, co również powoduje wiele problemów praktycznych, zwłaszcza gdy chodzi o zastosowanie art. 44² w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.

2. Sąd w roli wierzyciela egzekwującego

W praktyce raczej nie dochodzi do sytuacji, kiedy Skarb Państwa reprezentowany przez sąd będący jednostką, z której działalnością wiąże się roszczenie, był dłużnikiem w postępowaniu egzekucyjnym. Jeśli w ogóle jest dłużnikiem, to tylko w przypadku, gdy nie może ustalić wierzyciela uprawnionego do odbioru świadczenia (np. ze względu na śmierć uprawnionego). Wówczas to sąd jest dłużnikiem, lecz jego odpowiedzialność kończy się na etapie postępowania depozytowego,

² M. Śladkowski, *Zmiany w zakresie przeprowadzania postępowań cywilnych dokonane ustawą z 4.07.2019 r. jako przejaw odpowiedzialności państwa za realizację konstytucyjnej zasady prawa do sądu*, Przegląd Prawa Publicznego 2021, nr 4, s. 58.

bowiem sąd występuje wtedy o możliwość złożenia przedmiotu świadczenia do depozytu sądowego (por. art. 692–693²² k.p.c.).

Sąd często jednak występuje w postępowaniu egzekucyjnym w roli wierzyciela, np. wówczas, gdy jest podmiotem uprawnionym do odbioru kosztów sądowych, od uiszczenia których zwolniona została strona postępowania (np. gdy stroną wygrywającą jest Skarb Państwa, który jest zwolniony od opłat sądowych).

W takich sprawach sąd nie występuje w postępowaniu egzekucyjnym w administracji, lecz zleca egzekucję należnego mu świadczenia. Zgodnie z treścią § 161 pkt 1 Regulaminu urzędowania sądów powszechnych³ po uprawomocnieniu się postanowienia ustalającego wysokość kosztów procesu wzywa się podmioty zobowiązane do ich uiszczenia w terminie 30 dni. Po bezskutecznym upływie tego terminu koszty te ściągane są w trybie egzekucji (por. § 161 pkt 2 r.u.s.). Innymi należnościami sądowymi będą np. grzywny (por. § 406 r.u.s.). Oczywiście sąd może być także wierzycielem w zakresie roszczeń o charakterze niepieniężnym, ale tego typu sprawy raczej w praktyce się nie zdarzają.

W takich sprawach sąd występujący do komornika o wyegzekwowanie należnego mu obowiązku jest stroną – wierzycielem w postępowaniu egzekucyjnym. Oczywiście w praktyce problem ewentualnego postępowania sądowego w takiej sytuacji może nie wystąpić – postępowanie egzekucyjne może się odbyć bez postępowania przed sądem albo też postępowanie jest prowadzone przez komornika, który nie podlega w zakresie nadzoru judykacyjnego sądowi będącemu dłużnikiem i administracyjnego prezesowi tego sądu (por. art. 165–170 ustawy z dnia 22 marca 2018 r. o komornikach sądowych⁴).

Częstą praktyką jest wybieranie przez sąd będący wierzycielem komornika, który działa przy tym właśnie sądzie, albo komornika, na którego obszarze działania miejsce zamieszkania bądź siedzibę ma dłużnik.

³ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 19 czerwca 2019 r. – Regulamin urzędowania sądów powszechnych (Dz.U. z 2019 r., poz. 1141); dalej: r.u.s.

⁴ T.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 850 ze zm.

W praktyce zatem w przypadku skargi na czynności komornika (art. 767 k.p.c.) złożonej przez którąkolwiek ze stron albo przez inną osobę (por. art. 767 § 3 k.p.c.) właściwy do rozpoznania tejże skargi będzie sąd (rejonowy, gdyż to ten sąd jest właściwy do rozpoznania skargi na czynności komornika) będący wierzycielem w postępowaniu egzekucyjnym.

3. Dopuszczalność stosowania art. 44² w postępowaniu ze skargi na czynności komornika

W doktrynie nie poświęcono zbyt wiele uwagi zagadnieniu stosowania art. 44² k.p.c. w postępowaniu innym niż procesowe. Zaprezentowano pogląd dopuszczający zastosowanie tego przepisu w postępowaniu o nadanie klauzuli wykonalności. Należy jednak zauważyć, iż przepis ten nie powinien być stosowany w sprawach z zakresu należności sądowych z uwagi na liczbę nadawanych w ten sposób klauzul wykonalności oraz wzgląd na sprawność postępowania⁵. W przypadku postępowania ze skarg na czynności komornika w sprawach, w których sąd jest wierzycielem, liczba takich spraw jest zdecydowanie mniejsza, dzięki czemu ryzyko spadku efektywności również jest mniejsze. Stosowanie analogicznego rozwiązania utrudnia także fakt, iż postępowanie o nadanie klauzuli wykonalności ma charakter czysto formalny – sąd nie bada okoliczności związanych z postępowaniem, w którym uzyskano tytuł egzekucyjny, a jedynie to, czy spełnione są wymogi dotyczące nadania klauzuli wykonalności. W konsekwencji tak ukształtowanego postępowania sąd ma jedynie trzy dni na rozpoznanie wniosku o nadanie klauzuli wykonalności (por. art. 781¹ k.p.c.). Inaczej będzie w przypadku skargi na czynności komornika w postępowaniu egzekucyjnym, w którym jedną ze stron jest sąd wymieniony w art. 44² pkt 1 lub 2 k.p.c.

⁵ Por. M. Walasik, *Zastosowanie art. 44² pkt 1 w postępowaniu o nadanie klauzuli wykonalności*, PPC 2020, nr 1, s. 161–163.

M. Walasik wskazuje, iż nie ma podstaw do uznania, że art. 44² k.p.c. powinien być stosowany wyłącznie w procesie. Można go stosować we wszystkich sprawach, które dotyczą roszczeń związanych z działalnością sądów, a to oznacza nie tylko postępowanie procesowe⁶. Taki pogląd w pełni można odnieść także do postępowania egzekucyjnego, w którym stroną jest sąd dochodzący przymusowego spełnienia roszczenia. Skoro zaś właśnie sąd dochodzi roszczenia należnego Skarbowi Państwa, to bez wątpienia jest jednocześnie tą jednostką organizacyjną, z działalnością której wiąże się to roszczenie.

Wydaje się, że w takiej sytuacji zachodzą wszelkie podstawy do zastosowania art. 44² pkt 1 k.p.c. Wprawdzie roszczenie zostało już prawomocnie zasądzone, skoro prowadzone jest postępowanie egzekucyjne, jednak niewątpliwie w dalszym ciągu to sąd jest stroną dochodzącą jego spełnienia od drugiej strony (dłużnika), lecz w toku postępowania egzekucyjnego, w którym zostało zainicjowane postępowanie skargowe. Oznaczałoby to, iż rozpatrzenie skargi przez ten sam sąd, który jest wierzycielem w przedmiotowej sprawie, spowodowałoby, że sąd ten rozstrzygałby we własnej sprawie. Doszłoby wówczas do naruszenia zasady bezstronności, której ochrona była celem przyświecającym ustawodawcy, gdy ustanawiał ten przepis⁷.

Analogicznie do powyższego podstawy do zastosowania art. 44² pkt 2 k.p.c. zostałyby spełnione, gdyby stroną postępowania skargowego okazał się sąd okręgowy przełożony nad sądem właściwym do rozpoznania sprawy ze skargi na czynność komornika.

W doktrynie wskazano, że w takiej sytuacji zachodzi szczególna przesłanka „dobra wymiaru sprawiedliwości”, o której ustawodawca wspomina w art. 44¹ k.p.c. Społeczne postrzeganie sądu jako organu bezstronnego mogłoby być zagrożone, gdyby sprawę, w której stroną jest Skarb Państwa, a jednostką organizacyjną, z której działalnością

⁶ M. Walasik, *op. cit.*, s. 155.

⁷ Por. uzasadnienie projektu ustawy nowelizującej dostępne na stronie internetowej: <https://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/o/166CCC44490F3965C1258384003CD40A/%24File/3137-uzas.pdf> (dostęp: 27.06.2021), s. 137–138.

związane jest dochodzone roszczenie, byłby sam sąd właściwy lub sąd nad nim przełożony. Ustawodawca uregulował jednak taką sytuację w ramach przepisu specjalnego w stosunku do art. 44¹ k.p.c., czyli w art. 44² k.p.c.⁸ Nie ma powodu, by inaczej niż jako stronę traktować sąd reprezentujący Skarb Państwa i występujący jako wierzyciel w postępowaniu egzekucyjnym.

W takich sytuacjach sąd właściwy do rozpoznania sprawy (sąd rejonowy) z urzędu przedstawi akta sprawy sądowi przełożonemu (sądowi okręgowemu), który przekaze ją do rozpoznania sądowi równorzędnemu z przedstawiającym (sądem rejonowym). Jeżeli jednak sąd przekazujący jest stroną w sprawie egzekucyjnej, którą przekazuje, to przekaze ją sądowi rejonowemu spoza obszaru swojej właściwości, czyli takiemu, w stosunku do którego nie jest sądem przełożonym⁹.

Problematyczna okazuje się również kwestia wielości skarg. Wnie sienie skargi, co do zasady, nie wstrzymuje postępowania egzekucyjnego (por. art. 767² § 2 k.p.c.), chyba że sąd zawiesi postępowanie lub wstrzyma dokonanie czynności. Mogą być zatem podejmowane kolejne czynności, które także będą zaskarżane bądź też kilka podmiotów zaskarży różne czynności albo też jedna osoba zaskarży kilka czynności komornika. Należy rozważyć, czy przekazanie sprawy do innego sądu przez sąd przełożony spowoduje jednocześnie przekazanie pozostałych skarg. Wydawać by się mogło, że w sytuacji, gdy skargi są wnoszone w ramach jednego postępowania egzekucyjnego, to orzeczenie sądu okręgowego o przekazaniu sprawy innemu sądowi rejonowemu będzie obejmować wszystkie sprawy skargowe. W mojej ocenie, co do zasady, tak jednak nie będzie.

Należy pamiętać, że każda skarga na czynność komornika inicjuje osobne postępowanie sądowe w przedmiocie tejże skargi, nawet jeśli jest ona wnoszona w toku postępowania egzekucyjnego. Komornik

⁸ Por. P. Zaborowska, *Delegacyjna właściwość sądu ze względu na „dobro wymiaru sprawiedliwości” w postępowaniu cywilnym*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego, Seria Prawnicza, Zeszyt 111/2020, prawo 29, s. 301–302

⁹ Por. np. P. Feliga [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Art. 1–505*³⁹, t. 1, pod red. T. Szanciły, uwagi do art. 44², teza 5, Legalis 2019.

w terminie trzech dni od dnia otrzymania skargi sporządza uzasadnienie zaskarżonej czynności (o ile nie zostało ono sporządzone wcześniej) albo przyczyn jej zaniechania i przekazuje je wraz ze skargą i aktami sprawy do właściwego sądu, chyba że skargę w całości uwzględnia (por. art. 767 § 5 zd. 2 k.p.c.). Każda skarga powoduje konieczność zachowania przez komornika takiego właśnie trybu, a każda sprawa ze skargi na czynność komornika powoduje utworzenie nowej sprawy, pod nową sygnaturą w sądzie rozpoznającym sprawę. Również z treści Regulaminu urzędowania sądów powszechnych (por. § 2 pkt 5 lit. g oraz § 46 pkt 2 r.u.s.) wywnioskować można, że skargi na czynności komornika inicjują osobne postępowania sądowe, choć incydentalne w stosunku do głównego postępowania egzekucyjnego.

Powyższe oznacza, iż w przypadku każdej skargi, co do której sąd właściwy do rozpoznania sprawy stwierdzi, że zachodzą podstawy do zastosowania art. 44² pkt 1 albo 2 k.p.c. (raczej wykluczona jest w praktyce możliwość, by w postępowaniu egzekucyjnym, w tym również ze skargi na czynności komornika, zastosowanie miały oba te przepisy łącznie), powinien każdorazowo przedstawić akta sprawy sądowi przełożonemu w celu przekazania jej sądowi równorzędnemu z przedstawiającym. Takie rozwiązanie może wiązać się z pewnymi kłopotami logistycznymi. Jeśli sąd przedstawiający akta sprawy sądowi przełożonemu wcześniej przedstawił już akta innej sprawy skargowej łącznie z aktami sprawy egzekucyjnej przedłożonymi przez komornika, a sąd przełożony już przekazał te akta innemu sądowi równorzędnemu z przedstawiającym, w tej nowo przedstawianej sprawie nie może przedstawić akt postępowania egzekucyjnego, skoro zostały już wysłane do innego sądu. A akta postępowania egzekucyjnego przekazane przez komornika bez wątpienia są potrzebne sądowi okręgowemu do stwierdzenia, czy zachodzą przesłanki do przekazania sprawy innemu sądowi. W takiej sytuacji, biorąc pod uwagę, że sprawy ze skargi na czynności komornika mają według Regulaminu urzędowania sądów powszechnych status spraw pilnych (por. § 2 pkt 5 lit. g r.u.s.), sąd okręgowy powinien zwrócić się do sądu,

któremu przekazał sprawę ze skargi uprzednio przekazanej, o nadesłanie niezbędnych do rozstrzygnięcia nowego przedstawienia sprawy na podstawie art. 44² k.p.c. odpisów akt postępowania egzekucyjnego.

Należy pamiętać, że nie każda sprawa ze skargi na czynność komornika, w której sąd właściwy do rozpoznania sprawy skargowej bądź sąd nad nim przełożony jest wierzycielem w postępowaniu egzekucyjnym, będzie nadawała się do przekazania na podstawie art. 44² k.p.c. w celu rozpoznania przez inny sąd równorzędny.

Skarga na czynność komornika może bowiem dotyczyć przedmiotu innego niż roszczenie, którego dochodzi sąd jako jednostka organizacyjna Skarbu Państwa w postępowaniu egzekucyjnym. Przykładowo, jeśli komornik ustala i przyznaje wynagrodzenie na rzecz biegłego bądź kuratora dla osoby nieobecnej (por. art. 928 k.p.c.), to skarga nie dotyczy bezpośrednio roszczeń dochodzonych przez wierzyciela. Wówczas nie ma – w ocenie autora niniejszego artykułu – przeszkód, by ów sąd, nawet jeśli w głównym postępowaniu egzekucyjnym jest stroną, rozpoznał sprawę ze skargi na te czynności. Zarówno sąd przedstawiający akta sprawy, jak i sąd nad nim przełożony powinny badać w takiej sytuacji, w sprawie ze skargi na czynność komornika, czy zachodzą przesłanki do przekazania sprawy na podstawie art. 44² pkt 1 bądź 2 k.p.c. i czy ewentualne jej załatwienie spowoduje obniżenie gwarancji zasady bezstronności sądu i zaufania do wymiaru sprawiedliwości.

Jeśli sąd przedstawiający przekazał kilka spraw ze skarg na czynności komornika na podstawie art. 44² pkt 1 bądź 2 k.p.c. sądowi przełożonemu, wydaje się, że nie ma przeszkód, by rozpoznać je łącznie w trybie art. 219 k.p.c. w zw. z art. 13 § 2 k.p.c., pod warunkiem że sprawy te pozostają ze sobą w związku – inne przesłanki z art. 219 k.p.c. w postępowaniu ze skargi na czynność raczej nie znajdą tu zastosowania. Związek spraw skargowych należałoby w takiej sytuacji odczytywać jako tożsamość głównego postępowania egzekucyjnego, jak również tożsamość skarżącego. Brak tożsamości skarżących wyklucza łączne rozpoznanie przez sąd okręgowy kilku przedstawień spraw ze skarg przez sąd właściwy

do ich rozpoznania, bowiem wówczas strony postępowań są różne, i to nawet jeśli przyjmie się za Sądem Najwyższym, że decyzja sądu przełożonego w sprawie wyznaczenia innego sądu na miejsce właściwego nie jest aktem jurysdykcyjnym, lecz aktem o charakterze ustrojowym, organizacyjno-administracyjnym¹⁰.

Wprawdzie przepis art. 44² k.p.c. nie określa formy, w jakiej powinno nastąpić przekazanie sprawy przez sąd przełożony innemu sądowi, to jednak powszechnie przyjmuje się, że następuje to w drodze postanowienia¹¹. Na to postanowienie nie przysługuje zażalenie¹². Jeśli sąd przekazujący rozpoznaje na podstawie art. 44² k.p.c. sprawy z kilku skarg w ramach jednego, głównego postępowania egzekucyjnego, rozsądnym rozwiązaniem jest przekazanie ich wszystkich do jednego sądu – wówczas akta postępowania egzekucyjnego przekazane przez komornika nie będą musiały być przekazywane pomiędzy sądami w celu rozpoznania różnych skarg, a rozstrzygnięcie powinno zapaść szybciej, niż gdyby skargi rozdzielono pomiędzy sądy.

Warto jeszcze wspomnieć o przekazaniu sprawy ze skargi, do której rozpoznania w sądzie właściwym wyznaczono referendarza sądowego. Referendarze sądowi mogą wykonywać czynności zastrzeżone dla sądów w postępowaniu egzekucyjnym z wyjątkiem tych wymienionych w art. 759 § 1¹ k.p.c. Wprawdzie referendarz sądowy nie jest sądem, ale skoro wykonuje czynności w sądzie właściwym do rozpoznania sprawy i zastrzeżone dla tego sądu, to nie ma przeszkód, by i on przedstawił sądowi okręgowemu akta w trybie art. 44² pkt 1 bądź 2 k.p.c.¹³ Dotyczą go dokładnie te same okoliczności wymienione w tych przepisach, które

¹⁰ Por. postanowienie SN z dnia 20 października 2020 r., II CO 216/20, Lex nr 3067005.

¹¹ Por. np. E. Stefańska [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom I. Art. 1–477(16)*, pod red. M. Manowskiej, uwagi do art. 44², teza 7, Lex 2021; T. Żyznowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom I. Artykuły 1–366*, pod red. T. Wiśniewskiego, uwagi do art. 44², teza 2, Lex/el 2021.

¹² Por. więcej na ten temat: M. Dziurda, *Przekazanie sprawy na podstawie art. 44 Kodeksu postępowania cywilnego*, PPC 2020, nr 2, s. 235–272.

¹³ Por. A. Adamczuk [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom II. Art. 478–1217*, pod red. M. Manowskiej, uwagi do art. 759, teza 4, Lex 2021.

dotyczą sądu w przypadku, gdyby skargę rozpoznawał sędzia bądź asesor sądowy. Wyznaczenie referendarza sądowego do rozpoznania sprawy nie może być przesłanką wyłączenia działania przepisu art. 44² k.p.c., bowiem w dalszym ciągu właściwy do rozpoznania sprawy ze skargi jest sąd będący stroną w postępowaniu egzekucyjnym bądź też stroną jest sąd przełożony nad sądem właściwym. Zachowanie standardów związanych z zasadą bezstronności nadal wymaga zastosowania regulacji zawartej w przepisie art. 44² k.p.c., o ile spełnione są warunki jego zastosowania, nawet jeśli referentem przydzielonym do sprawy jest referendarz sądowy.

4. Egzekucja z nieruchomości

W świetle poczynionych wyżej uwag, o ile w przypadku skarg na czynności komornika w postępowaniu egzekucyjnym stosowanie art. 44² k.p.c. nie wydaje się nastroczać bardzo poważnych problemów, o tyle w przypadku egzekucji z nieruchomości sytuacja jest znacznie trudniejsza.

Samo wszczęcie egzekucji z nieruchomości powoduje z chwilą poinformowania przez komornika sądu właściwego ze względu na miejsce położenia nieruchomości (art. 921¹ k.p.c.) wszczęcie sprawy w przedmiocie nadzoru nad egzekucją z tejże nieruchomości (por. § 46 pkt 2 r.u.s.). Wszystkie skargi na czynności komornika wniesione w związku z egzekucją z tej nieruchomości również są rozpoznawane przez ten sąd i tego samego referenta.

W pierwszej kolejności rozważyć należy, czy sprawę nadzoru nad egzekucją z nieruchomości, w sytuacji gdy wierzycielem w niej jest sąd właściwy do sprawowania nadzoru bądź sąd nad nim przełożony, powinno się przekazać w trybie art. 44² k.p.c. Zdaniem autora niniejszego artykułu sprawowanie nadzoru nad egzekucją z nieruchomości przez sąd będący jednocześnie wierzycielem bądź podległy sądowi będącemu wierzycielem nie jest możliwe z zachowaniem standardów bezstronności i wymaga zastosowania art. 44² pkt 1 albo 2 k.p.c. Przekazanie sprawy w tym trybie nie stanowi uchybienia dla przepisów postępowania dotyczących wyłącznej właściwości sądu ze względu na miejsce położenia nieruchomości

(art. 38 k.p.c.), gdyż postępowanie egzekucyjne regulowane jest przepisami stanowiącymi *lex specialis* w stosunku do tych przepisów. W postępowaniu egzekucyjnym wyłączna właściwość miejscowa dotyczy jedynie komornika prowadzącego egzekucję – musi nim być komornik działający przy sądzie, w którego okręgu nieruchomość jest położona. W praktyce rzutuje to na okoliczności związane z właściwością dotyczącą sądu właściwego miejscowo do sprawowania nadzoru nad egzekucją z nieruchomości, a także organami właściwymi do sprawowania nadzoru judykacyjnego i administracyjnego, lecz nie wyklucza przekazania sprawy nadzoru do innego sądu w trybie art. 44² k.p.c.

W przypadku wszczęcia nadzoru nad egzekucją z nieruchomości sąd rejonowy właściwy do jego sprawowania powinien niezwłocznie przedstawić akta sądowi okręgowemu do wyznaczenia innego sądu do sprawy tego nadzoru, tak by egzekucja mogła być dalej płynnie prowadzona pod nadzorem sądu wyznaczonego w trybie art. 44² pkt 1 albo 2 k.p.c. Ten sąd będzie wówczas właściwy do rozpoznania wszelkich skarg związanych z nadzorem nad egzekucją z nieruchomości (np. skargi na opis i oszacowanie, dokonanie oględzin), czynności związanych z nadzorem (np. odjęcie dłużnikowi zarządu nieruchomością – art. 931 k.p.c.), ale także do wydania w końcowej fazie rozstrzygnięć w przedmiocie przybicia, przysądzenia własności oraz ewentualnego zatwierdzenia bądź zmiany planu podziału sumy uzyskanej z egzekucji z nieruchomości (art. 1027–1028 k.p.c.). Również ten sąd będzie zobowiązany w sytuacji prawomocnego przysądzenia własności nieruchomości albo prawa użytkowania wieczystego (bądź spółdzielczego własnościowego prawa do lokalu, w przypadku gdy dla takiego lokalu jest prowadzona księga wieczysta) do zawiadomienia o zmianie właściciela bądź uprawnionego do danej nieruchomości sąd wieczystoksięgowy, który prowadzi dla tej nieruchomości księgę wieczystą (na podstawie art. 36 ust. 1 ustawy z dnia 6 lipca 1982 r. o księgach wieczystych¹⁴).

¹⁴ T.j. Dz.U. z 2019 r., poz. 2204 ze zm.

Sytuacja może się jednak skomplikować, gdy okaże się, że nadzór nad egzekucją z nieruchomości jest już w dość zaawansowanej fazie.

Egzekucję z tego samego składnika majątku dłużnika może prowadzić jednocześnie wyłącznie jeden organ egzekucyjny (sądowy lub administracyjny). Gdy kilka organów egzekucyjnych skieruje egzekucję do jednego składnika majątkowego, następuje tzw. zbieg egzekucji. Przepisy zarówno Kodeksu postępowania cywilnego (por. art. 773–775¹ k.p.c.), jak i ustawy z dnia 17 czerwca 1966 r. o postępowaniu egzekucyjnym w administracji¹⁵ (por. art. 62–63a) zawierają regulacje rozstrzygające, który z organów egzekucyjnych będzie prowadził postępowanie egzekucyjne i wykonywał czynności egzekucyjne. W sytuacji prowadzenia egzekucji z nieruchomości może w każdym razie nastąpić – czy to w przypadku zbiegu, czy też przyłączenia się do egzekucji z nieruchomości – dołączenie nowego wierzyciela uczestniczącego w egzekucji z nieruchomości. Co stanie się w sytuacji, gdy takim wierzycielem w toku już sprawowanego nadzoru nad egzekucją z nieruchomości będzie sąd sprawujący ten nadzór albo sąd nad nim przełożony?

Zgodnie z zasadą *perpetuatio fori* (wyrażoną w przepisie art. 15 § 1 k.p.c.) sąd właściwy w chwili wniesienia pozwu pozostaje właściwy aż do ukończenia postępowania, choćby podstawy właściwości zmieniły się w toku sprawy. W przedmiotowych okolicznościach nie ma jednak mowy o zakwestionowaniu właściwości sądu na mocy art. 44² k.p.c. – sąd przedstawiający w trybie tego artykułu zdaje sobie sprawę ze swojej właściwości, lecz przekazanie sprawy następuje z innych powodów. Jednocześnie należy zauważyć, że w sytuacji, gdy sprawa nadzoru zbliża się do końca (np. nastąpiło już przysądzenie własności), przekazywanie jej w trybie art. 44² k.p.c. wydaje się bezcelowe. Oczywiście formalnie sąd nadal sprawuje nadzór nad egzekucją z nieruchomości i może podejmować czynności nadzorcze w trybie art. 759 § 2 k.p.c. aż do wykonania prawomocnego planu podziału, lecz potrzeba ekonomii i szybkości

¹⁵ T.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1427 ze zm.

postępowania egzekucyjnego nakazywałaby w takiej sytuacji zatrzymanie nadzoru w tym sądzie.

Te same względy przemawiają za tym, by nadzór nad egzekucją z nieruchomości nie był przekazany na podstawie art. 44² pkt 1 k.p.c. w sytuacji, gdy sąd sprawujący nadzór poniósł określone koszty w toku egzekucji z nieruchomości, które podlegają zaspokojeniu w ramach tej egzekucji. Przykładowo, zgodnie z treścią art. 46 ust. 1 ustawy z dnia 28 lutego 2018 r. o kosztach komorniczych¹⁶, sąd rejonowy, przy którym działa komornik, wypłaca tymczasowo komornikowi, na jego wniosek, sumy odpowiadające wysokości wydatków oraz tych opłat komorniczych, od których zależy podjęcie czynności przez komornika, należnych od strony zwolnionej od *kosztów komorniczych*. Zgodnie z art. 46 ust. 3 u.k.k. wypłacone sumy, o których mowa w ust. 1, komornik zwraca sądowi po ich wyegzekwowaniu z pierwszeństwem przed wszystkimi innymi należnościami¹⁷. W takim wypadku sąd rejonowy, który wyłożył na wniosek komornika sumy równe wydatkom i opłatom komorniczym w egzekucji z nieruchomości, staje się *de facto* wierzycielem w tym postępowaniu egzekucyjnym, bowiem należy mu się od dłużnika zwrot tychże wydatków, które poniósł za stronę zwolnioną od ich uiszczenia. Najczęściej będzie to ten sam sąd, który sprawuje nadzór nad egzekucją z nieruchomości, bowiem jest to również sąd, przy którym działa komornik. Podobnie będzie w przypadku poniesionych przez ten sąd z urzędu w toku egzekucji z nieruchomości wydatków, które będą zaliczone na poczet kosztów egzekucyjnych¹⁸ (np. ustanowienie przez sąd z urzędu bądź na wniosek strony zwolnionej od kosztów kuratora dla nieobecnego dłużnika – art. 802 k.p.c. albo art. 69 § 1 zd. 2 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.). Z jednej strony zastosowanie w takich wypadkach art. 44² k.p.c. byłoby uzasadnione zachowaniem wymogów bezstronności

¹⁶ T.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 210; dalej: u.k.k.

¹⁷ Por. M. Kostwiński [w:] *Ustawa o kosztach komorniczych. Komentarz*, pod red. A. Mendrek, uwagi do art. 46, Legalis 2021.

¹⁸ Por. np. P. Telenga [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz aktualizowany. Tom II. Art. 730–1217*, pod red. A. Jakubeckiego, uwagi do art. 1025, teza 3, Lex 2019.

w toku egzekucji z nieruchomości, ale z drugiej prowadziłoby niechybnie do sytuacji, w której potencjalnie w każdej sprawie z nadzoru nad egzekucją z nieruchomości mogłyby zaistnieć przesłanki do przekazania sprawy w tym trybie innemu sądowi. Z pewnością nie taki był cel ustawodawcy przy wprowadzaniu omawianego przepisu do Kodeksu postępowania cywilnego.

Wydaje się, że gdy w sprawie, w której w toku nadzoru nad egzekucją z nieruchomości powstały przesłanki do przekazania sprawy w trybie art. 44² k.p.c., a których uprzednio nie było, sąd sprawujący nadzór powinien w dalszym ciągu prowadzić egzekucję z nieruchomości, i to nawet w sytuacji, w której ten sąd bądź sąd nad nim przełożony pozostaje ostatnim wierzycielem w egzekucji z nieruchomości. Przekazywanie spraw nadzoru, w których komornik poczynił już zaawansowane postępy w egzekucji z nieruchomości, jest niecelowe z punktu widzenia ekonomii procesowej, co w ocenie autora niniejszego artykułu przeważa nad dalece horyzontalnymi zagrożeniami w zakresie bezstronności w dziedzinie nadzoru bądź ewentualnych skarg w toku egzekucji z nieruchomości. Ponadto pozostawienie sprawy nadzoru w rękach sądu właściwego wzmacnia w takiej sytuacji pewność co do prawa, bowiem wówczas w toku postępowania egzekucyjnego nie nastąpi nagle zmiana sądu sprawującego nadzór tylko dlatego, że jednym z pozostałych wierzycieli stał się ten sąd bądź sąd okręgowy będący jego sądem przełożonym.

5. Nadzór judykacyjny i administracyjny

Zgodnie z treścią art. 165 ust. 1 ustawy o komornikach sądowych nadzór nad komornikami obejmuje nadzór judykacyjny, nadzór administracyjny oraz nadzór wewnętrzny samorządu komorniczego. Nadzór judykacyjny sprawuje sąd realizujący czynności w postępowaniu skargowym, a także w trybie art. 759 § 2 k.p.c.¹⁹ Jeśli w ramach skargi bądź nadzoru

¹⁹ Por. np. M. Lewandowski, *Komentarz do ustawy o komornikach sądowych* [w:] *Ustawa o komornikach sądowych. Ustawa o kosztach komorniczych. Kodeks Etyki Zawodowej*

nad egzekucją z nieruchomości sprawa zostanie przekazana w trybie art. 44² pkt 1 i 2 k.p.c. innemu sądowi, nadzór judykacyjny powinien sprawować ten sąd, przynajmniej do czasu, gdy akta postępowania egzekucyjnego się w nim znajdują. Jest to zasadne o tyle, że sąd może wydawać orzeczenia w trybie nadzoru judykacyjnego w ramach zastosowania art. 759 § 2 k.p.c. nawet wówczas, gdy skarga na czynności komornika podlega odrzuceniu (por. art. 767³ § 2 k.p.c.). Dotyczy to także czynności w postaci sygnalizacji oczywistego naruszenia prawa przez komornika właściwemu prezesowi sądu rejonowego (art. 166 ust. 2 u.k.s.) i pozostałych obowiązków związanych z nadzorem judykacyjnym (por. art. 166 ust. 3–6 u.k.s.). W pozostałym zakresie nadzór judykacyjny powinien jednak sprawować sąd właściwy, pod warunkiem że w sprawie oddanej mu pod nadzór nie zachodzą przeszkody w jego sprawowaniu (niezależnie od tego, czy chodzi o przeszkody wymienione w art. 44² k.p.c., czy też w innych przepisach prawa).

Odnosnie do nadzoru administracyjnego podmioty uprawnione do jego sprawowania wymienia art. 167 ust. 1 ustawy o komornikach sądowych. W tym zakresie ewentualne przekazanie sprawy na podstawie art. 44² k.p.c. niczego nie zmienia i organy właściwe do jego sprawowania takimi pozostają. Po pierwsze dlatego, że organami nadzoru nie są sądy, lecz ich prezesi oraz Minister Sprawiedliwości. Po wtóre nadzór administracyjny odbywa się w przedmiocie niepokrywającym się z nadzorem judykacyjnym (por. art. 165 ust. 2 u.k.s.), więc i tak sąd, któremu przekazano sprawę na podstawie art. 44² pkt 1 albo 2 k.p.c. nie mógłby wykonywać czynności w tym zakresie²⁰. Sąd ten może jednak zasygnalizować właściwemu organowi nadzoru administracyjnego potrzebę podjęcia działań w ramach tego nadzoru, dostrzeżoną podczas rozpatrywania przekazanej mu sprawy. Takie przekazanie nie powoduje jednak, że organem właściwym do sprawowania nadzoru administracyjnego staje

Komornika Sądowego. Komentarz, pod red. J. Świeczkowskiego, M. Świeczkowskiej-Wójcikowskiej, uwagi do art. 165, Lex 2020.

²⁰ Por. P. Dzienis [w:] *Ustawa o komornikach sądowych. Ustawa o kosztach komorniczych. Komentarz*, pod red. R. Reiwersa, uwagi do art. 167, tezy 1–5, Legalis 2019.

się prezes sądu, któremu przekazano w trybie art. 44² pkt 1 bądź 2 k.p.c. sprawę ze skargi bądź nadzoru. Takim organem pozostaje prezes sądu właściwego.

6. Podsumowanie

Rozwiązanie zawarte w art. 44² k.p.c. zostało przyjęte, co do zasady, w sposób pozytywny. W doktrynie wskazuje się, że jest to przepis zwiększający gwarancje w zakresie bezstronności postępowania²¹. Z kolei Sąd Najwyższy wyraził stanowisko, że przepis art. 44² pkt 1 k.p.c. nie pozostawia sądowi właściwemu swobody w przedstawieniu akt sądowi przełożonemu, nie występuje tu również element uznaniowości, ponieważ okoliczność obciążająca do podjęcia wymienionych czynności jest możliwa do precyzyjnego, obiektywnego ustalenia²². W przypadku standardowego postępowania procesowego być może rzeczywiście tak jest, lecz gdy chodzi o postępowania innego rodzaju pojawiają się istotne problemy, które naświetlono w niniejszym opracowaniu na gruncie postępowania egzekucyjnego. Zdecydowanie przepis art. 44² k.p.c. nie był wprowadzony z myślą o postępowaniu egzekucyjnym bądź o postępowaniu nieprocesowym, w których zarówno sposób postępowania, jak i definicja roszczenia, o którym mowa w tym przepisie, może być przedmiotem sporów i niepewności wśród poszczególnych składów orzekających.

Niejasne są również skutki ewentualnego załatwienia przez sąd właściwy sprawy egzekucyjnej, którą winien przekazać w trybie art. 44² k.p.c. J. Gudowski wskazuje, że orzeczenie przez sąd właściwy miejscowo, wyłączony na mocy art. 44² k.p.c., stanowi przyczynę nieważności postępowania i kwalifikowane uchybienie procesowe²³. W przypadku

²¹ Por. I. Gil, *Nowelizacja Kodeksu postępowania cywilnego – zmiany wprowadzone ustawą z 4.7.2019 r. oraz innymi ustawami – tabela porównawcza z komentarzem*, M.Prawn. 2020, nr 6, Legalis.

²² Por. postanowienie SN z dnia 23 stycznia 2020 r., V Co 295/19, Lex nr 2779956.

²³ Por. J. Gudowski, *Wyłączenie sądu jako organu wymiaru sprawiedliwości – nowa instytucja w prawie procesowym cywilnym i karnym*, PŚ 2021, nr 6, s. 15.

tak niepewnej materii jak postępowanie egzekucyjne prawdopodobnie nie wiąże się to z jakimikolwiek brzemionnymi skutkami procesowymi, bowiem trudno doszukać się w dokonaniu takiego rozstrzygnięcia nieważności postępowania (art. 379 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.), tym bardziej jeśli sąd, któremu przedstawiono akta sprawy, odmówił jej przekazania, nie dostrzegając podstaw z art. 44² k.p.c. pkt 1 albo 2 k.p.c. Ostatecznie bowiem w sprawie orzekł sąd właściwy – fakt, że nie dopełnił obowiązku o charakterze organizacyjno-administracyjnym nie powoduje samo w sobie pozbawienia mocy bądź unieważnienia podjętego rozstrzygnięcia. A poza tym samo zastosowanie w postępowaniu egzekucyjnym art. 44² k.p.c. budzi tyle wątpliwości, że uznanie, iż sąd właściwy albo sąd przełożony go nie zastosował za błąd skutkujący nieważnością postępowania jest wykluczone. Niemniej jednak, z uwagi na niepewność co do skutków procesowych, wiele sądów, choćby tylko z ostrożności, przedstawia akta sądów przełożonym, by uniknąć potencjalnych konsekwencji związanych z ewentualnym rozstrzygnięciem naruszającym art. 44² k.p.c. Ewentualne stwierdzenie nieważności wiązać się może dla sędziego (asessora sądowego, referendarza sądowego) z określonymi konsekwencjami dyscyplinarnymi. S. Kotas-Turoboyska wskazuje na konieczność ścisłej interpretacji przepisu 44² k.p.c. z tendencją zawężającą, aby nie dopuścić do podważania powagi wymiaru sprawiedliwości przez sprawianie wrażenia uchylania się przez sąd od obowiązku rozstrzygnięcia sprawy²⁴. Niemniej jednak, biorąc pod uwagę potencjalne ryzyko, sądy niekoniecznie w celu uchylenia się od obowiązku załatwienia sprawy, lecz w celu uniknięcia uchybienia art. 44² k.p.c. przedstawiają akta sądom przełożonym, których zadaniem jest rozstrzygnięcie, czy sprawa ta powinna zostać rozpoznana przez inny sąd na skutek wyłączenia sądu właściwego. W ten sposób sądy nie tyle unikają wykonywania swojej pracy, lecz uwalniają się od potencjalnych zarzutów nieważności postępowania.

²⁴ Por. S. Kotas-Turoboyska, *Zasada bezstronności sędziego w procesie cywilnym* [w:] *Nowelizacja postępowania cywilnego. Wpływ zmian na praktykę sądową*, pod red. M. Białeckiego, S. Kotas-Turoboyskiej, F. Manikowskiego, E. Szczepanowskiej, Warszawa 2021, s. 245.

Praktyka pokazuje, że nie ma jednolitej linii orzeczniczej co do stosowania art. 44² k.p.c. w sprawach sądowych w postępowaniu egzekucyjnym, w którym wierzycielem jest sąd właściwy bądź sąd nad nim przełożony. Niektóre sądy okręgowe (przykładowo Sąd Okręgowy we Włocławku) bez wahania przekazują sprawy ze skarg i sprawy nadzorów nad egzekucją z nieruchomości (i to niezależnie od stadium tej egzekucji) innym sądom rejonowym z powołaniem się na przepis art. 44² pkt 1 albo 2 k.p.c., inne odmawiają przekazywania tych spraw. Rozbieżności są tak duże, że nawet w ramach jednego sądu niektórzy referenci są skłonni przekazywać te sprawy, a inni nie. Nie ma wszakże wątpliwości co do tego, że rozbieżności tych być nie powinno, bowiem mogą one prowadzić do sytuacji, w której analogiczne sprawy trafiające do danego sądu na skutek przekazania na podstawie art. 44² pkt 1 bądź 2 k.p.c. nie będą przekazywane przez jego macierzysty sąd okręgowy do innych sądów. Spowoduje to niesprawiedliwe obciążenie sądu dodatkową pracą, której nie ma sąd, z którego analogiczne sprawy są przekazywane.

Wydaje się, że w tym zakresie pomocna może być interwencja ustawodawcy – albo ingerencja w przepisy Kodeksu postępowania cywilnego, która wyjaśni, w jaki sposób (i czy w ogóle) w postępowaniu egzekucyjnym oraz innych niż procesowe postępowaniach sądowych stosować przepisy art. 44² k.p.c., albo też zmiana jedynie na poziomie Regulaminu urzędowania sądów powszechnych wskazująca, w jakich sytuacjach sprawy ze skarg na czynności komornika bądź nadzorów nad egzekucjami z nieruchomości należy przekazywać, a w jakich nie. Nie jest to jedynie kwestia praktyki postępowania co do czynności o charakterze organizacyjnym – przepis art. 44² k.p.c. został wprowadzony w celu ochrony podstawowej zasady wymiaru sprawiedliwości – zasady bezstronności. Ona niewątpliwie ma zastosowanie także w postępowaniu sądowym na etapie postępowania egzekucyjnego. Z drugiej jednak strony należy mieć na względzie, że sprawy ze skarg na czynności komornika są sprawami pilnymi, skoro zazwyczaj nie wstrzymują one postępowania egzekucyjnego, co w Regulaminie urzędowania sądów powszechnych zna-

lażło swoje odzwierciedlenie. Postępowanie egzekucyjne powinno zaś toczyć się sprawnie i bez zbędnych przeszkód.

Z kolei w przypadku egzekucji z nieruchomości należy wziąć pod uwagę, że przy liczbie czynności, które muszą być w jej toku podjęte (dokonanie zajęcia przedmiotu egzekucji, opisu i oszacowania, licytacja, przybicie, przysądzenie własności itd.), jest to trudna i nadzwyczaj długotrwała egzekucja, która przy skomplikowanym stanie prawnym bądź faktycznym może być jeszcze bardziej czasochłonna (egzekucje z nieruchomości mogą trwać wiele lat). Można mieć wątpliwości co do tego, czy przekazywanie spraw nadzoru w trybie art. 44² k.p.c., gdy sąd właściwy bądź sąd nad nim przełożony jest wierzycielem, i przedłużanie w ten sposób postępowania o kolejne miesiące jest celowe, jeśli wziąć pod uwagę inne niż bezstronność zasady postępowania egzekucyjnego. Oczywiście powyższe wątpliwości odnoszą się głównie do nadzorów nad egzekucjami, które weszły w zaawansowaną fazę, a nie będących dopiero w fazie początkowej.

Być może również praktyka wyklaruje w końcu jednolitą linię działania co do przekazywania w trybie art. 44² k.p.c. w sprawach egzekucyjnych po tym, gdy – jak to zwykle bywa – temat ten trafi w drodze pytania prawnego do Sądu Najwyższego. Niemniej jednak, jak trafnie zauważa J. Gudowski, zabiegi wyłącznie interpretacyjne stanowić będą kiepską podporę systemową niezbyt fortunnie skonstruowanego przepisu²⁵. Póki co jednak przepisy tego artykułu są tak niejednoznaczne w zakresie wykładni, gdy chodzi o postępowanie egzekucyjne, zwłaszcza w zakresie nadzorów nad egzekucjami z nieruchomości, że linia orzecznicza niestety jest bardzo niejednolita.

²⁵ Por. J. Gudowski, *op. cit.*, s. 25.

SUMMARY Features of the Legislation of Ukraine Regarding the Execution of Court Decisions on the Recovery of Alimony in Favor of Children

The legislation of Ukraine provides for some features that relate to the execution of court decisions on the recovery of alimony. This is due to the fact that decisions on the recovery of alimony can be enforced both on the territory of Ukraine and on the territory of other countries; the execution of decisions on the recovery of alimony can be extended with the age of children from 18 to 23 years, subject to their studying in higher education institutions; during 2017–2021 legislative acts were adopted which significantly increased the responsibility for non-compliance with decisions on the recovery of alimony.

Thus, a peculiarity of the execution of decisions of Ukraine on the recovery of alimony concerns those decisions according to which the debtor permanently resides outside Ukraine. In this issue, an important role is played by international conventions and treaties ratified by Ukraine in the prescribed manner. The main international document governing the collection of alimony is the United Nations (UN) Convention “On the Recovery Abroad of Maintenance” of June 20, 1956 (entered into force for Ukraine on October 19, 2006). The procedure for applying for a solution to the issues of collecting alimony for the maintenance of children is set out in more detail in the Instruction “On the Implementation in Ukraine of the Convention on the Recovery Abroad of Maintenance” (2006).

On the basis of the international Convention, amendments were made to Article 199 of the Family Code of Ukraine, according to which alimony can be received by students aged 18 to 23 if they are studying in a higher educational institution.

The next legislative feature regarding decisions on the recovery of alimony for children is the establishment of a certain responsibility for failure in this regard, namely, civil, administrative and criminal liability.

Civil liability is provided for by Article 196 of the Family Code of Ukraine and is the payment of a penalty for a violation of the deadline for the payment of alimony. In addition to this forfeit, the executor may apply certain restrictions and penalties to the debtor for non-payment of alimony.

Administrative liability applies to non-payers of alimony who are in arrears over 6 months, and represents the performance of socially useful works

provided for by Articles 31–1, 183–1 and 183–2 of the Code of Administrative Offenses of Ukraine.

Criminal liability is provided for by Articles 164, 382 of the Criminal Code of Ukraine and is established for malicious evasion of paying alimony for children, as well as for deliberate failure to comply with a decision (regarding alimony) or obstructing its execution.

In addition to the above types of liability for non-payment of child alimony, the legislation provides for the following restrictions:

- 1) for the registration of notarial transactions (agreements);*
- 2) to receive a housing subsidy;*
- 3) for registration actions in relation to a vehicle;*
- 4) in the field of state registration of legal entities;*
- 5) dismissal of the first deputy minister and deputy ministers;*
- 6) in the right to be appointed a member of the Cabinet of Ministers of Ukraine;*
- 7) in the right of appointment to a position in the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine;*
- 8) in the right to be appointed a prosecutor;*
- 9) in the right to be appointed to the post of chairman of the National Agency of Ukraine for the identification, search and management of assets received from corruption and other crimes;*
- 10) in the right to be appointed to positions in the State Bureau of Investigation;*
- 11) in the field of electoral rights.*

Thus, this scientific article outlines the features of the legislation of Ukraine regarding the execution of court decisions on the recovery of alimony in favor of children.

Keywords: *features of the legislation of Ukraine, execution of court decisions, recovery of alimony for the maintenance of children, recipient of alimony, payer of alimony, civil liability, administrative liability, criminal liability, restrictions for non-payment of alimony*

STRESZCZENIE **Charakterystyka przepisów ukraińskich dotyczących wykonania wyroków sądowych związanych z egzekwowaniem świadczeń alimentacyjnych na rzecz dzieci**

Przepisy obowiązujące na Ukrainie zawierają pewne regulacje, które dotyczą wykonywania postanowień sądów w sprawie egzekwowania obowiązków alimentacyjnych. Regulacje te dotyczą m.in. faktu, że postanowienia w sprawie egzekwowania alimentów mogą być egzekwowane zarówno na terytorium Ukrainy, jak i na terytorium innych krajów. Wykonywanie postanowień o egzekwowaniu obowiązków alimentacyjnych może przedłużać wiek uprawnionych dzieci z 18 do 23 lat, pod warunkiem, że kontynuują kształcenie w szkołach wyższych. Przepisy przyjęte w latach 2017–2021 znacząco zwiększyły odpowiedzialność za nieprzestrzeganie postanowień w sprawie egzekwowania obowiązków alimentacyjnych.

Wykonanie postanowień o egzekwowaniu obowiązków alimentacyjnych na Ukrainie podlega szczególnym rozwiązaniom w przypadkach, w których dłużnik mieszka na stałe poza Ukrainą. W tej kwestii ważną rolę odgrywają międzynarodowe konwencje i traktaty ratyfikowane przez Ukrainę. Głównym międzynarodowym dokumentem dotyczącym egzekwowania alimentów jest Konwencja Organizacji Narodów Zjednoczonych „O dochodzeniu roszczeń alimentacyjnych za granicą” z 20 czerwca 1956 roku, która weszła w życie na Ukrainie dnia 19 października 2006 roku. Procedura wnioskowania o rozwiązanie kwestii egzekwowania alimentów na dzieci jest określona bardziej szczegółowo w rozporządzeniu „w sprawie wdrożenia na Ukrainie Konwencji o dochodzeniu roszczeń alimentacyjnych za granicą” (2006).

Na podstawie międzynarodowej Konwencji, której zmiany zostały wprowadzone w artykule 199 Kodeksu Rodzinnego Ukrainy, świadczenia alimentacyjne mogą być otrzymywane przez studentów w wieku 18–23 lat, o ile studiuje na wyższej uczelni.

Kolejnym zagadnieniem legislacyjnym dotyczącym postanowień o dochodzeniu roszczeń alimentacyjnych na rzecz dzieci jest wprowadzenie określonej odpowiedzialności za brak spełniania obowiązków alimentacyjnych, obejmującej odpowiedzialność cywilną, administracyjną i karną.

Odpowiedzialność cywilną przewiduje art. 196 Kodeksu Rodzinnego Ukrainy i obejmuje ona kary za naruszenie terminu płatności alimentów. Oprócz zajęcia

wynagrodzenia komornik może nałożyć pewne ograniczenia i kary na dłużnika z tytułu niepłacenia alimentów.

Odpowiedzialność administracyjna dotyczy dłużników alimentacyjnych, którzy zalegają za okres ponad 6 miesięcy i obejmuje wykonywanie prac społecznie zgodnie z art. 31–1, 183–1 i 183–2 Kodeksu Wykroczeń Administracyjnych Ukrainy.

Odpowiedzialność karna jest określona w art. 164, 382 Kodeksu Karnego Ukrainy i jest przewidziana w przypadku rażącego uchylania się od płacenia alimentów na dzieci oraz celowego nieprzestrzegania postanowień (w tym dotyczących alimentów) lub utrudniania ich wykonania.

Oprócz powyższych rodzajów odpowiedzialności z tytułu niepłacenia alimentów na dzieci, przepisy przewidują następujące ograniczenia:

- 1) w rejestracji transakcji notarialnych (umów);
- 2) w otrzymywaniu świadczeń mieszkaniowych;
- 3) odmowę podjęcia działań rejestracyjnych w związku z pojazdem;
- 4) w obszarze rejestracji osób prawnych przez państwo;
- 5) odwoływanie pierwszych wiceministrów i wiceministrów;
- 6) w prawie do bycia powołanym do Gabinetu Ministrów Ukrainy;
- 7) w prawie do bycia wyznaczonym na stanowiska w krajowym biurze antykorupcyjnym Ukrainy;
- 8) w prawie do bycia powołanym na prokuratora;
- 9) w prawie do bycia powołanym na stanowisko przewodniczącego Narodowej Agencji Ukrainy ds. określania, wyszukiwania i zarządzania aktywami uzyskiwanymi z działalności korupcyjnej i innych przestępstw;
- 10) w prawie do bycia powołanym na stanowisko w państwowym biurze dochodzeniowym;
- 11) w obszarze czynnych praw wyborczych.

Podsumowując, w artykule przedstawiono regulację prawną Ukrainy dotyczącą wykonywania postanowień sądu w sprawie egzekucji alimentów na rzecz dzieci.

Słowa kluczowe: charakterystyka przepisów obowiązujących na Ukrainie, wykonywanie postanowień sądu, egzekwowanie alimentów na rzecz dzieci, otrzymywanie alimentów, płatnik alimentów, odpowiedzialność cywilna, odpowiedzialność administracyjna, odpowiedzialność karna, ograniczenia w przypadku braku płatności alimentów

Features of the Legislation of Ukraine Regarding the Execution of Court Decisions on the Recovery of Alimony in Favor of Children

1. Introduction

The Constitution of Ukraine¹ defines the basic rights and obligations of the state and citizens to ensure the protection of the property rights of children. In particular, Part 2 of Article 51 of the Basic Law states that parents are obliged to support their children until they reach the age of majority.

The obligation of parents to support their children until they reach the age of majority is determined by Article 180 of the Family Code of Ukraine². In the event of parents' evasion of fulfilling their responsibilities

¹ Konstituciya Ukrayini: Osnovnij Zakon Ukrayini [Constitution of Ukraine: Basic Law of Ukraine]. (1996). zakon.rada.gov.ua Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].

² Symejnij kodeks Ukrayini [Family Code of Ukraine]. (2002). zakon.rada.gov.ua Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> [in Ukrainian].

regarding the maintenance of children, in accordance with Art. 181 of the Family Code of Ukraine, alimony is collected from them in court.

Other legal norms stipulate the obligations of parents to support their children until they reach the age of majority.

For example, according to Article 141 of the Family Code of Ukraine, a mother and a father have equal rights and obligations regarding a child, regardless of whether or not they were married to each other. The dissolution of marriage between parents, their living separately from the child, does not affect the scope of their rights and does not relieve them of their obligations regarding the child. If, after the dissolution of the marriage or the termination of the actual relationship, one of the parents improperly fulfills his/her constitutional duty, then the legislation of Ukraine provides for the following ways of resolving this issue:

- the first method involves reaching an agreement between the parents and resolving the issue of paying alimony peacefully by an agreement between them;
- the second – the payment of alimony by one of the parents by a court decision;
- the third – to conclude an agreement on the payment of child alimony, in which to determine the amount and timing of the given payment.

The agreement is concluded in writing and certified by a notary.

Such ways of solving this issue are also provided for by Articles 181 and 189 of the Family Code of Ukraine.

Alimony received by a child from one parent is the child's property, as provided for in Art. 179 of the Family Code of Ukraine. In this regard, one of the parents or another legal representative of the child, in whose name alimony is paid, is obliged to dispose of the alimony solely for its intended purpose and only in the interests of the child. A minor child also has the right to independently receive and dispose of alimony in accordance with the Civil Code of Ukraine.

The legal basis for obtaining alimony for the maintenance of a child is an appeal by the interested person to the court with a statement of

claim. According to Article 181 of the Family Code of Ukraine, the right to file a claim for the recovery of alimony for a minor child belongs to one of the parents, an adoptive parent, a guardian or guardian of the child, as well as the administration of the health care, educational or other institution (e.g., boarding school) in which the child is cared for and which by virtue of the law protects the interests of this child.

Given the humane goal in the interests of children, the legislator exempted the plaintiffs from paying court fees for filing a statement of claim, as provided for in Clause 3 of Part 1 of Article 5 of the Law of Ukraine "On the court fee"³.

When making a decision on the recovery of alimony, the court takes into account several factors before determining the amount of alimony, namely: the state of health and financial situation of the child; the state of health and financial situation of the alimony payer (one of the parents); whether the payer has alimony for other children and disabled family members; presence of a right of ownership; possession or use of the alimony payer of any property and property rights, and so on (Article 182 of the Family Code of Ukraine). However, the minimum guaranteed amount of alimony for one child cannot be less than 50% of the subsistence minimum for a child of the corresponding age. Such a living wage is established annually by the Law of Ukraine on the State Budget of Ukraine. The exceptions are cases when the payer of alimony has irregular, inconsistent income or receives part of the income in kind, as well as in the presence of other circumstances of significant importance. In such cases, the court, upon the application of the payer or recipient of the alimony, may determine the amount of alimony as a fixed amount of money to be indexed.

If the amount of alimony, determined by the court as a fixed amount, is less than 50% of the subsistence minimum for a child of the corresponding

³ Pro sudovij zbir: Zakon Ukrayini [On the court fee: Law of Ukraine]. (2011). zakon.rada.gov.ua Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17#Text> [in Ukrainian].

age, then, in accordance with the law, the child is assigned state assistance to the amount of the difference between this amount of alimony and 50% of the subsistence minimum for a child of the corresponding age.

The final stage of the process of legal proceedings is the adoption by the court of a decision on the recovery of alimony for the maintenance of the child, and its entry into legal force. Together with the court decision, which has entered into legal force, the court issues to the recipient of the alimony a writ of execution (court order), which is then submitted to the executive service at the place of residence of the defendant (debtor) or for execution by a private executor. However, if the defendant (debtor) is officially working and the recipient of the alimony knows information about the debtor's place of work and has the necessary evidence regarding this, then the writ of execution is sent to the executive service at the location of the debtor's workplace.

In Ukraine, the execution of court decisions on the recovery of alimony is assigned to the bodies of the state executive service, where executive acts are performed by the state executor, and can also be performed by private executors. As provided for by Articles 12, 26, 71 of the Law of Ukraine "On Enforcement Proceedings"⁴, the peculiarity of the execution of this category of enforcement documents is that all of them are admitted by the court for immediate execution, that is, the state executor opens enforcement proceedings no later than the next day after receiving the enforcement document, and proceeds with enforcement actions. The terms for implementing the enforcement proceedings are calculated in years, since the state executor must implement enforcement actions before the expiration of the period provided for by the court decision.

A certain peculiarity of the execution of decisions of Ukraine on the recovery of alimony concerns those decisions according to which the

⁴ Ob ispolnitelnom proizvodstve: Zakon Ukrainy [On enforcement proceedings: Law of Ukraine]. (2016). zakon.rada.gov.ua Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19> [in Ukrainian].

debtor permanently resides outside Ukraine. In this issue, an important role is played by international conventions and treaties ratified by Ukraine in the prescribed manner. In accordance with Article 13 of the Family Code of Ukraine, part of the national family legislation of Ukraine includes international treaties regulating family relations, to which binding consent was provided by the Supreme Council Verkhovna Rada of Ukraine. If the international treaty of Ukraine contains rules other than those established by the relevant act of family law, then the rules of the international treaty of Ukraine apply.

The main international document regulating the collection of alimony is the United Nations (UN) Convention “On the Recovery Abroad of Maintenance”⁵ of June 20, 1956 (entered into force for Ukraine on October 19, 2006).

However, it should be noted that on November 23, 2007, the following UN Convention was adopted – the Convention “On the International Recovery of Child Support and Other Forms of Family Maintenance”⁶, in accordance with Article 49, which, in relations between states, replaces the Convention of June 20, 1956, insofar as the scope of its application between such states coincides with the scope of this Convention (for the recovery of alimony for children). This Convention was ratified by the Verkhovna Rada of Ukraine on January 11, 2013.

The purpose of this Convention is to ensure the effective collection abroad of child alimony and other forms of family maintenance, in particular by: a) the creation of an integrated system of cooperation between the authorities of the Contracting States; b) providing an opportunity to submit requests for decisions on the recovery of maintenance

⁵ Pro styagnennya alimentiv za kordonom: Konvenciya OON [On the recovery of alimony abroad: Convention UN]. (1956/2006). zakon.rada.gov.ua Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_425#Text [in Ukrainian].

⁶ Pro mizhnarodnij poryadok styagnennya alimentiv na datej ta inshih form utrimannya sim'yi: Konvenciya OON [On the international procedure for the collection of alimony for children and other forms of family maintenance: Convention UN]. (2007). zakon.rada.gov.ua Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_112#Text.

funds; c) ensuring the recognition and enforcement of decisions on the recovery of maintenance funds; d) determining effective measures for the immediate implementation of decisions on the recovery of maintenance funds (Article 1 of the Convention).

According to Part 1 of Article 2, this Convention applies: a) to maintenance obligations arising from the relationship between parents and children under the age of 21; b) to the recognition and execution or enforcement of the decision on the maintenance of a spouse; c) to the maintenance of a spouse.

With regard to children, it should be noted that, in accordance with paragraph “a” of Part 1 of Article 2 of this Convention, it applies to maintenance obligations arising from the parent-child relationship in respect of a person under the age of 21. However, this clause of the Convention was approved by the Law of Ukraine “On the Ratification of the Convention on the International Recovery of Child Support and Other Forms of Family Maintenance”⁷, dated January 11, 2013, with the following statements and reservations: Ukraine reserves the right to apply the Convention to maintenance obligations arising from relations between parents and a child, in relation to a person under the age of 18.

The specified Law of Ukraine, in accordance with Article 63 of the Convention, extends its application regarding the recognition and enforcement of court decisions on the recovery of alimony:

- from parents to their adult daughters and sons who cannot work;
- from parents to their adult daughters and sons who continue their education until they reach 23 years of age;
- from a stepmother or stepfather to stepdaughters and stepsons who have not reached the age of majority.

⁷ Pro ratifikaciyu Konvenciyi pro mizhnarodne styagnennya alimentiv na ditej ta inshih vidiv simejnogo utrimannya: Zakon Ukraini [On ratification of the Convention on the international recovery of alimony for children and other types of family maintenance: Law of Ukraine]. (2013). zakon.rada.gov.ua Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/26-18#Text> [in Ukrainian].

The legislation of Ukraine, taking into account this Convention, provides for the extension of the age for receiving alimony after the child reaches 18 years of age, but on one condition – in the case of continuing education in a higher educational institution in a daytime form and only for the period of this education. This feature of the legislation is set out in Article 199 of the Family Code of Ukraine.

In the event that another international treaty is in force between Ukraine and any of the Contracting Parties governing the recognition and enforcement of court decisions, the execution of orders for the service of documents or the receipt of evidence abroad, the provisions of the relevant international treaty may apply.

This method of implementing decisions on alimony is reflected in the Convention “On legal assistance and legal relations in civil, family and criminal cases”⁸ concluded in Minsk on January 22, 1993 and ratified by Ukraine on November 10, 1994.

This Convention operates on the territory of Belarus, Armenia, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Georgia, Ukraine, Moldova, Russia, Tajikistan, Turkmenistan and Uzbekistan. According to Part 1 of Article 32 of the Convention, the legal relationship between parents and children is determined by the legislation of the Contracting Party in whose territory the children permanently reside. The same Convention applies the same rules regarding the recognition and enforcement of decisions made by the courts of one of these states on the territory of other countries.

To collect alimony from a defendant (debtor) who lives abroad, a person interested in collecting alimony must submit an application. The Law of Ukraine “On the Ratification of the Convention on the International Recovery of Child Support and Other Forms of Family Maintenance” has designated the Ministry of Justice of Ukraine as the central body for fulfilling the duties imposed by the Convention.

⁸ Pro pravovu dopomogu ta pravovi vidnosini po civilnim, simejnim ta kriminalnim spravam: Konvenciya OON [On legal assistance and legal relations in civil, family and criminal cases: Convention UN]. (1993/1994). zakon.rada.gov.ua Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_009#Text [in Ukrainian].

The procedure for applying for a solution to the issues of collecting alimony for the maintenance of children is set out in more detail in the Instruction “On the Implementation in Ukraine of the Convention on the Recovery Abroad of Maintenance”⁹, which was approved by order of the Ministry of Justice of Ukraine, dated December 29, 2006 No. 121/5 (the last changes were made on January 09, 2020).

This Instruction defines a simplified procedure for the recovery of child alimony or maintenance of another family member in relations with such states that are parties to it: Australia, Algeria, Argentina, Barbados, Belgium, Belarus, Bosnia and Herzegovina, Brazil, Burkina Faso, Vatican City, United Kingdom, Haiti, Guatemala, Greece, Denmark, Ecuador, Estonia, Israel, Ireland, Spain, Italy, Cape Verde, Kazakhstan, Cyprus, Kyrgyzstan, Colombia, Germany, Liberia, Luxembourg, Macedonia, Mexico, Moldova, Monaco, Morocco, Niger, Netherlands, New Zealand, Norway, Pakistan, Poland, Portugal, Romania, Seychelles, Serbia, Slovakia, Slovenia, Suriname, Tunisia, Turkey, Uruguay, Hungary, Philippines, Finland, France, Croatia, Central African Republic, Czech Republic, Chile, Switzerland, Sweden, Sri Lanka.

Article 1 of the Instruction provides for the following procedures for the execution of this Convention in Ukraine, namely: the procedure for filing an application for the recovery of alimony from a defendant living abroad; the procedure for filing an application for the recognition and execution of a court decision of Ukraine on the recovery of alimony on the territory of another state; the procedure for processing applications from foreign applicants for the recovery of alimony and for the recognition and execution of a foreign court’s decision to recover alimony from persons who live in Ukraine; the procedure for the provision of international legal assistance in connection with the consideration of cases on the basis of the Convention.

⁹ Pro vikonannya v Ukrayini Konvenciyi pro styagnennya alimentiv za kordonom: Instrukciya Ministerstva yusticiyi Ukrayini [On the implementation in Ukraine of the Convention on the recovery of alimony abroad: Instruction Ministry of Justice of Ukraine] (2006). zakon.rada.gov.ua Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-06#Text10> [in Ukrainian].

This Instruction establishes the following forms of appeal:

- 1) an application for the recovery of alimony from a defendant (debtor) residing abroad – if there is no decision of the Ukrainian court to recover alimony from the defendant residing in the territory of another country, or when, according to the legislation of the Contracting Party, the issue is resolved at the place of residence of the defendant, or when it is necessary to resolve the issue of changing the amount of alimony;
- 2) a petition for the recognition and execution of the decision on the recovery of alimony – in the case when there is a decision of the court of Ukraine and, in accordance with the legislation of the Contracting Party, such a decision can be made at the place of residence of the plaintiff (in another country).

According to Clause 4 of the Instruction on the Implementation in Ukraine of the Convention on the Recovery Abroad of Maintenance, all requests for the recovery of alimony for a child are sent for transfer abroad or from abroad only through the Ministry of Justice of Ukraine. If the plaintiff lives on the territory of Ukraine, requests for the recovery of child alimony may be sent to the Ministry of Justice of Ukraine through the main territorial departments of justice of the Ministry of Justice of Ukraine (which are geographically located in regional centers).

The Ministry of Justice of Ukraine, as the transferring party, and certain public authorities of other countries, as the receiving party, do not charge fees for services that are provided in accordance with the Convention on the international recovery of alimony.

According to Clause 9 of the Instruction, the Ministry of Justice of Ukraine shall send an application to the body of the host Contracting Party within a month of the date of receipt of the request for the recovery of child alimony. This period may be more than one month if additional information or documents are required to apply abroad and other measures are taken to properly process the application. The Ministry of Justice of Ukraine informs the plaintiff in writing about the progress and results of the consideration of the given application.

At the same time, this Instruction provides certain grounds for refusing to accept an application, which are:

- violation of the established form of writing an application;
- lack of necessary information in the application;
- lack of required additional documents;
- incorrect paperwork (lack of a properly approved translation, etc.).

However, such a decision, as well as the action or inaction of the Ministry of Justice of Ukraine, can be challenged administratively to the District Administrative Court of the city of Kiev in accordance with Part 2 of Article 18 of the Code of Administrative Procedure of Ukraine. The total time for submission to the Administrative Court is six months.

The next legislative feature regarding decisions on the recovery of alimony for children is the establishment of a certain responsibility for failure to comply. Recently adopted Laws of Ukraine: “On amending certain legislative acts of Ukraine concerning strengthening the protection of the child’s right to proper maintenance by improving the procedure for collecting alimony”¹⁰, dated May 17, 2017, “On amending certain legislative acts of Ukraine concerning strengthening the protection of the right of the child for proper maintenance by improving the procedure for enforced collection of arrears in the payment of alimony”¹¹, dated December 7, 2017 and “On amending certain legislative acts of Ukraine regarding the creation of economic prerequisites for strengthening the protection

¹⁰ Pro vnesennya zmin do deyakih zakonodavchih aktiv Ukraini shodo posilennya zahistu prava ditini na nalezhne utrimannya shlyahom vdoskonalennya poryadku styagnennya alimentiv: Zakon Ukraini [On amending certain legislative acts of Ukraine concerning strengthening the protection of the child’s right to proper maintenance by improving the procedure for collecting alimony: Law of Ukraine]. (2017). zakon.rada.gov.ua Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2037-19#n37> [in Ukrainian].

¹¹ Pro vnesennya zmin do deyakih zakonodavchih aktiv Ukraini shodo posilennya zahistu prava ditini na nalezhne utrimannya shlyahom vdoskonalennya poryadku primusovogo styagnennya zaborgovanosti zi splati alimentiv: Zakon Ukraini [On amending certain legislative acts of Ukraine regarding the creation of economic prerequisites for strengthening the protection of the child’s right to proper maintenance: Law of Ukraine]. (2017). zakon.rada.gov.ua Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2234-19#Text> [in Ukrainian].

of the child's right to proper maintenance"¹², dated July 03, 2018, significantly increased the responsibility for non-payment of alimony.

Today, for failure to comply with court decisions regarding non-payment of alimony for children, the legislation of Ukraine provides for the following types of liability: civil, administrative and criminal.

Each of them is considered below.

2. Civil liability

The emergence of this type of liability is provided for by the Laws of Ukraine of May 17, 2017 and July 3, 2018, and represents the payment of a penalty for violation of the deadline for the payment of alimony. On the basis of these laws, amendments have been made to Art. 196 of the Family Code of Ukraine.

Thus, in the event of a debt arising through the fault of a person who is obliged to pay alimony by a court decision or by an agreement between the parents, the recipient of the alimony has the right to collect a penalty to the amount of 1% of the amount of unpaid alimony for each day of delay from the date of the delay in the payment of alimony until the day of full repayment of arrears or until the day the court makes a decision on the collection of penalties, but to the amount of not more than 100% of the debt.

The provisions of Article 196 of the Family Code of Ukraine apply only to those cases when the collection of alimony is made on the basis of a court decision. To enact civil liability on the payer of alimony, a statement of claim must be submitted to the court.

For the emergence of grounds for filing a claim for the recovery of penalties, there must be a factor of the presence of guilt on the part of the

¹² Pro vnesennya zmin do deyakih zakonodavchih aktiv Ukrayini shodo stvorenniya ekonomichnih peredumov dlya posilennya zahistu prava ditini na nalezhne utrimannya: Zakon Ukrayini [On amending certain legislative acts of Ukraine regarding the creation of economic prerequisites for strengthening the protection of the child's right to proper maintenance: Law of Ukraine]. (2018). zakon.rada.gov.ua Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2475-19#Text> [in Ukrainian].

payer. However, if the debt has arisen due to circumstances beyond the control of the alimony payer (illness, an accountant's mistake, the actual impossibility to make payments for other valid reasons), no penalty interest can be charged on it. If it is the fault of the payer, then the performer, according to Article 71 of the Law of Ukraine "On Enforcement Proceedings", makes a calculation of a forfeit for alimony and after that the recipient of the alimony has the right to file a statement of claim with the court for the recovery of such alimony. At the same time, the form of the payer's fault – intent or negligence, is irrelevant to the court.

If the source and amount of earnings (income) of the alimony payer, received from abroad, is established, at the request of the recipient of alimony, the state executor or the private executor recalculates the debt.

The legislator, in Part 2 of Article 196 of the Family Code of Ukraine, provided for the case in which the amount of the penalty can be reduced by the court, taking into account the material and marital status of the alimony payer. Moreover, the penalty is not paid if the alimony payer is a minor (Part 3 of Article 196 of the Code).

Later, at the initiative of the Ministry of Justice of Ukraine, the responsibility for the non-payment of alimony was strengthened. After the adoption of the Law of Ukraine "On amendments to certain legislative acts of Ukraine concerning the creation of economic preconditions for strengthening the protection of the child's right to proper maintenance", according to which Article 71 of the Law of Ukraine "On Enforcement Proceedings" was supplemented with Part 9, from July 3, 2018, the legislator introduced into effect the imposing of restrictions on non-payers of alimony, provided that the payment of alimony is in arrears to a total amount of more than 4 months.

In such cases, the state executor introduced the following motivated decisions, which are valid until the payment of alimony arrears is repaid in full:

- 1) on the establishment of a temporary restriction of the debtor's right to leave Ukraine (a special exception is the departure with the child outside Ukraine for the purpose of the child's treatment);

- 2) on the establishment of a temporary limitation of the debtor in the right to drive vehicles;
- 3) on the establishment of a temporary limitation of the debtor in the right to use hunting firearms, pneumatic and cold weapons, and devices of domestic production for shooting cartridges filled with rubber or similar such non-lethal projectiles;
- 4) on the establishment of a temporary limitation of the debtor's right to hunt.

It should be noted once again that these decisions can only be made by a state executor.

However, the legislator slightly softened the civil liability for the temporary restriction of the debtor's right to drive vehicles in such cases:

- 1) if the establishment of this restriction deprives the debtor of the main legal source of livelihood;
- 2) the use of a vehicle by the debtor due to the debtor's disability or the presence of a person from disability groups I and II or a child with a disability;
- 3) the debtor's military service, military service when conscripted by officers, military service when conscripted for mobilization for a special period, military service when conscripted from among the reservists in a special period or if the debtor is doing military service and performing combat tasks of military service in a combat situation or in the area of anti-terrorist operations, and military service in the implementation of measures to ensure national security and defense, the repulsion and containment of the armed aggression of the Russian Federation in the Donetsk and Luhansk regions (the legislator partially introduced this addition by the Law of Ukraine of March 30, 2021);
- 4) payment in installments or the deferral of payment of alimony arrears on the basis of a court decision (Part 10 of Article 71 of the Law of Ukraine "On Enforcement Proceedings").

In addition to the above measures of civil liability, the executor may apply penalties to the debtor for non-payment of alimony.

For example, according to Part 14 of Article 71 of this Law, in the presence of a debt, the aggregate amount of which exceeds the amount of the corresponding payments for one year, the executor shall issue a resolution on imposing a fine on the debtor to the amount of 20% of the amount of the debt for the payment of alimony. If such a debt exceeds the payments for two years – a fine of 30%, if for three years – a fine of 50%.

The amounts of these fines are collected from the debtor and transferred to the claimant (recipient of alimony), which is a positive point for the material support of children. Such a right to apply fines to the debtor is vested in both the state executor and the private executor.

The law provides for the automated seizure of the debtor's funds in the enforcement proceedings for the recovery of alimony in the manner determined by the Ministry of Justice of Ukraine in agreement with the National Bank.

Thus, in accordance with Article 8 of the Law of Ukraine “On Enforcement Proceedings”, the automated system of enforcement proceedings ensures the automated arrest of the debtor's funds in enforcement proceedings for the recovery of alimony in the manner determined by the Ministry of Justice of Ukraine in agreement with the National Bank of Ukraine. If the amount of the debt on the payment of alimony exceeds three months, information about the debtor is entered into the Unified Register of Debtors.

A debtor who is entered into this register will not be able to conclude any contract in relation to the debtor's property in the future. Thus, according to the current legislation, state registrars, in particular notaries, before carrying out any transactions (conclusions of agreements) in relation to the debtor's property, are obliged to first check the information from the Unified Register of Debtors. If the debtor is listed in the register, then the performer should be informed about it.

3. Administrative liability

From February 6, 2018, the basis for bringing to administrative liability the debtors for the payment of alimony for children is the Law of Ukraine “On amendments to certain legislative acts of Ukraine on enhancing the protection of the child’s right to proper maintenance by improving the procedure for enforcing the collection of debts on the payment of alimony”, dated December 7, 2017.

To non-payers of alimony, with arrears in the payment of alimony which exceed 6 months from the date of presentation of the court decision, the legislator introduced a new type of liability – namely, socially useful works, provided for by Articles 31-1, 183-1 and 183-2 of the Code of Ukraine on administrative offenses¹³.

In accordance with the above Law, in order to protect sick children, for the appointment of community service, the total amount of liability for non-payment of alimony is reduced to three months.

According to Part 1 of Article 31-1 of the Code, socially useful works consist of the performance of paid work by a person who has committed an administrative offense, the type of such works and the list of facilities at which the violators must perform these works are determined by the relevant local government.

To serve this type of punishment, the state executor draws up a protocol on the commission by the debtor of an administrative offense, provided for in Article 183-1 of the Code, and sends it for consideration to the court at the location of the state executive service body. Considering this protocol, the court can impose a punishment in the form of community service for a period of 120 to 240 hours. Further failure to pay alimony within a year of the moment the violator was first brought to administrative liability entails a similar punishment in

¹³ Kodeks Ukrayini pro administrativni pravoporushennya [Code of Ukraine on administrative offenses] (1984). zakon.rada.gov.ua Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> [in Ukrainian].

the form of 240–360 hours. If evasion of the performance of socially useful works continues, then the violator may be subjected to administrative arrest for up to 10 days by a court decision (Article 183–2 of the Code).

4. Criminal liability

Article 164 of the Criminal Code of Ukraine¹⁴ establishes criminal liability for malicious evasion of the payment of funds established by a court decision for the maintenance of children (alimony), as well as malicious avoidance of parents from supporting minors or non-working children who are under their care.

This article of the Code explains who is a malicious non-payer of child support. It is a person who does not comply with a court decision (hides income, changes his place of residence or work without notifying a state executive or private executive) and is in arrears in the payment of alimony for more than 3 months.

Persistent non-payers of alimony are subject to criminal liability under Article 164 of the Criminal Code of Ukraine, Part 1 of which provides for punishment in the form of: community service for a period of 80 to 120 hours; arrest for up to 3 months; restriction of freedom for up to 2 years.

For the same actions that were committed by a person previously convicted of a similar criminal offense, the court shall impose a punishment in the form of: community service for a period of 120 to 240 hours; arrest for 3 to 6 months; restriction of freedom for 2 to 3 years. Moreover, Article 382 of this Code provides for criminal liability for the deliberate failure to comply with a sentence, decision, ruling or court ruling that entered into legal force, or the obstruction of their execution.

¹⁴ Kriminalnij Kodeks Ukrayini [Criminal Code of Ukraine] (2001). zakon.rada.gov.ua Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> [in Ukrainian].

The grounds for prosecution under this article are:

- the existence of the fact that the recipient of the alimony has applied to the court with a claim for the recovery of alimony, based on the results of which the consideration of a court decision should be made;
- the presence of arrears in the payment of such funds, in aggregate, amounting to the amount of payments for three months of the corresponding payments;
- the malicious nature of evading child support payments expressed in any actions of the debtor aimed at non-compliance with the court decision (for example, concealment of income, change of residence or place of work without notifying the state executor).

In addition, criminal liability in accordance with Parts 2 and 3 of Article 382 of the Code applies to an official (including one who occupies a responsible or especially responsible position) for failure to comply with a court decision or for creating obstacles to its execution.

The sanctions of Article 382 of the Code provide for fines or imprisonment (up to a maximum of 5 years), simultaneously with the deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities (up to 3 years).

In addition to the above types of liability for non-payment of child support, the legislation provides for other *restrictions* that actually operate on the basis of the Law of Ukraine, dated July 3, 2018. These include the following restrictions:

1) *For the registration of notarial transactions (contracts)*: Clause 8–1 of Article 49 of the Law of Ukraine “On notaries”¹⁵ provides that a notary or an official performing notarial acts should refuse to perform a notarial act if the person who has applied for a notarial act upon alienation of his property, is entered in the Unified Register of Debtors (for enforcement proceedings on the recovery of alimony).

¹⁵ Pro notariat: Zakon Ukrayini [On notaries: Law of Ukraine]. (2018). zakon.rada.gov.ua Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text> [in Ukrainian].

2) *To receive a housing subsidy*: in accordance with Clause 7 or Clause 14 of the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On simplifying the procedure for providing subsidies to the population to reimburse the costs of paying for housing and communal services, the purchase of liquefied gas, solid and liquid fuel”¹⁶, No. 848 of 21 October, 1995 (as amended on April 14, 2021), from May 1, 2021, a housing subsidy is not assigned (including for the next period) if there are persons in the household or in the family of a household member who, according to the Unified Register of Debtors, with regard to enforcement proceedings for the recovery of alimony, have a debt for more than three months.

3) *To refuse to perform registration actions regarding a vehicle*: Part 5 of Article 34 of the Law of Ukraine “On road traffic”¹⁷ established that in the case when a person who is entered in the Unified Register of Debtors applies for the re-registration or deregistration of a vehicle for the purpose of its alienation, the territorial bodies of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine are obliged to refuse to perform the registration action, about which, no later than the next working day, the body of the state executive service or a private executive specified in the Unified Register of Debtors is notified, indicating information about this vehicle.

4) *In the field of state registration of legal entities*: Clause 3–1, Part 1 of Article 28 of the Law of Ukraine “On state registration of legal entities or individuals – entrepreneurs and public organizations”¹⁸ provides that

¹⁶ Pro sproshennya poryadku nadannya naselennyu subsidij dlya vidshkoduвання vi-trat na oplatu zhitlovo-komunalnih poslug, pridbannya skraplenogo gazu, tverdogo ta ridkogo pichnogo pobutovogo paliva: postanova Kabinetu Ministriv Ukrayini [On simplifying the procedure for providing subsidies to the population to reimburse the costs of paying for housing and communal services, the purchase of liquefied gas, solid and liquid fuel: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine]. (1995). zakon.rada.gov.ua Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-95-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

¹⁷ Pro dorozhnij ruh: Zakon Ukrayini [On road traffic: Law of Ukraine]. (1993). zakon.rada.gov.ua Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3353-12#Text> [in Ukrainian].

¹⁸ Pro derzhavnu reyestracyu yuridichnih osib, fizichnih osib – pidpriyemciv ta gro-madskih formuvan: Zakon Ukrayini [On state registration of legal entities, individuals – entrepreneurs and public organizations: Law of Ukraine]. (2003). zakon.rada.gov.ua Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text> [in Ukrainian].

the basis for refusing state registration of amendments to the Unified State Register related to changes in the founders (participants) of a legal entity in connection with a change in the share of the founder (participant) in the authorized capital (mutual fund) of a legal entity (except for the case of an increase in the size of such a share) is if an application for state registration of these changes is submitted by a founder (participant) who at the time of filing such an application was included in the Unified Register of Debtors, (including with regard to enforcement proceedings on the recovery of alimony in the presence of a debt of more than three months).

5) *Dismissal of the first deputy minister and deputy ministers*: Clause 2 of Part 2 of Article 9 of the Law of Ukraine “On central executive authorities”¹⁹ determines that the proposal of the minister to dismiss the first deputy minister and deputy ministers should be made if they have arrears regarding the payment of alimony for the maintenance of a child, the aggregate amount of which exceeds the amount of the corresponding payments for twelve months from the date of submission of the court order for compulsory execution.

6) *In the right to be appointed a member of the Cabinet of Ministers of Ukraine*: Part 1 of Article 7 of the Law of Ukraine “On the Cabinet of Ministers of Ukraine”²⁰ provides that a person cannot be appointed to the position of a member of the Cabinet of Ministers of Ukraine if they have arrears in the payment of alimony for the maintenance of a child, the aggregate amount of which exceeds the amount of the corresponding payments for six months from the date of submission of the court order for compulsory execution.

¹⁹ Pro centralni organi vikonavchoyi vladi: Zakon Ukraini [On central executive authorities: Law of Ukraine]. (2003). zakon.rada.gov.ua Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text> [in Ukrainian].

²⁰ Pro Kabinet Ministriv Ukraini: Zakon Ukraini [On the Cabinet of Ministers of Ukraine: Law of Ukraine]. (2014). zakon.rada.gov.ua Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text> [in Ukrainian].

According to Clauses 2 and 3 of Part 1 of Article 18 of this Law, a member of the Cabinet of Ministers of Ukraine (except for the Prime Minister of Ukraine) may be dismissed from office by the Supreme Council of Ukraine:

- on the proposal of the Prime Minister of Ukraine, regarding the Minister of Foreign Affairs of Ukraine and the Minister of Defense of Ukraine (with the consent of the President of Ukraine), if there is a debt in the payment of child support, the aggregate amount of which exceeds the amount of the corresponding payments for twelve months from the date of submission of the executive document for compulsory execution;
- on the proposal of the President of Ukraine, regarding the Minister of Foreign Affairs of Ukraine and the Minister of Defense of Ukraine, in the presence of arrears in the payment of alimony for the maintenance of a child, the aggregate amount of which exceeds the amount of the corresponding payments for twelve months from the date of submission of the executive document for compulsory execution.

7) *In the right of appointment to a position in the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine:* The Law of Ukraine “On the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine”²¹ determines:

- clause 9, Part 1, Article 13 of this Law – a person cannot be appointed to a position in the National Bureau (including the position of director), if that person has not submitted an application regarding the absence of arrears in the payment of child support, the aggregate amount of which exceeds the amount of the corresponding payments for six months from the day of submission of a writ of execution for compulsory execution, or such a debt exists;
- part 9 of Article 10 of the Law – the presence of arrears in the payment of alimony for the maintenance of a child, the aggregate amount of

²¹ Pro Nacionalne antikorupcijne byuro Ukrayini: Zakon Ukrayini [On the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine: Law of Ukraine]. (2014). zakon.rada.gov.ua Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#n159> [in Ukrainian].

which exceeds the amount of the corresponding payments for twelve months from the date of submission of the executive document for compulsory execution, is the basis for the dismissal of an employee of the National Bureau.

Moreover, Clause 12, Part 4 of Article 6 of this Law stipulates that the director of the National Bureau is dismissed from office in the event of a backlog in the payment of alimony for the maintenance of a child, the aggregate amount of which exceeds the amount of the corresponding payments for twelve months from the date of the enforcement document for compulsory execution.

8) *In the right to be appointed a prosecutor*: the Law of Ukraine “On the prosecutor’s office”²² provides:

- part 6 of Article 39 of the Law – a prosecutor cannot be appointed to an administrative position if he has arrears in the payment of alimony for the maintenance of a child, the aggregate amount of which exceeds the amount of the corresponding payments for six months from the date of submission of the executive document for compulsory execution;
- clause 5 of Part 3 of Article 40 of the Law – a citizen of Ukraine may be appointed to the position of the Prosecutor General if he has no arrears in the payment of alimony for the maintenance of a child, the aggregate amount of which exceeds the amount of the corresponding payments for six months from the date of submission of the executive document for compulsory execution.

In addition, Clause 4 of Part 1 of Article 41 of the Law provides that one of the grounds for the dismissal of a prosecutor from an administrative position is the existence of a debt in the payment of alimony for the maintenance of a child, the aggregate amount of which exceeds the amount of the corresponding payments for twelve months from the

²² Pro prokuraturu: Zakon Ukrayini [On the Prosecutor’s Office: Law of Ukraine]. (2014). zakon.rada.gov.ua Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> [in Ukrainian].

date of submission of the executive document for compulsory execution; Clause 3 of Part 1 of Article 42 of the Law – one of the grounds for the dismissal of the Prosecutor General from this administrative position (by the President of Ukraine, with the consent of the Supreme Council of Ukraine) is the existence of arrears in the payment of child support, the aggregate amount of which exceeds the amount of the corresponding payments for twelve months from the date of submission of the executive document for compulsory execution.

9) *In the right to be appointed to the post of chairman of the National Agency of Ukraine for the identification, search and management of assets received from corruption and other crimes*: Clause 8 of Part 3 of Article 3 of the Law of Ukraine “On the National Agency of Ukraine for the identification, search and management of assets received from corruption and other crimes”²³ stipulates that a person cannot be appointed to the post of chairman of the National Agency of Ukraine for the identification, search and management of assets received from corruption and other crimes if the person has arrears in the payment of alimony for the maintenance of a child, the aggregate amount of which exceeds the amount of the corresponding payments for six months from the date of the enforcement document for compulsory execution.

According to Clause 10, Part 4 of Article 3 of the Law, the powers of the Chairman of this National Agency are terminated by the Cabinet of Ministers of Ukraine ahead of schedule in the event of a debt in the payment of alimony for the maintenance of a child, the total amount of which exceeds the amount of the corresponding payments for twelve months from the date of submission of the executive document for compulsory execution.

²³ Pro Nacionalne agentstvo Ukrayini z pitan viyavlennya, rozshuku ta upravlinnya aktivami, oderzhanimi vid korupcijnih ta inshih zlochiniv: Zakon Ukrayini [On the National agency of Ukraine for the identification, search and management of assets received from corruption and other crimes: Law of Ukraine]. (2015). zakon.rada.gov.ua Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-19#Text> [in Ukrainian].

10) *In the right to be appointed to positions in the State Bureau of Investigation*: Clause 2 of Part 3 of Article 10 of the Law of Ukraine “On the State Bureau of Investigation”²⁴ stipulates that the Director of the State Bureau of Investigation, his first deputy and his deputy cannot be appointed to the post of Director of the State Bureau of Investigation, his first deputy and his deputy if they have arrears in the payment of child support, the total amount of which exceeds the amount of the corresponding payments for six months from the date of submission of the court order for compulsory execution.

The same Law (Clause 11, Part 4 of Article 10) provides that one of the grounds for the termination of the powers of the above persons is the existence of a debt in the payment of alimony for the maintenance of a child, the aggregate amount of which exceeds the amount of the corresponding payments for twelve months from the date of submission of the executive document for compulsory execution.

11) *In the field of electoral rights*: in accordance with Part 2 of Article 63 of the Law of Ukraine “On elections of People’s Deputies of Ukraine”²⁵, information on each candidate for People’s Deputies is published on the official website of the Central Election Commission, among which there is information regarding the presence (or absence) of arrears in the payment of alimony for the maintenance of a child, the aggregate amount of which exceeds the amount of the corresponding payments for six months from the date of submission of the writ of execution for compulsory execution.

Clause 7–1 of Part 1 of Article 40 of the Law of Ukraine “On local elections”²⁶ stipulates that one of the conditions for registering as

²⁴ Pro Derzhavne byuro rozsliduvan: Zakon Ukrayini [On the State bureau of investigation: Law of Ukraine]. (2015). zakon.rada.gov.ua Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text> [in Ukrainian].

²⁵ Pro vibori narodnih deputaiv Ukrayini: Zakon Ukrayini [On elections of People’s deputies of Ukraine: Law of Ukraine]. (2011). zakon.rada.gov.ua Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4061-17#Text> [in Ukrainian].

²⁶ Pro miscevi vibori: Zakon Ukrayini [On local elections: Law of Ukraine]. (2015). zakon.rada.gov.ua Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-19#Text> [in Ukrainian].

candidates for deputies to local councils is to submit an application to the territorial election commission on the presence (or absence) of alimony arrears for six months.

Clause 3 of Part 2 of Article 5 of the Law of Ukraine “On the status of deputies of local councils”²⁷ establishes that the powers of a deputy of a local council may also be terminated ahead of schedule by a decision of the relevant council in connection with non-payment of child support, which led to the formation of a debt, the total amount of which exceeds the amount of the corresponding payments for twelve months from the date of submission of the executive document for compulsory execution.

Thus, from May 2017 to May 2021, civil, administrative and criminal liability for non-payment of child support was significantly increased. The strengthening of this responsibility also led to the establishment of a certain number of restrictions on citizens, legal entities and government officials who are in arrears in the payment of alimony. Such stringent legislative measures have proven to be very effective. Thanks to them, in recent years, arrears in the payment of alimony have significantly decreased and, accordingly, the number of executed court decisions has increased.

5. Conclusion

This article outlines the features of the legislation of Ukraine regarding the execution of court decisions on the recovery of alimony in favor of children.

The relevance of legislation on the execution of this type of decisions is determined by the following features:

- the collection of alimony for children who have reached the age of 18 to 23 years; the execution of decisions regarding alimony payers who live abroad;

²⁷ Pro status deputativ miscevih rad: Zakon Ukrayini [On the status of deputies of local councils: Law of Ukraine]. (2011). zakon.rada.gov.ua Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93-15#Text> [in Ukrainian].

- the strengthening of civil, administrative and criminal liability for failure to comply;
- the establishment of a number of legislative restrictions regarding the execution of notarial transactions (agreements); receiving a housing subsidy; refusing to perform registration actions in relation to a vehicle; in the field of state registration of legal entities; dismissal of the first deputy minister and deputy ministers; in the right to be appointed a member of the Cabinet of Ministers of Ukraine; in the right of appointment to a position in the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine; in the right to be appointed a prosecutor; in the right to be appointed to the post of chairman of the National Agency of Ukraine for the identification, search and management of assets received from corruption and other crimes; in the right to be appointed to positions in the State Bureau of Investigation; in the field of electoral rights.

The outlined features of the legislation of Ukraine regarding the execution of court decisions on the recovery of alimony in favor of children can be useful for use in legislative, practical and scientific work.

Przegląd Prawa Egzekucyjnego

NR 8/2021

WSPIERAMY PROFESJONALISTÓW

al. Niepodległości 703A
81-853 Sopot

tel.: +48 58 550 38 75
faks: +48 58 712 90 65
e-mail: marketing@currenda.pl
www.currenda.pl/przegląd
www.sklep.currenda.pl

Nakład PPE: 600 egz.

Cena: 71 zł